

ΔΕΛΤΙΟΝ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΟΜΟΣ 2ος

ΙΟΥΝΙΟΣ 1974

ΤΕΥΧΟΣ 7ον

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ: 'Η ἐπὶ τῷ "Ορους" Ὀμιλία	Σελ. 183
Σ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Οι πρεσβύτεροι και ἡ παράδοσις τοῦ Παπίου	» 218
Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ: 'Ἄποστολος και Ἀποστολή	» 230
ΧΡΟΝΙΚΑ: Πέμπτο Διεθνές Συνέδριο Βιβλικῶν Μελετῶν, 'Οξφόρδη, 3 - 7 Σεπτεμβρίου 1973 (Σ. 'Αγουρίδης)	» 248
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑI: 'Ο Καθηγ. W. D. Davies και τὸ 4ο Εὐαγγέλιο: Μιὰ νέα θεωρία γιὰ τὸ βαθύτερο νόνημα τοῦ «κατὰ Ἰοάννην» (Π. Βασιλειάδης). A. Wikenhauser — J. Schmid, Einleitung in das Neue Testament (Κ. Β. Καλλίνικος). Lerle Ernst, Das Weltbild der Bibel, Evangelische Verlagsanstalt. D. R. Griffiths, The N. Testament and the Roman State. B. Horst, Das Mittelmeer in Politik und Wirtschaft der Hellenistischen Zeit (Σ. 'Αγουρίδης)	» 257

Ε Κ Δ Ο Σ Ι Σ
“ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ,,
Α Θ Η Ν Α Ι

ΔΕΛΤΙΟΝ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Έξαμηνιαία έκδοσις έρευνης Παλαιᾶς και Καινῆς Διαθήκης

*Έκδότης: Ίδρυμα «Αρτος Ζωής»
Στάσις Παράδεισος, Αμαρούσιον, Αθήναι*

Διοικητικών Σεμβούλων: Σ. Ἀγουρίδης, πρόεδρος, Ν. Ράλλης, Ἀγγ. Καλόβουλος, Φ. Βίτσας, Γ. Κασταράς, Ἀλ. Καψοκέφαλος, Ἰ. Παναγόπουλος.

**Εκδοτική Επιτροπή : Καθ. Σ. Αγουρίδης, Υφηγ. Ν. Παπαδόπουλος, Υφηγ.
Γ. Γρατσίας, Υφηγ. Ι. Παναγόπουλος, Π. Ανδριώπουλος, Δ.Θ.,
Γ. Πατρώνος, Ν. Ράλλης, Αγγ. Καλδέουπουλος.*

Υπειθητος: "Αγγελος Καλόβουλος, Μεσογείων 12, 'Αγ. Παρασκευή.

Διεύθυνση Περιφέρειας : Καθηγ. Σ. Αγουρίδης, Εθνοφράνορος 12, Αθήναι 502.

"Αρθροι, μελέται, ἀνακοινώστεις, βιβλιοκρίσαι, βιβλία ἀποστέλλονται πρός:

Τομέατη Παναγιώπουλον, Χρ. Μάντικα 1, Αθήναι 812-

Τά πάποστελλόμενα χειρόγραφα δέον νά είναι διακτυλογραφημένα και νά μή υπερβαίνουν τό έν τυπογραφικόν φύλλων (16 σελίδες). Οι συγγραφείς παρακαλούνται δέονς χρησιμοποιούν τάς ἔξης συντημήσεις τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς: Παλαιά Διαθήκη: Γεν., Ἐξ., Λευτ., Ἀριθ., Δευτ., Ἰησ., Ναυη., Κριτ., 1, 2, 3, 4 Βασ., 1, 2 Παραλ., 1, 2 Ἔσδρ., Νεοζ., Ἔσθ., Ἰουδ., Τεθβ., 1, 2, 3, 4 Μακκ., Ψαλμ., Παρ., Ἐκκλ., Ἀσμ., Σολ., Σειρ., Ὡς., Ἀμ., Μιχ., ὘βδ., Ιων., Ἀβράμ., Σοφον., Ἀγγ., Ζαχ., Μαλ., Ἡσ., Ἱερ., Ἰεζ., Δαν., Βαρ., Θρ.: Καινή Διαθήκη: Ματθ., Μᾶρκ., Λουκ., Ἰωάνν., Πρᾶξ., Ρωμ., 1, 2 Κορ., Γαλ., Ἐφ., Φιλιπ., Κολ., 1, 2 Θεσ., 1, 2 Τιτ., Φιλήμ., Ἐβρ., Ἰακ., 1, 2 Πέτρ., 1, 2, 3 Ἰοάνν., Ιούδ., Ἀποκ. Αι παραπομπαὶ εἰς αὐτὸν δέον νά γίνονται δι' ἀριθμῶν (π.χ. Λουκ. 5, 18). Οι συγγραφεῖς φέρουν ἀκεραίαν τὴν εὐθύνην τῶν ἀπόψεων των.

Εις τούς συγχρόνους φαρούς πάντας οι περιοδικοί χορηγεῖ θωράκινην 100 άνάτυπα της μελέτης αὐτῶν, ἐφ' ὃν διασώζεται τοῦτο γραπτό.

Απαγορεύεται ή μετάφραστς, **άναδημοσίευσις** ή φωτομηχανική **άνατύπωση**,
οφελόντας κείμενο τού περιοδικού **δίνει** δέδεις της **Έκδοτικής**. **Επιτροπή**

*Ετησία συνδρομή : έσωτερικού (προαιρετική) Δρχ. 100
έξωτερικού \$ 4

Τιμή τεύχους Δρχ. 50

Αι συνδρομαι ἀποστέλλονται δι' ἐπιταγῆς εἰς τὸν ὑπεύθυνον τοῦ Περιοδι-
κοῦ "Ἄγνελον Καλδόβουλον, Μεσογείων 12, Αγ. Παρασκευή".

ΔΕΛΤΙΟΝ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Εξαμηνιαία έκδοσις ἑρεύνης Παλαιᾶς και Καινῆς Διαθήκης
Τόμος 2ος, Ἐτος 4ον, Τεῦχος 7ον, Ιούνιος 1974

Η ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑ

(Εισαγωγικά — Σύντομο "Υπόμνημα")

Σάββα Αγουρίδου

Καθηγητος του Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισαγωγικά

I. Τό φιλολογικό και ιστορικό πρόβλημα τής ἐπί του "Ορους Ομιλίας".

Τά πέντε πρώτα βιβλία τής Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχουν ἀφηγηματικό ύλικό, τὸ ίδιαίτερο δμος χαρακτηριστικό τους είναι ότι περιλαμβάνουν δλη τήν νομοθεσία του Ἰσραήλ. Γι' αὐτό ἀποτελοῦν κάτι ξεχωριστό κι' δνομάζονται Πεντάτευχος. Φαίνεται ότι κι' ὁ ειναγγελιστής Ματθαῖος χωρίζει τὸ κείμενό του σὲ πέντε σαφῶς διακρινόμενα μέρη (3,1 - 7, 29· 8,1 - 11,1· 11,2 - 13,53· 13,54 - 19,1· 19,2 - 26,1). Καθένα ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά ἔχει ἔνα τμῆμα ἀφηγηματικό, και μετά ἀπ' αὐτό ἔνα διδακτικό. Τά διδακτικά τμήματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐκτεταμένες δμιλίες του Ἰησοῦν, είναι δηλ. συλλογές διαφόρων διδασκαλιῶν του Ἰησοῦν, ποὺ ἔγιναν σὲ διάφορες περιστάσεις. Νὰ πῇ κανεὶς πώς μ' αὐτὴ τὴν πενταμερή διαίρεσι ὁ Ματθαῖος ἀντιπαραθέτει τὸ Εὐαγγέλιο του στὴν Ἐβραϊκή Πεντάτευχο; Αὐτὸ δέχονται πολλοὶ ἔξηγητές. Ο G. Bornkamm π. χ. σημειώνει ότι στὴν ἐπί του "Ορους Ομιλίας ὁ Ἰησοῦς είναι ὡς «Μεσσίας τοῦ λόγου», δπως στὰ κεφ. 8 - 9 είναι ὡς Μεσσίας τῶν ἔργων» πώς ἡ μωσαϊκή τυπολογία, τὰ λόγια δηλ. και ἔργα του Μεσσίας σὰν προτύπωσι τοῦ μελλοντικοῦ ἀπελευθερωτοῦ και λυτρωτοῦ τοῦ Ἰσραήλ, παιζει ἔδω σπουδαίο ρόλο, κι' ότι τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ἐκτεταμένων λόγων τοῦ Ἰησοῦν θυμίζουν Πεντάτευχο.¹. Ἀλλοι δμως ἔξηγητές δέχονται ἀπλῶς ότι ἡ ἀποψις αὐτή περιέχει χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ νὰ ἐννοήσωμε τὴν σύνθεσι του Εὐαγγελίου, τὰ δποῖα δμως, δὲν είναι ἐπαρκῆ γιὰ νὰ ἔξηγήσουν τὴν συγγραφή του στὸ σύνολό της. Ἡ μωσαϊκή τυπολογία είναι ἔνα ἀπὸ τὰ θεολογικὰ μοτίβα του Ματθαίου, δὲν είναι τὸ μόνο. Αὐτὸ κάνει ἀρκετὰ σαφὲς στὸ βιβλίο του ὁ W. D. Davies, *The Setting of the Sermon on the Mount* (Τὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐπί του "Ορους Ομιλίας"), Cambridge 1964. Ἐκτὸς δποιωνδήποτε ἄλλων πηγῶν κατὰ τὴν σύνθεσι του Εὐαγγελίου του, ὁ Ματθαῖος χρησιμοποιεῖ, δπως κι' ὁ ειναγγελιστής Λουκᾶς, τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιο καθὼς και μιὰν ἄλλη γραπτή πηγή, τὰ Λόγια, ποὺ περιείχαν κυρίως διδασκαλίες του Ἰησοῦν. Τὴν ὑπαρξὶ τῆς πηγῆς τῶν Λογίων μαρτυροῦν και ἀρχαῖες ἐκκλησιαστικὲς πηγές (βλ. σχετικῶς Σ. Αγουρίδου,

Εισαγωγή εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, Ἀθῆναι, 1971, σελ. 106 ἐξ.). Τὰ ἀφηγηματικά τμήματα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, γιὰ τὰ ὅποια ἐμιλήσαμε προηγουμένως, δὲν είναι παρά μιὰ νέα ἔκδοσις ἀντιστοίχων ἀφηγήσεων τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου, ἐνῷ τὰ διδακτικά τμήματα τοῦ Ματθαίου είναι σύνθεσις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπό ύλικό, ποὺ προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὰ Λόγια.

Σὲ μιὰ μελέτη δύος αὐτή ἑδῶ, δὲν ἔχει τὴν θέσι της μιὰ λεπτομερής ἀνάλυσις τοῦ θέματος τῶν πηγῶν τοῦ Ματθαίου στὴν σύνταξι καὶ σύνθεσι τῶν ὄμιλιῶν ποὺ παραβέτει². Είναι δημος ἀναγκαῖο, ἔξετάζοντας τὴν Ὁμιλία ἐπὶ τοῦ Ὁρους ἀπὸ ἄποψι φιλολογική, νά πονμε δύο λόγια—τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα—γιὰ τὴν σύνθεσι τῶν ὄμιλιῶν τοῦ Ἰησοῦ στὸ κατὰ Ματθαίον, καὶ μάλιστα γιὰ τὴν σύνθεσι τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας.

Α. Καὶ μιὰ ἀπλῆ μὰ προσεκτική ἀνάγνωσις τοῦ κατὰ Ματθαίον δείχνει διτ, ὁ Εὐαγγελιστής παραβέτει τὸ ἀφηγηματικό καὶ διδακτικό ύλικό του καθ' ὄμάδας, en block, δύος λέμε. Βέβαια, ὁ συγγραφεὺς μᾶς δίνει ἔνα πορτραΐτο τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυΐδ, τοῦ Μεσσίου καὶ Σωτῆρος τοῦ Ἰσραὴλ καὶ δλον τοῦ κόσμου, μέσα σ' ἔνα ἱστορικό πλαίσιο, μέσα σὲ μιὰ ἔξελισσόμενη ἱστορική ἀφηγηματική πορεία ποὺ παίρνει ἀπὸ τὸν Μᾶρκο. Αὐτὸ δημος δὲν τὸν ἐμποδίζει στὴν κατάταξι τοῦ ύλικον του en block. Τὸ γεγονός αὐτὸ σημαίνει δυὸ πράγματα: α) Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει οὔτε ἡ ἱστορία καθ' ἔωτήν, οὔτε ἡ ἱστορική λεπτομέρεια δ, τι θέλει νά δώσῃ στοὺς συγχρόνους του καὶ σ' ἡμᾶς, είναι μιὰ ἔρμηνεία, ἔνα πορτραΐτο τοῦ Ἰησοῦ. β) Διηγεῖται πραγματικά γεγονότα ἀπ' τὴν ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, κι' ἀληθινές διδασκαλίες του, συνθέτει δημος τὸ ύλικό αὐτὸ ὁ Εὐαγγελιστής κατὰ τέτοιο τρόπο, ποὺ νά ἔχυπηρετονται οἱ ιδιαίτεροι (ἀπολογητικοί, κατηχητικοί, λειτουργικοί κ. ἄ.) σκοποι τῆς συγγραφῆς του.

Κι' ἡ Ο.Ο. (ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὄμιλία) είναι σύνθεσις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Στὸ ἀφηγηματικό τμῆμα (3,1 - 4,25) τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Εὐαγγελίου του, ὁ Ματθαῖος, μετά τὴν Βάπτισι τοῦ Ἰησοῦ ἀπ' τὸν Ἰοάννη καὶ τοὺς Πειρασμοὺς στὴν ἔρημο, ἀφηγεῖται τὸ πρῶτο στάδιο τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἰησοῦ στὴν Γαλιλαία, τὴν ἐκλογὴ τῶν πρώτων Μαθητῶν, καὶ κλείνει τὴν ἀφήγησι του μὲ μιὰ γενικῆς φύσεως σημείωσι περὶ τῆς φήμης τοῦ Ἰησοῦ, ἀκόμη κι' ἔξω ἀπ' τὴν Παλαιστίνη, σὰν διδασκάλου καὶ θεραπευτοῦ, ἔτσι ώστε δχλοι πολλοί, ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Παλαιστίνης νά τὸν ἀκολουθοῦν. Στὰ κεφ. 5 - 7, δηλ. στὸ διδακτικὸ τμῆμα τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Εὐαγγελίου του, παραβέτει ὁ Ματθαῖος τὴν Ο. Ο. "Οτι ὁ Ἰησοῦς πολλὲς φορὲς ἐμίλησε πρὸς τοὺς Μαθητές του καὶ πρὸς τοὺς δχλους ἐπάνω σὲ λόφους τῆς Γαλιλαίας είναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο. "Οτι ὁ Εὐαγγελιστής εὑρῆκε Ιωσᾶ στὴν πηγὴ τῶν Λογίων μιὰ ειδικῆ ὄμιλία τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν σχέσι Νόμου καὶ Εὐαγγελίου ἐπάνω σὲ κάποιο λόφο (δρός) τῆς Γαλιλαίας είναι πολὺ πιθανό. Είναι δημος ἐντελλᾶς ἀπίθανο διτ, ὁ Ἰησοῦς μιὰ φορά, ἐπάνω σ' ἔνα λόφο,

στὸ ἴδιο ἀκροατήριο ἐδίδαξε στὴν σειρά, τὸ ἔνα μετὺ τὸ ἄλλο, διὰ τὰ ποικίλα θέματα, ποὺ περιέχει ἡ ἐπὶ τοῦ "Ορους Ὀμιλία. Ὁποιοδήποτε κι" ἵνηταν τὸ βασικὸ ὑλικὸ μιᾶς ὁμιλίας ἐπάνω σ' ἔνα δρος (λόφο), ποὺ εὑρῆκε ὁ Εὐαγγελιστὴς στὴν πηγὴ του τῶν Λογίων (πιθανὸς τὸ βασικὸ ὑλικὸ τοῦ κεφ. 5), ἡ σημερινὴ Ὀμιλία ἐπάνω στὸ "Ορος εἶναι σύνθεσις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπὸ λόγους ἡ λόγια τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ ἐδίδαξε σὲ διάφορες περιστάσεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότης, δοσο κι" ἄνη ἡ διαπίστωσις αὐτὴ δυσκολεύει τὸ ἔργο τοῦ ἐρμηνευτοῦ στὸ νὰ βρῇ τὴν συγκεκριμένη ἀρχικὴ ἱστορικὴ συνάφεια κάθε μιᾶς ἐπὶ μέρους ἐνότητος αὐτῶν τῶν διδασκαλιῶν.

Δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ δείξῃ κανεὶς τὸν συνθετικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐπὶ τοῦ "Ορους Ὀμιλίας; α) Εἶναι φανερός, καὶ στὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη, ὁ προγραμματικὸς χαρακτῆρας τῆς ὁμιλίας αὐτῆς. Εἶναι, θὰ ἐλέγαμε, ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ ἀνάμεσα σ' ὅλες τις ὁμιλίες, ποὺ περιέχει τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου. Μ' ἄλλα λόγια, μὲ τὴν ὁμιλία αὐτὴ δίνει ὁ Εὐαγγελιστὴς ἔνα δεῖγμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἐν γένει, κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὴν ἐρμηνεία τοῦ θείου Νόμου ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους Γραμματεῖς τῆς ἐποχῆς του. β) Αὐτὸ «τὸ δρος», γιὰ τὸ ὄποιο γίνεται κι' ἀλλοδ λόγος ἀπ' τὸν Ματθαίο (βλ. Ιδιαίτερα 28,16 «εἰς τὸ δρος, οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς») δὲν εἶναι ἀπλῶς ἔνας γεωγραφικὸς ἀλλ᾽ ἐπίσης ἔνας θεολογικὸς τόπος. Στὸ Σινᾶ ἐπάνω ἐδόθηκε ὁ Νόμος στοὺς Ἐβραίους· ἐπάνω στὸ «δρος» ὁ Ἰησοῦς, σὰν ἔνας νέος Μωϋσῆς πολὺ ἀνώτερος ἐκείνου, ἔδωσε τὸν νέο Νόμο τῆς Χάριτος. Πιθανότατα, ἐπάνω στὸ ἴδιο «δρος» ἐμφανίσθηκε ὁ Ἀναστάς Κύριος στοὺς Μαθητές του, γιὰ νὰ τοὺς ἐξαποστείλῃ πρὸς πάντα τὰ θῆτη νὰ διδάξουν απάντα δσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (28,20). "Εχομε δηλ.. στὸ κείμενο μιᾶς δχι μιὰ τυχαία ἀλλὰ μιὰ συστηματικὴ θεολογικὴ σύνθεσι. γ) Μιὰ σύγκρισις τοῦ διδακτικοῦ ὑλικοῦ τῶν κεφ. 5 - 7 μὲ τὸ ἀντίστοιχο ὑλικό, ποὺ ἔχει κι' ὁ Λουκᾶς πάρει ἀπ' τὴν πηγὴ τῶν Λογίων κι' ἔχει καταχωρήσει στὸ Εὐαγγέλιο του, δείχνει ἀμέσως τὴν διαφορετικὴ χρονικὴ καὶ τοπικὴ ἀκόμη καὶ θεολογικὴ συνάφεια, ποὺ χρησιμοποιεῖ σ' ἀρκετὲς περιπτώσεις ὁ Λουκᾶς τὸ παράλληλο αὐτὸ ὑλικό. Ἀφίνομε ἐντελῶς κατὰ μέρος τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς Ο. Ο. κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου (κεφ. 5 - 7) πρὸς τὴν ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ «ἐπὶ τόπου πεδίνον» στὸ κατὰ Λουκᾶν (κεφ. 6,17 - 49), δουν ἀναμφισβήτητα ἔχομε παράλληλο διδακτικὸ ὑλικό. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔξετάζομε σ' ἄλλη μελέτη (βλ. Οἱ Μακαρισμοί, στὰ «Βιβλικά Μελετήματα», Θεσσαλονίκη, 1966, σελ. 112 - 209) καὶ προτιμᾶμε ἐκεῖ τὴν ἀποψι πώς πρόκειται γιὰ δυὸ διαφορετικὲς ὁμιλίες, ποὺ ἔγιναν σὲ διαφορετικὲς παριστάσεις, γιὰ διαφορετικοὺς σκοπούς, κι' ὅτι τὸ ὑλικὸ τῆς ὁμιλίας ἐπὶ τόπου πεδίνον στὸν Λουκᾶ εἶναι προϊὸν τῆς πηγῆς τῶν Λογίων καὶ μιᾶς ιδιαίτερης ιδικῆς του πηγῆς (L ή Λ). "Ας σημειωθῇ δμως πώς οἱ περιστότεροι ἀπ' τοὺς ἀρχαίους ἐρμηνευτὲς τῆς Ἐκκλησίας καθὼς κι' ἀπ' τοὺς συγχρόνους, προτεστάντες

η ρωμαιοκαθολικούς, δέχονται πώς πρόκειται γιά τὴν Ἰδια ὄμιλα τοῦ Ἰησοῦ καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις. Ἀφίνομε ἐδῶ κατὰ μέρος τὸ πρόβλημα αὐτό, γιατὶ εἶναι δύσκολο, καὶ δὲν ἐνδιαφέρει τὸν κοινὸ ἀναγνώστη ἀλλὰ τοὺς εἰδικούς. Ἐδῶ θὰ εἶναι ἀρκετό, ἵν παραθέσωμε ὡρισμένα παραδείγματα, συγκρίνοντας ἀπὸ ἄποψι συναφείας διδασκαλίες τῆς Ο. Ο. μὲ παράλληλες διδασκαλίες στὸν Λουκᾶ, γιὰ νὰ βγῇ ἀμεσος καὶ ἀπλᾶ σὰν συμπέρασμα ὁ συνθετικὸς χαρακτήρας τῆς Ο. Ο. Νὰ μερικὰ παραδείγματα: 1) τὸ χωρίο 5,13 γιὰ τὸ ἄλας, τὸ βρίσκομε σ' ἐντελῶς ἀλλη συνάφεια στὸν Μᾶρκο (9,50) καὶ σὲ ἀλλη, σχετικῶς παράλληλη, στὸν Λουκᾶ (14,34). Τὸ Ἱδιο συμβαίνει στὸν στιχ. 5,14 μὲ τὴν παραβολὴ τοῦ λύχνου. 2' ἀλλη συνάφεια βρίσκομε τὸ λόγιο αὐτὸ στὸν Μᾶρκο, (4,21) καὶ σ' ἀλλη συνάφεια στὸν Λουκᾶ (8,16 καὶ 11,34). Ἐπίσης, τὸ Ἱδιο μὲ τὴν παραβολὴ τοῦ ἔξειμενισμοῦ τοῦ ἀντιδίκου στὸν Ματθαῖο 5,25 - 26 καὶ στὸν Λουκᾶ 12,58 - 59. Εἶναι σαφῶς διαφορετικὴ ἡ συνάφεια τῶν λογίων αὐτῶν. 2) "Ἄς προσέξῃ, ἐπίσης, ὁ ἀναγνώστης κάτι πολὺ χαρακτηριστικὸ γί" αὐτὸ ποὺ θέλομε νὰ δεῖξωμε: Ὁ Ματθαῖος, στὸ κεφ. 6,19 - 21 ἔχει τὸ λόγιο περὶ θησαυρισμοῦ, ποὺ ὁ Λουκᾶς τὸ παραθέτει σὲ συνοπτικὴ μορφὴ σὰν κατακλεῖδα τῆς παραβολῆς τοῦ "Αφρονος Πλουσίου (κεφ. 12,16 - 21), γιὰ νὰ συνεχίστη στὸ Ἱδιο κεφ. στιχ. 22 - 31 μὲ τὰ λόγια περὶ ἀποφυγῆς τῆς μερίμνης, ποὺ ὁ Ματθαῖος, παραθέτει στὸ 6,25 - 34, σὲ ἐντελῶς δηλ. διαφορετικὴ συνάφεια. Ἀλλὰ καὶ τὸ λόγιο περὶ τοῦ ὑγιοῦς ἡ ἀπρωτοστου διθύραμοῦ, ποὺ ὁ Ματθ. παραθέτει ἀμέσως μετά τὰ περὶ θησαυρισμοῦ, κεφ. 6,22 - 23, δ. Λουκ. τοποθετεῖ στὴν συνάφεια τῶν περὶ ἀμετανοησίας καὶ καταδίκης τῆς γενεᾶς τοῦ Ἰησοῦ, κεφ. 11,34. Τὸ λόγιο ἐπίσης, τὸ δόπιο ὁ Ματθ. παραθέτει στὸ 6,24 περὶ τοῦ ἀδυνάτου νὰ δουλεύῃ κανεῖς δύο κυρίους, δ. Λ. θέτει στὴν συνάφεια τῆς πολεμικῆς τοῦ Ἰησοῦν κατὰ τῆς φιλαργυρίας τῶν Φαρισαίων στὸ 16,13. Στὴ σειρὰ αὐτή τῶν παραλλήλων κειμένων βλέπει κανεῖς α) δτὶ ὁ Ματθαῖος παρατάσσει λόγια τοῦ Ἰησοῦ, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν συγκεκριμένη ἱστορικὴ κατάστασι ἡ συνάφεια, στὰ πλαίσια τῆς δοπίας ὁ Ἰησοῦς τὰ διετύπωσε, καὶ β) δτὶ ὁ Λουκᾶς δίνει τὰ λόγια αὐτὰ σὲ συγκεκριμένη συνάφεια.

3) "Ἔνα τρίτο καὶ τελευταῖο παράδειγμα, πιὸ χτυπητὸ Ἰσως ἀπ' δλα τ' ἀλλα, τούλαχιστον γιὰ τὸν δχι πολὺ μεμυημένο στὰ κείμενα: Πρόκειται γιὰ τὴν Κυριακὴν Προσευχὴν, τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Ὁ Λουκᾶς στὸ κεφ. 11,1 ἔξ. δίνει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο, μέσα στὸν δόπιο δ. Ἰησοῦς ἐδίδαξε τοὺς Μαθητές του τὴν προσευχὴν, ποὺ ὀνομάζομε «Κυριακή», δηλ. προσευχὴ ποὺ ἐδίδαξε ὁ Κύριος. Μόλις είχε τελειώσει δ. Ἰησοῦς κάπου προσευχόμενος, ἔνας ἀπ' τοὺς Μαθητές τοῦ ἐζήτησε νὰ τοὺς διδάξῃ νὰ προσεύχωνται, δπως είχε κάνει κι' δ. Ἰωάννης δ. Βαπτιστής μὲ τοὺς ιδιοκούς του Μαθητές. "Ἔτσι ἐδόθηκε ἡ ἀφορμὴ κι' ἐδίδαξε δ. Ἰησοῦς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν.

Στὸν Ματθ. δμως τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλοιώτικα. Στὸ κεφ. 6,1 - 18 ὁ

'Ηησούς ἀντιδιαστέλλει τὴν «δικαιοσύνη τῶν Φαρισαίων, —ἔλεμοσύνη, προσευχή, νηστεία, ποὺ γίνονται «ἐν τῷ φανερῷ» καὶ «δπως φανδσι τοῖς ἀνθρώποις» πρὸς τὴν χριστιανικὴ δικαιοσύνη, ποὺ γίνεται «ἐν τῷ κρυπτῷ». Οἱ τρεῖς ἀντιθέσεις ἀρχίζουν μὲν χρονική—ύποθετικὴ πρότασι, στοὺς στίχ. 2·5 καὶ 16 (ὅταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην. . .), «καὶ ὅταν προσεύχησθε. . .», «ὅταν δὲ νηστεύῃς. . .»), τελειώνουν δὲ καὶ οἱ τρεῖς μὲ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς refrain «καὶ διπάτηρ σου διβλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι» (στίχ. 4·6 καὶ 18). Η περικοπὴ στίχ. 7-15 (περὶ μὴ βαττολογίας στὴν προσευχή, περὶ τοῦ ὅτι δι Θεός γνωρίζει τὶς ἀνάγκες μας, τὸ Πάτερ ἡμῶν, καὶ τὸ τελικὸ σχόλιο περὶ ἀφέσεως) εἰναι ἀσχετη μὲ τὴν δλη συνάφεια. Δὲν χρειάζεται νὰ εἰναι κανεὶς μεμυημένος στὴν φιλολογία γιὰ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. 'Αρκεῖ νὰ τοῦ τὸ ὑποδείξῃ κανεὶς, κι' ἀμέσως γίνεται φανερό. Η περίπτωσις αὐτὴ εἰναι κλασικὴ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ σκέπτεται δι Εὐαγγελιστῆς κατὰ τὴν σύνθεσι τῶν μεγάλων λόγων τοῦ 'Ηησοῦ: Εἶχε ἐμπρός του τὸ λόγιο σχετικὰ μὲ τὴν προσευχὴ «ἐν τῷ φανερῷ» καὶ «ἐν τῷ κρυπτῷ». Εθεώρησε, λοιπόν, χρήσιμο κοντὰ στὰ περὶ προσευχῆς «ἐν τῷ κρυπτῷ» νὰ πῇ καὶ μερικὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τῆς προσευχῆς τοῦ χριστιανοῦ, ίδιως τὰ σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενό της. Γι' αὐτὸ παρέθεσε σ' αὐτὴν τὴν συνάφεια τὴν Κυριακὴν Προσευχὴν. Βλέπει κανεὶς καθαρά τὴν ἀδιαφορία του γιὰ τὴν συγκεκριμένη ιστορικὴ συνάφεια ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, καὶ τὸ γενικὰ ἔντονο κατηχητικὸ του ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Νομίζω πὼς τὰ παραπάνω εἰναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ δεῖξουν τὸν συνθετικὸ φιλολογικό, ἔντονα κατηχητικὸ χαρακτῆρα τῆς διμιλίας τοῦ 'Ηησοῦ ἐπάνω στὸ 'Ορος κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖο⁴. 'Αλλωστε, σὲ μιὰ σύντομη μελέτη, σὺν αὐτῇ ἐδῶ, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκταθοῦμε περισσότερο. Γιὰ τὸν προγραμματισμένο, συνθετικὸ χαρακτῆρα τέτοιων συλλογῶν σύν τὴν Ο. Ο. δὲν εἰναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ καμμὶς ἀμφισβολία. Πολλοὶ ἔξηγητὲς ἔξαιρουν καὶ τὸν ἔντονα κατηχητικὸ χαρακτῆρα τῆς διμιλίας, ἐνῷ ἄλλοι τὸν ἀμφισβητοῦν. 'Ο Krister Stendahl π.χ. ὑποστηρίζει πὼς τὸ κατὰ Ματθαίον δὲν εἰναι κατηχησις οὔτε μὲ τὴν στενὴ οὔτε μὲ τὴν εὐρεῖα ἔννοια, οὔτε λειτουργικὰ ἀναγνώσματα γιὰ χρῆσι ἀπὸ τὴν 'Εκκλησιαστικὴ σύναξι (δπως στὴν βιβλιογραφία τῆς τελευταίας δεκαετίας ἔχει γίνει ἀρκετά τῆς μόδας νὰ θεωροῦνται τὰ Εὐαγγέλια), ἀλλ᾽ ἔνα ἐγχειρίδιο, ποὺ προωρίζετο γιὰ τοὺς διδασκάλους τῆς 'Εκκλησίας, ἔνα βοήθημα στὰ χέρια τῶν ἡγετῶν γιὰ τὴν διδασκαλία καὶ διοίκησι τοῦ πληρώματος. 'Ο Stendahl μάλιστα, θεωρεῖ τὸ κατὰ Ματθαίον σύν προϊὸν δχι ἐνὸς προσώπου, ἐνὸς μεταστραφέντος στὴν νέα πίστι ραββίνου, ἄλλὰ μιᾶς Σχολῆς, τῆς Σχολῆς τοῦ ἀγίου Ματθαίου⁵. Φυσικά, δὲν μποροῦμε ἐδῶ νὰ εἰσέλθωμε σὲ κριτικὴ συζήτηση μὲ τὶς ὑποθέσεις αὐτές. Μποροῦμε δημος νὰ πονμε πὼς εἴτε δεχθῆ κανεὶς τὴν ἀποψι περὶ κατηχήσεως εἴτε τὴν περὶ ἐγχειριδίου γιὰ τὴν ἡγεσία τῆς 'Εκκλησίας, εἴτε

δποιαδήποτε ἄλλη, είναι σαφής και ἀναμφισβήτητος ὁ προγραμματισμένος συνθετικός χαρακτήρας τῆς ἐπὶ τοῦ "Ορους" Ομολία.

Τὸ συμπέρασμα, λοιπόν, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν σύντομη αὐτῇ ἔξετασι τοῦ φιλολογικοῦ προβλήματος τῆς Ο. Ο. είναι δτὶ ἡ ὁμιλία αὐτῇ ἀποτελεῖται μὲν ἀπὸ διδασκαλίες τοῦ Ἰησοῦ, στὴν μορφὴ δμως ποὺ τὴν ἔχομε, ἀποτελεῖ σύνθεσι τοῦ Ἔναγγελιστοῦ, κι' ἔχει προγραμματικὸ χαρακτῆρα γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ Διδασκάλου τῆς νέας δικαιοσύνης, σὲ σχέσι μὲ τὴν παλαιά. "Οπως στὸ κατά Λουκᾶν, τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ στὴν Ναζαρέτ (4,16 ἔξ.) ἔχει προγραμματικὸ χαρακτῆρα και δίνει τὸ leitmotif τοῦ διου Ἔναγγελίου, ἔτσι κι' ἡ Ο. Ο. στὸ κατά Ματθαῖον. "Υπάρχει σαφής ἀντιστοιχία μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν λόγων.

B. Κι' ἔρχόμαστε τώρα νὰ ποῦμε, μὲ κάθε δυνατή συντομία, δ.τι θεωροῦμε ἀναγκαῖο γιὰ τὸν διανοούμενο Ἑλληνα ἀναγνώστη σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ πρόβλημα τῆς Ο. Ο. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει δύο σκέλη: Τὸ ἔνα συνίσταται στοὺς ἱστορικοὺς λόγους και παράγοντες, ποὺ ὅθησαν τὸν Ματθαῖο σὲ μιὰ τέτοια σύνθεσι. Και τὸ ἄλλο είναι: πίσω ἀπὸ τὴν σύνθεσι τοῦ Ἔναγγελιστοῦ, τὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ ἔδιδαξε δ.τι περιέχεται στὴν Ο. Ο. Στὴν διαφώτισι αὐτῶν τῶν δύο σημείων ἀναφέρονται δοσα σύντομα και ἀπλὰ γράφονται σ' αὐτὴν τὴν παράγραφο. "Οποιος θέλει λεπτομερεῖς ἀναλύσεις θὰ καταφύγῃ σὲ ειδικὲς μελέτες, μερικὲς ἀπ' τὶς δόποις ἀναφέρονται στὴν βιβλιογραφία, ἰδίως στὸ ἔργο τοῦ W. D. Davies. "Έχουν διατυπωθῆ διάφορες ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τῆς συνθέσεως τῆς Ο. Ο. Οἱ κυριώτερες, νομίζομε, είναι τρεῖς:

I) "Ἔγινε ἡδη λόγος στὴν ἀρχὴ τῶν Εἰσαγωγικῶν, περὶ πενταμεροῦς διαιρέσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον, κατ' ἀντιστοιχία πρὸς τὴν ἑβραϊκὴ Πεντάτευχο, καθὼς και περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ νέου Μωϋσῆ. Γιὰ νὰ καταλάβωμε τὸν εἰαγγελιστὴ σωστά, πρέπει νὰ πάμε πίσω στὴν ἐποχὴ του. Γράφει τὸ εἰαγγέλιο του Ἑλληνικὰ γιὰ ἔξ. Ἰουδαίων Χριστιανούς, ποὺ ἐμίλιονσαν Ἑλληνικά, στὴν Καισάρεια ἵσως τῆς Παλαιστίνης ἡ στὴν Ἀντιόχεια ἡ κάπου στὴν ἴδια περιοχὴ, κάμποσες δεκατίες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἰησοῦ. Ζη σ' ἔνα περιβάλλον ιουδαϊκό, και θέλει στοὺς δόμοφύλους του προστήλυτους στὴν νέα θρησκεία νὰ ἔξηγήσῃ σὲ ποιὰ σχέσι βρίσκεται ὁ νέος Νόμος μὲ τὸν παλαιὸ Νόμο, φανερώνοντας συγχρόνως τὴν ὑπεροχὴ τοῦ νέου Νομοθέτη ἔναντι τοῦ παλαιοῦ. Αὐτὸ δχι μόνο τοὺς προστήλυτους στὴν Ἐκκλησία θὰ ἐστήριξε, ἄλλα και Ἰουδαίους καλοπροσαίρετους ἀναγνῶστες τοῦ εἰαγγελίου του θὰ ἡμποροῦνσε νὰ ἐλκύσῃ στὴν νέα πίστι.

"Η ἀδυναμία αὐτῆς τῆς ἔξηγήσεως σὰν τοῦ ἱστορικοῦ ἐλατηρίου γιὰ τὴν σύνθεσι τῆς Ο. Ο. ἔγκειται στὸ δτὶ ἀφίνει ἀπ' ἔξω ἀρκετὲς περικοπὲς τῆς ὁμιλίας, ποὺ φαίνονται κατ' ἀρχὴν ἀσχετες μὲ τὸ θέμα: παλαιὰ ἀποκάλυψις—νέα ἀποκάλυψις, παλαιὸς ἀποκαλυπτῆς—νέος ἀποκαλυπτῆς. Πώς θὰ

έντάξη κανείς π. χ. στὸ σχῆμα αὐτὸ τοὺς Μακαρισμοὺς καθὼς καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν κεφ. 6 καὶ 7. Πρέπει νὰ πιέσῃ κανείς πολὺ τὰ πράγματα γιὰ νὰ μποῦν δλα αὐτὰ στὸ παραπάνω σχῆμα, ποὺ ἄνετα βέβαια μπαίνει ἡ περικοπὴ 5,17 - 48.

2) Γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἄλλοι ἐρευνητὲς ἐπρότειναν ἄλλη ἱστορικὴ κατάστασι σὰν ἐλατήριο γιὰ τὴν σύνθετη τῆς Ο. Ο.: ὁ Γνωστικισμός, εἶπαν, καὶ μάλιστα ὁ γνωστικὸς Λιβερτινισμός, ἡταν αὐτὸ ποὺ ὥθησε τὸν Ματθαῖο στὴν σύνθεσι του. Ὁ Γνωστικισμὸς ἡταν ἔνα πνευματικὸ ρεῦμα, σύγχρονο σχεδὸν πρὸς τὸν Χριστιανισμό, ποὺ ἐδέχονταν δύο ὀντολογικὲς ἀρχὲς — τὴν ὅλη καὶ τὸ πνεῦμα. Οἱ ἀνθρώπινες ψυχὲς ἔπεισαν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν τους κατάστασι στὴν ὅλη, κι' ἐλησμόνησαν τὴν ἀληθινὴν τους προέλευσι. 'Απ' τὸν κόσμο τοῦ Πνεύματος, τὸν ἄνω κόσμο, ἦλθε ἔνας σωτήρας, ποὺ ἐκήρυξε στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων «τὴν γνῶσιν» — ἕξ οὐ καὶ τὸ δνομα τοῦ δλοῦ αὐτοῦ θρησκευτικοῦ ρεύματος. 'Εδίδαξε τὶς ψυχὲς ποιὲς πράγματι εἰναι, ἀπὸ ποὺ ἤλθαν, καὶ πᾶς μποροῦνε νὰ πάνε πίσω ἐκεῖ. Αὐτοῦ τοῦ εἰδους ἡ θεοσοφία, τὶς περισσότερες φορές, ἐδειχνε δχι μόνο ἀδιαφορία καὶ ἐχθρότητα μάλιστα, πρὸς κάθε τι ὑλικό, κοσμικό, ἱστορικό, πολιτιστικό, σωματικό, ἄλλα ἔφθανε μερικὲς φορές στὴν καταπάτησι κάθε νόμου, κρατικοῦ καὶ ἡθικοῦ, ποὺ ἐδημούργησε ἡ ἱστορία, κι' ἐκήρυττε μιὰ ἐλευθερία ἡθικὴ καὶ μιὰ ἀσυδοσία, ποὺ μπροστά τους τὸ συγχρονό μας κίνημα τῶν Χίππις καὶ ώρισμένων διάδων νέων, γενικάτερα, φαίνεται σὰν σκιά. Τέτοια ἡταν ἡ ἀδιαφορία ἡ ἐχθρότητα ώρισμένων Γνωστικῶν γιὰ τὴν ἡθικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξι! 'Ο Γνωστικισμὸς ὡδήγουσε εἴτε σὲ πλήρη ἀρνησι τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ σωματικοῦ καὶ ὑλικοῦ, σ' ἔναν ἄκρο δηλ. ἀσκητισμό, εἴτε σ' ἔναν λιβερτινισμὸ ἡθικό, σὲ μιὰ χειραφέτησι δηλ., καὶ ἀσυδοσία ἡθική, ἀπ' τὴν ὅποια δὲν ἔλλειπε ἡ ἐκστασις (τὴν προκαλοῦσαν μὲ ναρκωτικά;) κι' ὁ σοδομισμός. Αὐτὰ τὰ προβλήματα, ὑπὸ τὴν μιὰ μορφὴ ἡ τὴν ἄλλη, σὲ ἡπιώτερο ἡ πιὸ ἐπικίνδυνο βαθμό, ἀντιμετωπίζουν δλες σχεδὸν οἱ Ἐπιστολὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Λέγεται, λοιπόν, πώς ἀντιμετωπίζοντας τὴν εἰσβολὴ ἐνὸς τέτοιου ὑπουργοῦ κι' ἐπικίνδυνου ἐχθροῦ ὁ Ματθαῖος ἐσκέφθηκε πὼς πρέπει στοὺς ἐν δνόματι δῆθεν τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας περιφρονητὲς τοῦ παλαιοῦ Νόμου, τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως, νὰ ἀντιπαρατάξῃ τὸν νέο Νόμο, ποὺ ἀπαιτεῖ πολὺ περισσότερα ἀπ' τὸν παλαιό. Στὸ κήρυγμα τῶν Γνωστικῶν περὶ ἐλευθερίας τοῦ χριστιανοῦ νὰ κάνῃ δ., τι θέλει, ἀφοῦ τοῦ φθάνει ποὺ ἔχει τὴν μυστηριώδη «γνῶσιν» γιὰ τὴν σωτηρία του χάρις στὸν θάνατο καὶ στὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Ματθαῖος συνοψίζει σὲ μιὰ προγραμματικὴ διμιλία τοῦ Ἰησοῦ τὸ κήρυγμά του περὶ τῆς νέας, τῆς χριστιανικῆς δικαιοσύνης, ἡ ὅποια δχι μόνο δὲν ἀπορρίπτει τὸ μωσαϊκὸ Νόμο, ἄλλα τὸν «πληρώνει», τὸν συμπληρώνει δηλ., καὶ τὸν ἀνεβάζει σὲ μιὰ νέα τάξι, στὴν τάξι τοῦ προσώπου καὶ τῆς ζωῆς Ἐκείνου, ποὺ τὸν ἐδίδαξε. Μὲ τὴν ὄμιλία αὐτή, μ'

ἄλλα λόγια, θέλει ό Εὐαγγελιστής νά τονίση, ἀπέναντι στις Γνωστικές ἐκτροπές, πώς δ Χριστιανισμός δὲν είναι κάποια φιλοσοφία, κάποιος ἀποκρυφισμός, κάποια ἔκστασις και ψευδαίσθησις σωτηριολογικῆς ύφῆς είναι μιά νέα ἀποκάλυψις, ἐμπεδωμένη καλά ἐπάνω στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας και στὸ ηθος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν δποία δχι μόνο ξεπερνάει ἀλλὰ κι' ἐντελῶς ἀνανεώνει.

Κι' ή ἀποψη αὐτῇ δμως ἔχει σαφῆ ἀδύνατα σημεῖα· πρῶτα - πρῶτα, πρέπει νά σημειωθῇ πώς δὲν είναι ἀκόμη ἱστορικὰ βεβαιωμένο δι τὸ Γνωστικισμὸς στὰ χρόνια, ποὺ συνετάγησαν τὰ Λόγια τοῦ Ἰησοῦ, είχε ἀναπτυχθῆ σε τέτοια ἔκτασι ὥστε νά ἀποτελῇ τόσο μεγάλη ἀπειλὴ γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Βέβαια, δταν ἐγράφτηκε τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ή ἀπ' τὸν Γνωστικισμὸς ἀπειλὴ ήταν δπωσδήποτε ἐμφανέστερη. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὴν ίουδαικὴ παράδοσι είναι γνωστὸ πώς οἱ μαθητὲς τῶν ραββίνων ἀπομνημόνευαν τὰ λόγια τῶν δασκάλων των, μὲ πολλὴ ἀκρίβεια τὶς περισσότερες φορές, και ἔτσι τὰ λόγια αὐτὰ μεταδίδονταν ἀπὸ τὴν μιὰ γενεὰ στὴν ἄλλη, γιατὶ ἔξηγοσαν ἐνδιαφέροντα, δσο και δύσκολα μερικές φορές, χωρία τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Οἱ ἐρμηνεῖς αὐτὲς τῶν διδασκάλων ήταν ἀναγκαῖες και πολύτιμες γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῶν προβλημάτων τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ ραββινικὴ φιλολογία, ποὺ ἀρχισε νά γράφεται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ β' αἰώνος μ. Χ., περιέχει αὐτές τὶς παραδόσεις τῶν διδασκάλων. 'Ανάμεσα σ' αὐτές κατέχουν χαρακτηριστικὴ θέσι τὰ λεγόμενα «Λόγια Πατέρων», ποὺ μετέφρασε στὰ Ἑλληνικὰ ὁ συνάδελφος κ. Ἀθ. Χαστούπης. Πρέπει, λοιπόν, νά θεωρήσωμε σύν πολὺ φυσικὸ πώς κι' οἱ Μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ, πολὺ ἐνωρίς, ἔκαμαν τὸ ίδιο μὲ τὰ λόγια και τὶς διδασκαλίες τοῦ ίδικον τῶν Διδασκάλων. Δὲν ήταν ἀνάγκη νά παρουσιασθῇ ὁ Γνωστικισμὸς γιὰ νά γίνουν συλλογές διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ μὲ ηθικὸ περιεχόμενο. Οἱ καθημερινές ἀπολογητικὲς και κατηχητικὲς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας ἐδικαιολογοῦνταν ἀπόλυτα τὴν δημιουργία τέτοιων συλλογῶν, στὴν ἀρχὴ μικρῶν κι' ὑστερα πιὸ ἐκτεταμένων. β) Πολλὰ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τῆς διμιλίας ἐπάνω στὸ δρος πρέπει νά πιεσθοῦν πολύ, γιὰ νά μποῦν σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα, π. χ. οἱ περικοπὲς 6,1 - 18 και 7,1 - 12.

3) "Ετσι διαμορφώθηκε μιὰ ἄλλη ἀποψις, ποὺ ἐπιχειρεῖ νά δώσῃ τὸ κύριο ἰστορικὸ ἐλατήριο τῆς συνθέσεως τῆς Ο. Ο. ἀπ' τὸν εὐαγγελιστὴ Ματθαῖο. Πρόκειται περὶ τοῦ ἔξης: Πρὶν καταστραφῇ ἐντελῶς ἡ Τερουσαλῆμ και καὶ τὸ Ἱερό τῆς ἀπ' τοὺς Ρωμαίους τὸ 70 μ. Χ., ὁ ραββίνος Johannan ben Zakkai, ἵνας Φαρισαῖος εἰρηνιστῆς, είχε περάσει τὶς ἔχθρικὲς γραμμές, ἥλθε στὴν πόλι Ἰάμνεια, πέρα ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη, κι' ἐκεῖ ἴδρυσε τὴν πρώτη ραββινικὴ Σχολή. Τὰ τραγικὰ πολιτικὰ γεγονότα, κι' οἱ τρομερὲς καταστροφές ποὺ ὑπέστη ὁ ίουδαικὸς λαός, ἐπέβαλαν τὴν ἀπομάκρυνσι ἀπὸ κάθε ἀποκαλυπτικὸ δνειρό περὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς Ρώμης ή περὶ ἀπελευ-

θερώσεως ἀπ' τὸν ζυγό της.⁷ Ολὴ ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ εὐσεβοῦς ἰσραηλίτου ἔπειτε τώρα νὰ συγχωνευθῇ στὴν γνῶσι τοῦ Νόμου, στὴν σωστὴ ἐρμηνεία του καὶ στὴν τήρησι του. «Ἐτσι μόνο θὰ ἡμποροῦσε νά ἐπιβιώσῃ ὁ Ἰουδαῖος. Τὸ Ἱερὸ μὲ τὸ Ἱερατεῖο του κατεστράφῃ. Τὸ ἴδιο κι' δλα τὰ ὄνειροπαρέμενα θρησκευτικὰ κόμματα, ποὺ είχαν ὑποκινήσει τὸν πόλεμο κοτύ τῆς Ρώμης.»⁸ Έτσι ἐφάνηκε, τούλαχιστον, ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 70 μ. Χ. Ἐμενε ὁ Νόμος κι'⁹ οἱ Ῥαββίνοι ἐρμηνευτές του σάν τὸ σταθερότερο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰάμνειας, μὲ τὴν ἔμφασι στὴν σημασία τοῦ παλαιοῦ Νόμου, δπως τὸν ἐννοοῦσαν οἱ Ῥαββίνοι ἐρμηνευτές του, γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ ἰσραηλίτου πρέπει νὰ τοποθετήσωμε Ἰστορικὰ τὴν σύνθεσι τοῦ Ματθαίου. Στὸν παλαιὸ Νόμο, δπως τὸν ἐρμηνεύουσαν οἱ Ῥαββίνοι, ἡθέλησαν νὰ στηρίξουν τὴν ἐπιβίωσι τοῦ ἔθνους των. Ἀντίθετα, ὁ Ἔναγγελιστὴς μὲ τὴν σύνθεσι του, προσπαθεῖ νά δειξῃ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ παλαιοῦ Νόμου καὶ τῆς ἐρμηνείας του ἀπὸ τοὺς ραββίνους, τὴν ἀνεπάρκεια τῆς παλαιᾶς δικαιοσύνης, δπως τὴν ἐννοοῦσαν οἱ ραββίνοι τῆς Ἰάμνειας, γιὰ νὰ φέρῃ τὴν σωτηρία στὸν λαό. Ἡ σωτηρία αὐτὴ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνη κτῆμα δλων τῶν λαῶν κι'¹⁰ δχι μόνο τῶν Ἰουδαίων, μὲ τὴν ἐρμηνεία ποὺ ἔδωκε στὴν παλαιὰ δικαιοσύνη ὁ Ἰησοῦς. Χρειάζονται ἀσφαλῆς περισότερα ἀπ'¹¹ αὐτὰ ποὺ βρίσκουν στὸν παλαιὸ Νόμο. Πρὸ παντός, πέραν ἀπ'¹² αὐτὰ ποὺ ἡ νέα δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ, χρειάζεται τὸ πρόσωπο «Ἐκείνου, ποὺ δχι μόνο τὰ ἐδίδαξε ἀλλ.¹³» ἐδημιούργησε καὶ τὴν «συνάφεια» (τὸ «ἐν Χριστῷ» τοῦ Παύλου) γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ των.

Ἡ τελευταία αὐτὴ ἀποψη—σάν ὑπόθεση—ἔχει πολλὰ ὑπὲρ αὐτῆς. Δὲν πρέπει δμως ν' ἀγνοήσῃ κανεὶς τὰ πολὺ χρήσιμα στοιχεῖα, ποὺ περιέχουν κι'¹⁴ οἱ δυὸ ἄλλες προηγούμενες ὑπόθεσεις. Ὁ Χριστιανισμός, ἡ νέα δικαιοσύνη, ἡ Ἐκκλησία, σάν ἡ σωστὴ ἀνανέωσις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἡ νέα ζωὴ σάν ἡ σωστὴ ἐρμηνεία κι'¹⁵ ἀνακαίνισις τῆς παλαιᾶς, ἀπέναντι στὴν προσπάθεια τοῦ ραββίνισμοῦ νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 70 μ. Χ. Ὁ χριστιανισμὸς σάν ζωὴ καὶ πρᾶξις, δχι σάν θεοσοφία καὶ φαντασία τοῦ γνωστικοῦ τύπου.¹⁶ Ἡ νέα ἀποκάλυψις σάν «πλήρωσις» τῆς παλαιᾶς κι'¹⁷ δ νέος ἀποκαλυπτῆς σάν ὁ τελικὸς ἀπελευθερωτῆς καὶ δόηγός στὴν γῆ τῆς ἐπαγγελίας.¹⁸ Όλα αὐτὰ μαζὶ εἰναι ἐλατήρια, ποὺ θὰ ἡμποροῦσαν νὰ δόηγήσουν τὸν Ματθαίο στὴν σύνθεσι τῆς διμιλίας ἐπάνω στὸ δροῦ.

Κι'¹⁹ ἐρχόμαστε, στὸ δεύτερο σκέλος τοῦ Ἰστορικοῦ προβλήματος: πίσω ἀπὸ τὴν σύνθεσι τοῦ Ἔναγγελιστοῦ τί μποροῦμε νά ποδμε γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ; πάρα πολλά, εἰναι ἡ ἀπάντησις. «Ἐδῶ θὰ ἐπισημανθοῦν μόνο οἱ κύριες γραμμές: 1) Ἀπὸ δλὴ τὴν διμιλία φαίνεται καθαρά πώς κάτι νέο μπαίνει στὴν θρησκευτικὴ ἴστορια τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σχέσις του μὲ τὸν Θεό του εἰναι σχέσις «πρόσωπο πρὸς πρόσωπο». Δὲν ὑπάρχει τίποτε περισσότερο γιὰ τὸν ἀνθρώπο ἀπ'²⁰ τὴν ἀποκάλυψι, ποὺ τοῦ προσφέρεται σχετικά

μὲ τὸ τί γυρεύει σ' αὐτὸν τὸ κόσμο καὶ ποιὸ εἶναι τὸ μέλλον του. Ή σφραγίδα τῆς τελικότητος εἶναι ἐπάνω σ' δσα διδάσκονται στὴν Ο. Ο. β) 'Η ἔννοια τῆς ἐρχομένης βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ θ' ἀνοίξῃ ἔνα ἐντελῶς νέο στάδιο ζωῆς στὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι μέσα σ' δλα δσα διδάσκονται, αὐτὴ τὰ ξεκινάει καὶ πρὸς αὐτὴν δλα καταλήγουν. "Ολα τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ περιέχονται στὴν ὁμιλία ἐπάνω στὸ δρος εἶναι λόγια ἀπὸ τὴν βασιλεία, γιὰ τὴν βασιλεία, πρὸς τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ. γ) Μόνον ὁ Ἰησοῦς ἡμποροῦσε νὰ περιγράψῃ, δπως περιγράφεται στὴν ὁμιλία, τὸ περιεχόμενο τῆς νέας μαθητείας (Μακαρισμοί): νὰ δεῖξῃ στοὺς συγχρόνους του Γραμματεῖς τὴν ἀνεπάρκεια τῆς δικῆς τους ἐρμηνείας τοῦ Νόμου γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ: νὰ δεῖξῃ τὴν ἐπιπολαιώδητα καὶ υποκρισία, ποὺ ἔχαρακτήριζε τὴν ζωὴ πολλῶν συγχρόνων του Φαρισαίων στὴν πρακτικὴ ζωὴ τῆς καθημερινῆς εὐσεβείας. δ) 'Υπάρχει κάτι τὸ ἀπόλυτο στὴν ἀπαίτησι, τῆς νέας δικαιοσύνης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, κάτι ποὺ ξεπερνάει δχι μόνο τὸ λογικὸ μὰ καὶ τὶς δυνατότητες τοῦ κοινοῦ ἄνθρωπου. 'Ο Θεὸς ἀπαιτεῖ ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, δχι μόνο ἔνα μέρος του, ἔστω καὶ μεγαλύτερο ἀπ' ἐκεῖνο ποὺ ἀπαιτοῦσε ὁ παλαιὸς Νόμος. 'Υπάρχει ἔνα βαθὺ μυστήριο πίσω ἀπ' δλες αὐτὲς τὶς διδασκαλίες τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ μυστήριο αὐτὸν εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὴν ἀθεντία τοῦ Ἰησοῦ («έγὼ δὲ λέγω ὑμῖν», μὲ τὸ μυστήριο τοῦ προσώπου του, τοῦ ἔργου του, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεώς του.

Π. Τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς Ὀμιλίας ἐπὶ τοῦ Ὁροῦ.

Τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. εἶναι θέμα πολὺ σοβαρό: 'Αναφέρεται κατ' εὐθείαν στὴν ἔννοια τοῦ κειμένου γιὰ μᾶς. Τὴν ἐντύπωσι τῶν ἀκροατῶν τῆς Ο. Ο. δι Ματθαῖος περιγράφει ὡς ἔξης: «... ἐξεπλήσσοντο οἱ δχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ἦν γάρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἔξουσιαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν» (7,28β - 29). 'Απ' αὐτὴν τὴν φράσι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ θὰ ἡμποροῦσε νὰ ξεκινήσῃ κανεὶς ἔνα πρῶτο ἐρώτημα, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τάς Ὀμιλίας ἐπὶ τοῦ Ὁροῦ, δχι γιὰ νὰ ἀναλύσῃ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ διεξοδικὸ ἔδθ, ἀλλά γιὰ νὰ διευκολύνῃ τὸν ἀναγνώστη νὰ ἔννοήσῃ περὶ τίνος πρόκειται. Νὰ τὸ ἐρώτημα: μήπως ὁ Εὐαγγελιστής ἐνδιαφέρεται νὰ μᾶς πῇ ἀπὸ μία τέτοια διδασκαλία ποιός βγαίνει δι τὴν Αὐτὸς ποὺ τὴν ἐδίδαξε; 'Η εἶναι ἄλλος ὁ σκοπός του, θέλει δηλ., νὰ μᾶς κατηχήσῃ σχετικὸ μὲ τὸ ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς νέας δικαιοσύνης καὶ πδς πρέπει νὰ ζοῦμε σὰν χριστιανοί; Φυσικά, εύθὺς ἀμέσως μποροῦμε νὰ πούμε πώς καὶ τὰ δυό θέλει νὰ πῇ δι Εὐαγγελιστῆς. Τὸ ἐρώτημα δμως παραμένει μὲ τὴν ἔξης ἔννοια: Τί θέλει περισσότερο ἀπὸ τὰ δύο νὰ τονίσῃ δ Ματθαῖος; Εἶναι δηλ., ή Ο. Ο., ὑπὸ τὴν ἔννοια ποὺ εἴπαμε παραπάνω, ἔνα χριστολογικὸ κείμενο, δηλ., ἔνα κείμενο ποὺ ἀσχολεῖται πρωταρχικὸ μὲ τὴν σημασία τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ή εἶναι περισσότερο, ἔνα ηθικὸ

κείμενο, μιὰ συλλογὴ ἡθικῶν παραινέσεων γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ τὸ ἔξετάσωμε συστηματικότερα παρακάτω. Ἐδῶ θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ κάνωμε αὐτὴ τὴν διαπίστωσι ώς ἐν προλόγῳ. Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες ἔξηγητές τῆς ὁμιλίας καὶ πολλοὶ νεώτεροι, δπως καὶ ὁ γράφων, πιστεύουν πὼς εἶναι τόσο ἀχώριστα τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ ὅσα διδάσκει περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ μαθητοῦ—χριστιανοῦ, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ποῦμε τί εἶναι περισσότερο καὶ τί λιγότερο. Πουθενά π. χ. στὴν ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. δὲν γίνεται ἀμέσως λόγος γιὰ τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κι' ὅμως ἡ ὁμιλία αὐτῆ, ἀπ' ἄρχῆς μέχρι τέλους, εἶναι ἀκατανόητη χωρὶς τὴν συμμετοχὴ τῶν Μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ στὸν σταυρὸ καὶ στὴν ἀνάστασι του. Μέσα στὶς ἀπαίτησεις τῆς Ο. Ο. κρύβονται τόσο τὸ χριστολογικὸ ὅσο καὶ τὸ ἐσχατολογικὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ. "Ολα ὅσα λέγονται περὶ χριστιανικῆς μαθητείας, περὶ δικαιοσύνης, περὶ μέλλοντος κτλ. προϋποθέτουν πὼς ὁ παλαιὸς κόσμος πέθανε κι' ἔνας καινούργιος κόσμος ἔχει ἀρχίσει. Ἐπομένως ἡ χριστολογικὴ καὶ ἡθικὴ — ἐκκλησιαστικὴ ἔξηγησις τῆς Ὁμιλίας πᾶνε μαζὶ. "Οταν ἔξετάσωμε, μία πρὸς μία, τὶς περικοπὲς ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν δλὴ ὁμιλία, σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγομε. Τί δμως ἐπεδίσκει εἰδικότερα δὲν τὴν ὁμιλία αὐτῇ; Τί ζητάει ἀπ' τοὺς ἀκροατές του; Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα οἱ ἀπαντήσεις τῶν μελετητῶν τῆς Ὁμιλίας εἶναι διαφορετικές. Μερικοὶ π. χ. ὑπεστήριξαν πὼς ἡ Ὁμιλία προορίζεται δχι γιὰ δλους τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ γιὰ μιὰ μερίδα ἐκλεκτῶν, ἡ δτι εἴχε σχέσι μόνο μὲ τὴν κατάστασι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ κι' δχι μὲ τοὺς δικούς μας χρόνους, "Ἀλλοι τὴν ἐρμηνεύουν δχι σὰν δδηγὸ τῆς ζωῆς μας, ἀλλὰ σὰν βοηθὸ γιὰ νὰ νοιῶσωμε πόσο είμαστε ἀνάξιοι γιὰ κάθε τι σωστὸ καὶ καλό. "Αλλοι τὴν ἔξηγον σὰν μιὰ ἡθικὴ ὑπερέντασι στὸ τελικὸ finis τῆς παρούσης μορφῆς τοῦ κόσμου, ἐνῷ ἄλλοι πιστεύουν πὼς δλες οἱ ἐπιταγὲς τῆς ἔχουν ἄλλο σκοπὸ παρὰ ν' ἀποκαλύψουν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν προέλευσι Αὐτοῦ ποὺ ἐπιτάσσει. "Αλλοι νομίζουν πὼς ἡ ἀπαίτησις τῆς Ὁμιλίας ἀπ' τὸν ἀνθρωπὸ δὲν ἀποβλέπει νὰ τὸν καθιδηγήσῃ τι πρέπει νὰ κάνῃ, σ' αὐτὴν ἡ σ' ἐκείνην τὴν περίπτωσι, ἀλλὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ἀφετηριακὸ ἥθος γιὰ νὰ' ἀποφασίζῃ μόνος του μπροστά στὶς συγκεκριμένες ἡθικές προβληματικές καταστάσεις. Κι' ἄλλοι, ἀπ' τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους μέχρι σήμερα, πιστεύουν πὼς ἡ ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. εἶναι ἡ νέα ἡθικὴ τοῦ χριστιανοῦ, εἶναι ὁ ἡθικὸς νόμος τῆς χριστιανικῆς μαθητείας. Ἡ ποικιλία τῶν ἀπόψεων αὐτῶν συνιστᾶ τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς Ο. Ο.

Αὐτὸ τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς ὁμιλίας, δπως ἔγινε ἀντιληπτὸ ἀπ' τὰ παραπάνω, ἔχει δυὸ σκέλη: τὸ ἔνα συνίσταται στὸ τι ἀκριβῶς ἐπεδίσκει δὲν τὸν ὁμιλίας μὲ τὴν ὁμιλία αὐτῆ, τὸ ἄλλο ἀναφέρεται στὴν σχέσι ποὺ ἔχει αὐτὸ ποὺ ἐπεδίσκει δὲν τὸν ὁμιλίας μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοι-

νονίας. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες ἔξηγητές τῆς δμιλίας, προπάντων δμος οἱ νεώτεροι, μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Διαφοτίσεως, ἀντιμετώπισαν, μὲ δὴ τὴν σοβαρότητα ποὺ πρέπει, τὸ πρόβλημα, ἄν π. χ. ἡ νέα δικαιοσύνη, ἡ χριστιανικὴ ζωή, δπως περιγράφεται στὴν Ο. Ο. είναι δυνατή γιὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπον, κι' ἂν εἴναι δυνατή, τότε ὑπὸ ποιὰ ἔννοια είναι ἐφαρμόσιμη. Τὸ θέμα δὲν είναι καθόλου ἀπλό. Θὰ τὸ καταλάβῃ καλὰ δ' ἀναγνώστης ἀπ' ὅσα θὰ διαβάσῃ στὴν συνέχεια. Ἐδῶ, ἃς θέσωμε τὸ θέμα στὴν ἀπλούστερη μορφῇ, ποὺ τίθεται καθημερινά. Σ' ὅποιοδήποτε κύκλῳ σκεπτομένων χριστιανῶν καὶ καλοπροαίρετων ἀνθρώπων θελήσῃ κανεὶς νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν Ο. Ο., τὰ ἐρωτήματα ἀκολουθοῦν σάν βροχή: «Εἴναι αὐτὰ τὰ πράγματα γιὰ μᾶς, ἀνθρώπους οἰκογενειάρχες, ἐπιχειρηματίες, ἐμπόρους, ὑπαλλήλους κτλ. κτλ.»; Κι' ἂν εἴναι γιὰ μᾶς, πῶς μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν μέσα στὴν σημερινὴ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ μηχανή; Κι' ἂν δὲν είναι γιὰ μᾶς, ποιὸ νόημα μποροῦν νὰ ἔχουν; «Αν αὐτὰ ποὺ εἴπε ὁ Ἰησοῦς δὲν μποροῦμε νὰ τὰ τηρήσωμε, ἢ, ἃς τὸ διατυπώσωμε καλύτερα, ἀν αὐτὰ ποὺ εἴπε δὲν τὰ εἴπε γιὰ νὰ τὰ τηρήσωμε, τότε γιατὶ τὰ εἴπε; Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τοῦ κοινοῦ μελετητοῦ τῆς δμιλίας ἐπὶ τοῦ δρους, ἡ θεολογία, καθὼς ὕφειλε, τὰ ἔβασάνισε, καὶ, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀποψιν ποὺ ἀκολούθησε, τὰ ἐσχέτισε ἐρμηνευτικά μὲ τὸ ίδιο τὸ κείμενο. 'Απ' τὴν ἐπίπονη αὐτὴ θεολογικὴ ἐργασία ἐβγῆκαν, δπως ἦταν φυσικό, δχι μιὰ ἀλλὰ περισσότερες ἀπαντήσεις στὰ κεντρικὰ ἐρωτήματα. Οἱ προύποθέσεις τοῦ κάθε ἐρμηνευτοῦ δὲν είναι οἱ ίδιες. 'Αλλωστε, κι' ἡ κάθε ἐποχὴ, μὲ τὶς ιδιαίτερες ἀπαντήσεις της, ἐπιδρᾷ ἐπάνω στὴν σκέψη δλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Βίβλου. Οἱ θεωρίες ποὺ διετυπώησαν σχετικά μὲ τὸ θέμα μας παρουσιάζουν ποικιλία μεταξύ των. 'Εξ ἄλλου, μερικὲς φορές ἐμφανίζουν κάποιαν ἀσυνέπεια: γιατί, ἐνῷ ὥρισμένες ἔξ αὐτῶν, μὲ τὸν ἔννα τρόπο ἡ τὸν ἄλλο, θεωρητικὰ θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ ἀρνοῦνται πῶς ἡ δμιλία είναι γιὰ δλους ἡ πῶς διαγράφει ἔνα νέο πρόγραμμα ἡθικῆς ζωῆς, στὸ τέλος καταλήγουν συνήθως στὴν ἀναγνώρισι τῶν πῶς ἡ δμιλία μπορεῖ νὰ ἀσκήσῃ μία πολὺ θετικὴ δύναμι στὴν καθημερινὴ ἀτομικὴ ἡ ἀκόμη καὶ κοινωνικὴ ζωή. Θὰ ἡμποροῦσε, βέβαια, κάποιος νὰ πῇ πῶς ἡ ποικιλία τῶν θεωριῶν κι' οἱ ἀσυνέπειες ποὺ παρουσιάζουν, ἐνδέχεται νὰ δημιουργήσῃ σύγχυσι στὸν ἀναγνώστη. Σ' αὐτὸν δμος πρέπει νὰ ἀντιταχθῇ ὁ κίνδυνος νὰ δεχάμαστε ἀπὸ πνευματικὴ δύναμια ἔτοιμες καὶ εὔκολες δῆθεν λύσεις, γιατὶ ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀληθινῶν λύσεων ἀπαιτεῖ πράγματι μόχθο καὶ ἐνέχει κινδύνους¹. Είναι ἀλήθεια πῶς κάθε μιὰ ἀπ' τὶς θεωρίες, ποὺ θάνατοφερθοῦν στὴν συνέχεια, χαρακτηρίζεται ἀπὸ κάποια μονομέρεια. Αὐτὲς δμος οἱ μονομέρεις μποροῦν κάλλιστα νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστη νὰ καταλάβῃ μὲ ἔνα τρόπο ἀρκετά διανοητικό, ἀλλὰ πολὺ χαρακτηριστικό, τὶς διάφορες πρισματικὲς θεολογικὲς ἀποχρόσεις τῆς δμιλίας. 'Επειτα, κι' οἱ ἀσυνέπειες, γιὰ τὶς δοποῖες ἔγινε λόγος πιὸ πάνω, μπο-

ρούν νά όδηγήσουν τὸν ἀναγνώστη κατὰ ἓνα τρόπο διανοητικά γνήσιο νά συλλάβῃ καλύτερα τὸ ἀναπόφευκτο συμπέρασμα τῆς ἀπαιτήσεως τῆς δημιλίας ἀπ' τὸν Ἰδιο. Ἐμεῖς δὲν εἰμαστε σὰν τὸν Ἰησοῦν, ποὺ στὴν δημιλία του ἐλεγε «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν». Ἐμεῖς οἱ κοινοὶ ἀνθρωποι καταλήγομε συνήθως σὲ πιὸ σταθερὰ γιὰ τὴν ἀδυναμία μας συμπεράσματα μὲ τὴν συζήτησι καὶ τὸν διάλογο, κι¹ ὅχι μὲ δικές μας ἔπομες συνταγὲς καὶ ἀποφάσεις.

Στὴν βιβλιογραφία μπορεῖ νά βρῇ κανεὶς, στὸν διαφόρους συγγραφεῖς, ποικίλες κατατάξεις τῶν ἀπόψεων, ποὺ ἔχουν διατυπωθῆ σχετικά μὲ τὸ θεολογικό νόημα τῆς Ο. Ο.². Ἐμεῖς, γιὰ τὴν εὐκολία τοῦ ἀναγνώστου, θ' ἀκολουθήσωμε τὴν ἔξῆς κατάταξι: 1) Πρὸς ἐκατάλαβε τὴν Ὁμιλία ἡ ἀρχαία Ἔκκλησία. 2) Πρὸς ποίους ἀπευθύνεται ἡ Ὁμιλία. 3) Ἐσχατολογικὴ καὶ Χριστολογικὴ Ἐρμηνεία. 4) Πρὸς τὴν ἐλπίδα ἢ πρὸς τὴν σώζουσα ἀπόγνωστι; 5) Ἡ Ὁμιλία ἀποβλέπει μόνο στὸ φρόνημα ἢ στὸ ἥθος τοῦ χριστιανοῦ. 6) Νεώτεροι ἐρμηνευτὲς τῆς Ὁμιλίας σὰν ἡθικοῦ προγράμματος γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ. 7) Τὸ Συμπέρασμα.

1) Πῶς ἐκατάλαβε τὴν Ὁμιλία ἡ ἀρχαία Ἔκκλησία.
 'Υπὸ τὴν ἔκφραστὴν ἀρχαία Ἔκκλησία στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἐννοοῦμε κυρίως τὸν Χρυσόστομο, γιατὶ ἐπάνω σ' αὐτὸν ἐστηρίχθηκε κι² ἡ μεσαιωνικὴ ἔξηγησις τῆς Ο. Ο., σ' Ἀνατολή, καὶ Δύσι. Στὴν Ἀνατολή δῆλοι οἱ Βυζαντινοὶ Σειρογράφοι (Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, Ζιγαβηνός κ. ἄ.) ἀπ' τὸν Χρυσόστομο κυρίως ἀντλοῦν. Στὴν Δύσι δὲ Θωμᾶς Ἀκινθῶτος ἔγραψε πῶς δῦλο τὸ Παρίστο τῆς ἐποχῆς του δὲν ἄξιζε τόσα, δσα τὸ ὑπόμνημα τοῦ Χρυσόστόμου στὸ κατά Ματθαῖον, κι³ δὲ E. Fascher⁴ σημειώνει δτι ἡ ἔξηγησις τῆς Ὁμιλίας ἀπὸ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἔκκλησία στηρίζεται στὸν Χρυσόστομο.

Βέβαια, ἡ ἔξηγησις τοῦ Χρυσόστόμου στηρίζεται στὴν παράδοσι τῆς Ἔκκλησίας. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἔργο τοῦ E. Massaux σχετικά μὲ τὴν ἐπίδρασι τοῦ κατά Ματθαῖον Εὐαγγελίου στὴν Χριστιανικὴ Φιλολογία πρὸ τοῦ Eirēnaiou⁵. 'Απ' τὸ ἔργο τοῦ Massaux βγαίνει σὰν συμπέρασμα δτι τὸ κατά Ματθαῖον ἀπ' ἀρχῆς ἀνεδείχθη τὸ κατ' ἔξοχὴν εὐαγγέλιο τῆς Ἔκκλησίας, κι⁶ ἡ ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία ἐπιστεύθηκε σὰν τὸ ἰδεῶδες πρόγραμμα χριστιανικῆς ζωῆς. Στὰ ἀρχικὰ κείμενα τῆς μεταποστολικῆς ἐποχῆς τὰ λόγια τῆς Ο. Ο. ἀπαντῶνται ἀνάμικτα μ' ἄλλα βιβλικὰ διδακτικὰ στοιχεῖα, παντοῦ δμως ἔχουν τὴν ἐννοια κανόνων ζωῆς (βλ. π. χ. A' Κλημ. 13,1 - 2· B' Κλημ. 5,2 - 3· Βαρν. 5,8 - 9· Ἀριστειδ. 15,4 - 12). 'Ο φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος κατηγορεῖ τοὺς ἔθνικοὺς διδασκάλους γιὰ ἀσυνέπεια διδασκαλίας καὶ ζωῆς καὶ διακηρύττει πῶς δὲν ἡμποροῦμε νά διακρίνωμε τὴν διδασκαλία ἀπὸ τὴν πρᾶξι (A' Ἀπολ. 16,4· 8· 14). Κι⁷ ὁ Ἀθηναγόρας τονίζει πῶς οἱ Χριστιανοὶ φθάνουν σὲ τέτοια κεφαρότητα τῆς ψυχῆς, ποὺ δὲν μποροῦν νά φθάσουν οἱ καλύτεροι ἔθνικοι φιλόσοφοι.

Ο Χρυσόστομος, σάν άφετηρία τής χριστιανικής ζωῆς, δπως τὴν παρουσιάζει ή Ο. Ο., τονίζει τὴν ταπείνωσι. Ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνια καὶ τὴν ὑπερτροφία τοῦ «ἐγώ» προηλθε ή πτῶσις καὶ τὸ κατρακύλισμα τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὴν ταπείνωσι καὶ τὴν ἄρνησι τοῦ ἐγώ ἀρχίζει ή ἀνόρθωσις. Ἐτσι θεωρεῖ τὴν Ο. Ο. ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σάν μιὰ πρόσκλησι πρὸς μετάνοια, ἀπ' τὸ «ἐγώ» στὴν αὐταπάρνησι, ἀπ' τὴν ὑπεροψία καὶ τὸν ἔαυτό μας στὴν ταπείνωσι καὶ στὴν θεία χάρι. Ἐτσι ή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ προσδιορίζεται σάν δῶρον. Δὲν είναι δὲ ἀνθρωπος ποὺ θὰ κτίσῃ μὲ τὶς δικές του δυνάμεις καὶ προσπάθειες τὸ Βασίλειο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός προορίζει τὴν ἀνθρωπότητα γιὰ τὴν Βασιλεία του ἀπὸ δικῆ του βούλησι ἔχει ἔτσι ὁ ίδιος οἰκονομήσει τὸν προορισμὸ τῆς ἀνθρωπότητος. Κι' είναι ὁ Θεός ἐπίσης ποὺ δίνει στὸν ἀνθρωπο τὴν δύναμιν ν' ἀρνηθῇ τὸν ἔαυτό του, ν' ἀρνηθῇ δηλ. πώς, ἔτσι δπως είναι, μπορεῖ μὲ τὶς ίκανότητές του νά φτιάξῃ τὸ Βασίλειο τοῦ Θεοῦ χωρὶς τὸν Θεό. Ἐτσι μόνο θὰ μπορῇ νά δεχθῇ τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σάν δῶρο. Αὐτὴ δμως ή αὐταπάρνησις γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς Βασιλείας, δσο κι' ἄν είναι ἀδιανόητη χωρὶς τὴν θεία χάρι, χωρὶς δηλ. παράγοντες, ποὺ ἔπερνοῦν ἐμᾶς τοὺς ίδιους, ἀπαίτηται ἀπ' τὸν ἀνθρωπο γιὰ νά μετάσχῃ τῆς βασιλείας. Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ παρουσιάζει αὐτὸ τὸ παράδοξο: ἐνῷ είναι δῶρο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὑπερβαίνει τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες καὶ τοὺς ἀνθρώπινους προγραμματισμούς, είναι συγχρόνως δ στόχος τῶν ἀγώνων καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Δῶρο καὶ ἀπαίτησις μαζί. Κάτι ποὺ μᾶς ἔπερνάει ἀπὸ κάθε ἀποψι, κι' δμως κάτι γιὰ τὸ δρόπο πρέπει νά ἀγωνιζόμαστε μ' ὅλες μας τὶς δυνάμεις συνεχῶς.

Στὴν ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Βασιλείας του προβάλλει ὁ ἀνθρωπος ἄλλοτε εὐθέως τὴν ἄρνησι του, κι' ἄλλοτε ἐμμέσως, δταν ἰσχυρίζεται πώς οἱ δυνάμεις του δὲν ἀπαρκοῦν. Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ὑπομνήματός του στὴν Ο. Ο. κάνει ὁ Χρυσόστομος ἔκκλησι στοὺς ἀκροατές ή ἀναγνῶστες του νά μήν είναι δειλοὶ κι' ἀπασιόδοξοι σιγὰ - σιγά, μὲ τὴν ἀσκησι ἡμποροῦν νά δυναμώσουν ἐσωτερικὰ καὶ νά γίνουν ίκανότεροι γιὰ τὸ καλύτερο. «Ο, τι φαίνεται δύσκολο ή ἀδύνατο σήμερα, ἡμπορεῖ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἀντιλήψεων καὶ τὴν ἀσκησι νά γίνη ἀρκετὸ δυνατὸ αὔριο. Θέλησι ή δπως τὴν ὁνομάζει ὁ ἱερὸς πατήρ, «προαίρεσιν», χρειάζεται ὁ ἀνθρωπος. «Οταν ἔχῃ αὐτό, πολλὰ κατωρθώνει. Κι' δταν δὲν ὑπάρχει ή προαίρεσις, οἱ δικαιολογίες γιὰ τὴν ἀποφυγὴ δλων τῶν δυσχερειῶν βρίσκονται εϊκολα. «Ἄλλες, πάλι, φορές τονίζει ὁ Χρυσόστομος τὶς κακές μας συνήθειες σάν ἐμπόδιο γιὰ δλα τὰ πνευματικὰ μας ἔγχειρήματα, καὶ μάλιστα γι' αὐτὰ ποὺ ἀπαιτοῦν κάποια προσπάθεια.

Νά, μερικὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς ἔξηγήσεως τῆς Ο. Ο. σάν κανόνος ζωῆς γιὰ τὸν Χριστιανό: Στὸ θέμα τοῦ δρκου π. χ. δὲν πρέπει νά προβάλῃ κανεὶς τὴν συνήθεια. Ὁ Χριστιανὸς πρέπει νά ζῇ δχι μὲ τὰ μέτρα τῶν ἀλλων

άλλα μὲ τὰ δικά του. Δὲν ήμποροῦμε νὰ συμβιβάζωμε τὰ πράγματα. Πρῶτος ἀπ' δύους ὁ κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου δὲν πρέπει νὰ κάνῃ τέτοιους συμβιβασμούς: «Καὶ γάρ βέλτιον μετὰ δύο καὶ τριῶν τοὺς τοῦ Θεοῦ φυλαττόντων νόμους τὰς συνήθεις ἀναφέρειν εὐχάς, ἢ πλῆθος ἐπισύρεσθαι παρανομούντων καὶ τοὺς ἄλλους διαφθειρόντων. Μὴ μοὶ τις πλούσιος, μὴ μοὶ τις δυνάστης ἐνταῦθα φυσάτω, καὶ τὰς ὄφρες ἀνασπάτω. Πάντα μοι ταῦτα μῆδος καὶ σκιά καὶ δναρ. Οὐδεῖς γάρ τῶν νῦν πλουτούντων ἔκει μου προστήσεται, ὅταν ἐγκαλῶμαι καὶ κατηγορῶμαι, ὡς μὴ μετά τῆς προστκούσης σφοδρότητος τοὺς τοῦ Θεοῦ διεκδικήσας νόμους. . .» (Ομιλ. 17,7).

Στὸ «ώς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς μὲ ἀπλότητα καὶ σαφήνεια σημειώνει: «Οὐδέν γάρ τὸ κωλύνον φθάσαι τὴν τῶν ἄνω δυνάμεων ἀκρίβειαν διὰ τὸ τὴν γῆν οἰκεῖν ἄλλα ἔνι καὶ ἐνταῦθα διατρίβοντα, ὡς ἦν γενόμενον ἡδη πάντα ποιεῖν. . .» (Ομιλ. 19,5). «Οταν δὲ ὁ Χριστιανός ζητᾷς ἄπ' τὸν Θεό τὴν ἐπικράτησι τοῦ θελήματός του δὲν ἔννοει μόνο τὴν ἀπὸ μέρους του τήρησι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ «ἄλλα πανταχοῦ τῆς γῆς, ὥστε λυθῆναι τὴν πλάνην καὶ φυτευθῆναι τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκβληθῆναι κακίαν ἄπασαν, καὶ ἐπανελθεῖν ἀρετήν, καὶ μηδὲν ταῦτη διαφέρειν λοιπὸν τὸν οὐρανὸν τῆς γῆς».

Στὸ θέμα τῆς παραπτήσεως ἀπὸ τὰ προσωπικὰ δικαιώματα μπροστά στὴν ἀναίδεια ἀδιστάκτων ἀπαιτητῶν καὶ κακοποιῶν, παρατηρεῖ τὰ ἔξης: «Μὴ τοίνυν ἀδύνατα εἶναι νομίζωμεν τὰ ἐπιτάγματα. Καὶ γάρ μετὰ τοῦ συμφέροντος σφόδρα ἐστὶν εὔκολα, ἐὰν νήψωμεν· καὶ τοσοῦτον ἔχει τὸ κέρδος, ὡς μὴ μόνον ἡμᾶς, ἄλλα καὶ ἔκεινους τοὺς ἐπηρεάζοντας τὰ μέγιστα ὀφελεῖν». Πιστεύει δηλ., ὁ ιερός πατήρ πῶς δχι μόνο δικαιοδόποτε δ τηρητῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἰησοῦ ὀφελεῖται, ἄλλα θεωρεῖ πολὺ πιθανή καὶ τὴν ὀφέλεια τῶν ἀπαιτητῶν ἡ κακοποιῶν τοῦ Χριστιανοῦ.

Καταλαβαίνει, βέβαια, ὁ ἄγιος Ἰωάννης τὶς δυσκολίες αὐτῶν ποὺ ζητάει. Γι' αὐτὸ διάφορα ἐπιχειρήματα, γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατές του: «εεὶ δὲ βαρέα τὰ ἐπιτάγματα, ἐννόησον δτι διὰ τοῦτο παρεγένετο ὁ Χριστός, ἵνα ταῦτα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καταφυτεύῃ διανοίᾳ, ἵνα καὶ ἔχθροῖς καὶ φίλοις χρησίμους κατασκευάσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἔκατέρων τούτων ἐπιμελεῖσθαι κελεύει. . . Μὴ τοίνυν τοῦτο λογιζῶμεθα, δτι δυσχερές τὸ ἐπιτευγμα, ἄλλα καὶ τὸ ἔπαθλον ἐννοήσωμεν, καὶ λογισώμεθα τίνος δμοιοι γινόμεθα κατορθώσαντες, καὶ τίνος ἴσοι διαμαρτάνοντες» (Ομιλ. 18,3 - 5). Τὰ προστάγματα τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ίσχυρότερα τῆς πέτρας: «Πέτραν δὲ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας καλεῖ» (Ομιλ. 24,2). Ἀλλοῦ, καταφεύγει στὰ παραδείγματα ἀνδρῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ιὼβ, Ἡλίας, Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής), ἢ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Μαρτύρων. Μὲ κάθε τρόπο ζητᾷε νὰ ξυπνήσῃ στὸν ἀκροατή του τὴν αἰσθηση δτι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, εἶναι πρὸς δφελός του: «Οτι γάρ καὶ οἱ κα-

κίαν μετιόντες κάμνουσι παντὶ ποὺ δῆλόν ἐστι· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἄρπαξ καὶ ὁ μοιχός, καὶ ὁ συκοφάντης πολλὰ πονοῦσι καὶ ταλαιπωροῦνται, ὥστε τὴν αὐτῶν κακίαν εἰς τέλος ἀγαγεῖν ἀλλ᾽ οὐ μόνον οὐδὲν ἀπὸ τῶν πόνων τούτων καρποῦνται τὸ κέρδος, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ὑπομένουσι τὴν ζημίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος τοῦτο αἰνιτόμενος ἔλεγεν: «Ο σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει φθοράν». Τούτῳ ἔσικαστ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἄμμου οἰκοδομοῦντες· οἷον οἱ ἐπὶ πορνείᾳ, οἱ ἐπὶ ἀσελγείᾳ, οἱ ἐπὶ μέθῃ, οἱ ἐπὶ θυμῷ, οἱ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασι» (*Ομιλ.* 24 καὶ 25,2 - 4).

Κατὰ βάσιν, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ηθικῆς—ἐκκλησιαστικῆς ἔξηγήσεως τῆς Ὁμιλίας: Οἱ ἐπιταγές τῆς εἰναι κανόνες ζωῆς, πρόγραμμα ζωῆς γιὰ τὸν χριστιανό. Πρέπει δημος νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς τὰ ἔξης: α) Ὡχι μιὰ ἀλλὰ πολλές φορὲς δὲ ίερὸς πατὴρ τονίζει πώς χωρὶς τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπαίτησις τῆς νέας ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπραγματοποίητη. Αὐτὸς σημαίνει πώς ἡ ἐπιταγὴ δὲν εἶναι στὰ μέτρα τοῦ ἐμπειρικοῦ, κοινοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ στὰ μέτρα ἑνὸς νέου τύπου ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι δημος μὲ τὸν Χριστό. Κι' ἀφοῦ στὴν βίωσι τῶν ἀπαίτησεων τῆς Ὁμιλίας παιζουν ἀποφασιστικό ρόλο ὑπερανθρώπινοι παράγοντες, οὔτε σὰν κοινὸς νόμος ημικοροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν οὔτε σὰν ηθικὴ ἐντὸς μιᾶς δροιασδήποτε καθεστηκούας τάξεως. β) Πολλές φορὲς δὲ Χρυσόστομος μιλάει γιὰ τὶς δυσκολίες στὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀπαίτησεων τῆς Ὁμιλίας, καὶ ἐνῷ, πολὺ σωστά, πιστεύει πώς ἡ δημιλία ἀπευθύνεται πρὸς δλους, δὲν ἀγνοεῖ καθόλου πώς λίγοι καταφέρνουν νὰ ζοῦν σύμφωνα μ' αὐτές, λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ δροῖοι πορευόμενοι μέσα στὶς συνθῆκες αὐτοῦ τοῦ κόσμου, χάρις στὴν δύναμι ποὺ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσι τῆς Βασιλείας, πρὸς τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ζοῦν ἀπὸ τώρα σύμφωνα μὲ τὸ ηθος τῆς. Εἶναι ἔτσι φανερὰ στὴν Ὁμιλία τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ηθους, μιᾶς πορείας ἐσχατολογικῆς ὑφῆς.

2) Πρὸς ποίους ἀπευθύνεται ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁροντοῦ Ὁμιλία.

Ἡ ἀποψίς δι τοῦ οἴ απαίτησεις τῆς Ο. οἱ ἀπευθύνθηκαν καὶ ἀπευθύνονται σὲ μιὰ περιωρισμένη διάδα ανθρώπων, κι' δχι πρὸς δλους, δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἀντίληψις πολὺ διαδεδομένη μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἔχει καὶ τοὺς θεωρητικοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς. Μιὰ τέτοια ἀντίληψις παρουσιάζεται π. χ. κάπου στὸ Opus Imperfectum, ἔνα δηλ.. ψευδο - Χρυσοστόμειο ὑπόμνημα στὸ κατὰ Ματθαίον, ποὺ διασώθηκε στὴν λατινικὴ γλῶσσα (Migne, τόμ. 56, σ. 661 - 946). Σ' ἔνα μόνο σημεῖο, ἐκεῖ δημιηνεύεται τὸ 5,20 περὶ «ἔλαχίστων ἐντολῶν» καὶ περὶ «ἔλαχίστων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν», ἐμφανίζεται ἡ ιδέα αὐτῆς. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ ὑπομνήματος ποὺ, ἐπειδὴ ἐκτείνεται μέχρι τὸ κεφ. 25, δνομάζεται (imperfectum), οἱ τηρητὲς τοῦ Μεσαπίκοῦ Νόμου εἶναι οἱ «ἔλαχίστοι», δηλ.. οἱ τελευταῖοι, μέσα δημος στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Προηγοῦνται σαφῶς οἱ τηρητὲς τῶν «ἔλαχίστων ἐντολῶν», δηλ..

τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Αὐτὰ στὴν Ὁμηλίᾳ 11. Παρακάτω δημοσ., στὴν Ὁμηλίᾳ 14 δὲν γίνεται διάκρισις δυὸς κατηγοριῶν ἀνθρώπων ἐντὸς τῆς Βασιλείας, ἀλλ᾽ ἡ ἀντίθεσις ἐδῶ εἰναι μεταξὺ Χριστοῦ καὶ Σατανᾶ, Βασιλείας τοῦ Χριστοῦ καὶ βασιλείας τοῦ Διαβόλου. Καὶ στὸ τέλος τῆς ἔρμηνείας τῆς Ο. Ο. (στ. 746), δημοσ. διακρίνονται τηρητές τῶν λόγων, θωμαστές τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔχθροι τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, δὲν διαφαίνεται πουθενά ἡ διάκρισις ποὺ συναντάμε στὴν Ὁμηλίᾳ 11. Ἡ ἄποψις ἀντή, ποὺ στὸ Opus Imperfectum παρουσιάζεται σὰν παράξενος μετεωρίτης, ὑποστηρίχθηκε θεωρητικά στὴν ἐποχῇ μαζ. Διετύπωσαν δῆλ. ώρισμένοι ἔξηγητές τὴν ἄποψις διτὶ ἡ Ο. Ο. προωρίζετο γιὰ τοὺς Μαθητὲς καὶ Ἀποστόλους, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τοὺς διαδόχους των Ἱεραποστόλους καὶ Μοναχοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν πάσει περιπτώσει γιὰ ἔνα ώρισμένο, στενὸ κύκλῳ ἀνθρώπων, κι' ὅχι γιὰ τοὺς πολλούς, γιὰ τὸν δχλο, γιὰ τὸ πλῆθος, γιὰ δλους ἐμάς τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους⁵. Κι' ἄλλοι οἱ ἐπρόσθεσαν σ' ἀντό, πὼς ἡ δμιλία ἐπάνω στὸ δρος ἔχει νόημα μόνο μέσα στὰ συγκεκριμένα ἴστορικά πλαίσια τοῦ ιουδαϊσμοῦ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ. "Ετσι σὲ κάθε σχεδὸν στίχο τῆς δμιλίας προσάγονται παράλληλα ἀπὸ τὴν ραββινικὴ φιλολογία κείμενα, γιὰ ν' ἀποδειχθῆ ὁ καιρικός καὶ συγκεκριμένος γιὰ ώρισμένες συνθῆκες καὶ ώρισμένα πρόσωπα προορισμὸς τῆς δμιλίας. Ὁ Karl Bornhäuser π.χ. προσπαθεῖ τὸ ἵδιο μὲ ραββινικά παράλληλα κείμενα ποὺ προσάγει ὡς πρὸς τὶς σχέσεις Μαθητῶν καὶ Διαδασκάλου καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὶς διδασκαλίες τοῦ Ἰησοῦ καθ' ὅλη τὴν ἔκτασι τῆς Ὁμηλίας ἐπὶ τοῦ Ὀρούς⁶.

"Αλλ' ἡ ἄποψις ἀντὴ δὲν στέκεται. Ἡ δμιλία ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Μαθητὲς καὶ τὸν Ὁχλο, στὸν νέο Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅποιους κι' ἄν αὐτὸς ἀπαρτίζεται· ἀπευθύνεται πρὸς τὴν νέα ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἡ πόρτα τῆς εἶναι ἀνοιχτὴ γιὰ δλους. "Ἐπειτα, φαίνεται καθαρὰ ἀπ' τὴν δμιλία, πὼς ἡ νέα δικαιοσύνη δὲν εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς μιᾶς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας· εἶναι μᾶλλον ἡ ζωὴ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ποὺ σὰν ἀφοσίωσις, ἀγώνας, καὶ κατεύθυνσις εἰσάγει στὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ τέλος τῆς δμιλίας (7,24 - 27), γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς οἰκίας τοῦ καθενὸς μας ἐπάνω στὴν πέτρα κι' δχι στὴν ἄμμο, δείχνει πὼς ἀπευθύνεται γενικά πρὸς δλους. Τὸ διτὶ ἡ δμιλία σχετίζεται ἀσφαλῶς μὲ τὴν ζωὴ τῶν Μαθητῶν καὶ τῶν ἀρχικῶν χριστιανῶν καθὼς καὶ πρὸς τὶς ἰδιαίτερες, ἴστορικά συγκεκριμένες συνθῆκες τῆς Παλαιοστίνης τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ἀπολύτως βέβαιο. Ἀπ' αὐτὸ δημοσ. δὲν ἡμιπορεῖ νά βγῃ τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ δμιλία προωρίζετο γι' αὐτοὺς μονάχα, κι' δχι γιὰ δλους τοὺς ἀνθρώπους γενικώτερα. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, καθὼς κι' οἱ ἄλλοι Εὐαγγελιστές, γράφοντας ἀρκετές δεκαετίες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἰησοῦ, μέσα σ' ἔνα περιβάλλον δχι ἵδιο μ' ἐκεῖνο ποὺ ἔζησε δὲν ἀντιμετωπίζουν πρόβλημα διδάσκοντες τὴν ἀπόλυτη ἀπαίτησι

τοῦ Ἰησοῦ μέσα στὸ νέο ἔξωπλαιστινὸ περιβάλλον ποὺ εἶχε ἄλλες προσλαμβάνουσες εἰκόνες καὶ παραστάσεις.

3) Ἐσχατολογικὴ καὶ Χριστολογικὴ ἐρμηνεία. Ἀλλοι ἔρευνητὲς κατ' ἄλλον τρόπο συνέδεσαν τὴν Ο. Ο. μὲ τὸ ἀρχικὸ στάδιο τῆς πίστεως τῆς Ἑκκλησίας στὴν ἐγγὺς Παρουσία τοῦ Ἰησοῦ, τότε ποὺ Ἀπόστολοι καὶ πιστοὶ μὲ πολὺ θέρμη καὶ ἐνθουσιασμὸ ἐπερίμεναν τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμή. Οἱ ἀπόλυτες ἀπαιτήσεις τῆς Ο. Ο., λένε, σχετίζονται ἀμέσως μ' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς μεγάλης ἐλπίδος καὶ τοῦ ἄκρατου ἐνθουσιασμοῦ. "Οταν ἐπιστεύθηκε πώς ἡ Παρουσία, ἡ Δευτέρα ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ δὲν εἶναι ἐπὶ θύραις, δταν ἡ Ἑκκλησία ἐγκαταστάθηκε σὰν ἴδρυμα μέσα στὸν κόσμο καὶ στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, τότε οἱ ἀπόλυτες ἀπαιτήσεις ἔμειναν γιὰ πολὺ λίγους, ἐνῷ γιὰ τοὺς πολλοὺς ἐσχετικοποιήθηκαν. "Η ἡθικὴ τῆς ὁμιλίας ἐπὶ τοῦ δρους εἶναι μιὰ ἡθικὴ τῆς «μεσοπεριόδου» (Interimethik), δηλ. τῆς περιόδου μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ χρόνου, ποὺ ἀτόνισε ἡ ἐλπίδα μιᾶς γρήγορης ἐπανόδου του. Γιὰ κάθε ἄλλη περίοδο ἡ κατάστασι ἡ ἡθικὴ ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ὁμιλία θεωρεῖται ἀκατανόητη.

Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ γνωστότατος Ιατρὸς, ἵεραπόστολος, μουσικολόγος, θεολόγος καὶ ἀνθρωπιστὴς Albert Schweitzer. Θεωρεῖ τὴν ἡθικὴ διδασκαλία τῆς Ο. Ο. σὰν Interimethik, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ, στοῦ δποίου τὴν μεσσιανικὴ ἀντοσυνειδησία θεολογία καὶ ἡθικὴ ἀποτελοῦν μιὰν ἐνότητα⁷. Νὰ τὶ γράφει σχετικῶς ὁ Schweitzer: «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὑπερηθικὸ μέγεθος. Σ' αὐτὸ τὸ ὑφος τοῦ ὑπερηθικοῦ ἰδεαλισμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀρθῇ ἡ σύγχρονη συνειδησίς. Ἡ ἱστορία μᾶς ἐγήρασε. Γιὰ τὴν ἱστορικὴ δμως κατανόησι τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὴ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεσι». Παρὸ ταῦτα, τὸ συμπέρασμα τοῦ Schweitzer σχετικὰ μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς ὁμιλίας πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα γενικάτερο δὲν εἶναι ἀρνητικό, δσο τοῦλάχιστον φαίνεται ἐκ πρώτης δψεως. "Ἡ ἐπὶ τοῦ δρους ὁμιλία δὲν θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Schweitzer ἐντελῶς ἀσχετη μ' ἐμῦς, ἐπειδὴ ἀντιπροσωπεύει τὴν ἡθικὴ τῆς «μεσοπεριόδου» (Interimethik). "Ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη αὐτοῦ τοῦ ἡρωϊκοῦ στοιχείου, ποὺ διακρίνει τὴν διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ σ' αὐτὴν τὴν ὁμιλία. 'Ο κίνδυνος ὁ μεγάλος—κι' αὐτὸ τονίζεται διαρκῶς σ' δλο τὸ βιβλίο του—εἶναι δτι κατεβάζομε καὶ τὸ πρόσωπο καὶ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ στὰ μέτρα μας. "Ἡ δμιλία ἐπὶ τοῦ δρους μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσῃ ν' ἀνέβωμε πάνω ἀπὸ τὰ μέτρα μας.

"Ἡ ἀποψίς αὐτὴ τοῦ Schweitzer, δπως θὰ σημειωθῇ καὶ σ' ἄλλη συνάφεια παρακάτω, παραγνωρίζει ἔνα σημαντικὸ στοιχεῖο στὴν ἐσχατολογικὴ πίστη τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἀρχικῆς Ἑκκλησίας: τὸ ἐσχατολογικὸ παρόν. Εἶναι πολὺ σωστὰ καὶ ὠραῖα αὐτὰ ποὺ γράφει ὁ Schweizer περὶ τοῦ ἡθικοῦ μας γήρατος,

περὶ τῶν ἰδικῶν μας μέτρων καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης, ἴδιαίτερα ἀπ' τὸν σημερινὸν ἄνθρωπο, τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τοῦ ἡθικοῦ ἴδεαλισμοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Στὴν ἀνάλυσί του διμος περὶ τῆς Ο. Ο. σὰν Interimethik παραγνωρίζει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸ Πνεῦμα του ἡσαν παρόντα μέσα στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας σύν δυνάμεις, ἀσχέτως ἂν η Παρουσία ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ πολὺ γρήγορα ἢ ἀργότερα. Δὲν ἦταν τὸ στοιχεῖο πῶς ὁ Ἰησοῦς ἐπρόκειτο γρήγορα νὰ ἔπαινελθῃ, ποὺ ὀδηγοῦσε τὴν Ἐκκλησία στὴν ἀπόλυτη ἀπαίτηση· ἦταν ἐπίσης, τὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἰχε ἥδη ἔλθει, κι' ἡ ζωὴ του ἦταν πιὰ ἡ ζωὴ τῶν Μαθητῶν του, ἦταν τὸ γεγονός τῆς πρώτης Παρουσίας. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸν τονίζει, πολὺ σωστά, σ' ὅλα του τὸ ἔργο ὁ καθηγητής Oscar Cullmann, ἴδιαίτερα δὲ στὸ ἔργο του The Early Church, edit. ὑπὸ A. J. B. Higgins, SCM Press, London, 1957, στὸ κεφ. VI, The Return of Christ, σελ. 141 - 162. "Ἐπειτα, φαίνεται σωστὴ ἡ παρατήρηση τοῦ R. Bultmann, πῶς ἡ ἀπόλυτη ἀπαίτηση τοῦ Ἰησοῦ ἔχει ἵσχυ ἀνεξάρτητη ἀπὸ όποιαδήποτε χρονικὴ κατάστασι, παροδουσα ἢ μέλλουσσα. Τὸ κίνητρο στὶς διατάξεις τῆς ὁμιλίας ἐπὶ τοῦ δρους δὲν εἶναι ἡ ἀπειλὴ ἐνὸς ἐπικειμένου τέλοντος τοῦ κόσμου. Ἐντελῶς ἀντίθετα, ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ Ἰησοῦ κατανόησις τῆς ἀπολύτου ἵσχυος τῆς θείας θουλής γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο θεμελιώνει τὸ κήρυγμά του περὶ Κρίσεως, κατὰ τῆς μοιχαλίδος καὶ πονηρᾶς γενεᾶς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὴν βλέπει, μετρώντας την μὲ τὸ μέτρο τῆς θείας ἀπαίτησεως, δῷρη γιὰ τὴν ἐσχατολογικὴ Κρίσι⁸. Δὲν μποροῦμε νὰ ποδύμε πῶς ἡ πίστις στὸ ἐπικείμενο τέλος ἐγέννησε τὴν ἀπόλυτη ἡθικὴ ἀπαίτηση. "Οπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Bornkamm, οἱ ἀπαίτησις τῆς Ο. Ο. δὲν στηρίζονται σὲ ἀποκαλυπτικές προσδοκίες, ἀλλὰ κηρύττονται σὰν πάντοτε ἥδη καὶ ἀπλῶς ἵσχυοντας θέλησις τοῦ Θεοῦ⁹. "Εσχατολογία καὶ ἡθικὴ ἀποτελοῦν στὸν Ἰησοῦν μιὰν ἐνότητα. Βέβαια, γιὰ νὰ μπῇ κανεὶς στὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ τηρήσῃ τὸ ἀπόλυτο θέλημα του. Σάν προϋπόθεσις δημος τῆς εἰσόδου στὴν βασιλεία ἡ τήρησις τῆς ἀπολύτου θελήσεως τοῦ Θεοῦ βρίσκεται σὲ ἐσωτερικὴ σχέσις μὲ τὸ Ἱδιο τὸ δῶρο, μὲ τὴν ἴδια τὴν βασιλεία· δὲν εἶναι ἄλλο τὸ ἔνα κι' ἄλλο τὸ ἄλλο. Τὸ δῶρο καὶ ἡ ἀπαίτησις ἀλληλοπεριχωροῦνται.

"Αλλοι ἐρμηνευτές θεωροῦν τὴν ἐπὶ τοῦ "Ορους" Ομιλία δχι στὸ ὑπόβαθρο τῆς πίστεως τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας ὅτι τὸ ἐσχατο, τὸ τέλος, εἶναι ἐγγύς, ἀλλὰ τὴν ἐννοοῦν σὰν ἐρμηνευτικὸ ὑόδημημα στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν σημασία του γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ κόσμου. Γιὰ τὴν χριστολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ὁμιλίας ἐπάνω στὸ δρος εἴπαμε μερικά λόγια στὴν ἀρχή. "Αντιπροσωπευτικὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θεωρεῖται τὸ ἔργο τοῦ E. Thurenseisen¹⁰, γιὰ τὸν ὁποῖο, στὴν Ο. Ο., δὲν ἔχομε διδαχές ἡθικῆς ἀλλὰ χριστολογικῆς φύσεως. "Η ἀπόλυτος ἀπαίτησης τῆς ὁμιλίας αὐτῆς δὲν λέει τι μπορεῖ ἡ τὶ πρέπει νὰ κάνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ λέει ποιός εἶναι ὁ Θεός καὶ ὁ

Χριστός, ποὺ ἀπαιτοῦν αὐτά ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Δηλ. ἡ Ο. Ο. γιὰ τὸν Thurneysen διδάσκει: α) δτὶ δ Θεὸς εἶναι δ μόνος κυρίαρχος τοῦ κόσμου, καὶ κανεῖς ἄλλος, καμιὰ ἄλλη ἔξωκόσμια ἡ ἐνδοκόσμια δύναμις. β) Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μάχεται πρὸς τις ἀντίθετες δυνάμεις τοῦ κόσμου. γ) Ἡ ὑπόσχεσις περὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μᾶς δόηγει νὰ ἐννοοῦμε τοὺς ἑαυτούς μας σὰν μέλη ἑνὸς ἐρχομένου κόσμου. Κι' αὐτὸ μᾶς κάνει στὸ ἑξῆς νὰ πορευόμαστε μεταξὺ δύο κόσμων. Ἀνήκομε, βέβαια, ἀκόμη σ' αὐτὸν τὸν περαστικό, εἴμαστε δμος ἡδη μέλη τοῦ σώματος τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἔρχεται. δ) Ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εἶναι κάτι δυναμικό, ποὺ ἔρχεται δὲν εἶναι κάτι στατικό. Τὴν ἐννοοῦμε σωστά, δταν τὴν δεχόμαστε σὰν κίνησι, σὰν κάτι ποὺ ἔρχεται. ε) Αὐτὸ τὸ τελικὸ ποὺ περιμένομε, ἡ Βασιλεία δηλ. τοῦ Χριστοῦ, δὲν εἶναι κάτι, δὲν εἶναι ἔνα πρᾶγμα, ἄλλα κάτι προσωπικό. «Γιατὶ ἔρχεται καὶ ἐμφανίζεται στὴν μορφὴ τοῦ Ἐνός, στὴν μορφὴ τοῦ Ἰησοῦ... Σ' αὐτὸν, μόνο σ' αὐτὸν ἡμπορεῖ νὰ τὴν δῆ κανεῖς, νὰ τὴν συναντήσῃ. Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν βρίσκεται κυριολεκτικῶς πουθενά, ἐκτὸς ἀπὸ ἕκει δπο δ Ἰησοῦς εἰσέρχεται «ἐντὸς ἡμῶν» (Λουκ. 17,21). «Οταν ἐγγίζωμε στὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ σημαίνει ἀπλούστατα δτὶ ἐγγίζομε τὸν Ἰησοῦν, γινόμαστε μαθητές του κι' ἀκοῦμε τὸ μήνυμά του» (σελ. 20).

Στὸ ἔρωτήμα: ποὺ δόηγει ἡ Ο. Ο. τὸν ἀκροατὴ ἡ τὸν ἀναγνώστη της; ἡ ἀπάντησις γιὰ τὸν Thurneysen εἶναι ἀπλῆ: στὴν σωστὴ ὁμολογία περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ὁμιλία μᾶς δείχνει ποιὸς εἶναι δ Χριστός, κι' ἐμεῖς τὸν ὁμολογοῦμε. Δὲν πρέπει νὰ νομίζωμε πώς θὰ φειλάμε ἡ θὲ ἡμπορούσωμε νὰ κάμιομε κι' ἐμεῖς δ, τι ἔκεινος ἔκαμε. Ὁμολογώντας δμος τὴν δικιά του ὑπακοή στὸν Πατέρα, γεννιέται μέσα μας κάτι νέο: μιὰ ὁμολογία, εἶναι σημεῖο τῆς ἐρχομένης βασιλείας.

Τὰ ίδια περίπου, μ' ἄλλη γλώσσαι, φρονεῖ γιὰ τὴν Ο. Ο. κι δ Runestam¹¹. Καὶ γι' αὐτὸν οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὁμιλίας δὲν ἀναφέρονται στὸν ἄνθρωπο· μόνο μὲ τὸν Θεὸ δ σχετίζονται: «Κανεὶς δὲν ἔχει τὴν ἀγάπη ἐκτὸς μόνον τοῦ Θεοῦ· κανεὶς δὲν εἶναι ἀγαθὸς ἐκτὸς μόνον τοῦ Θεοῦ... Ἡ χριστιανικὴ ἡθικὴ εἶναι ἡ ἡθικὴ τοῦ Θεοῦ. Ἐμεῖς ζοῦμε μόνο ἀπὸ τὰ ψίχουλα τῆς ἡθικότητός του. Τὸ νὰ στηρίξῃ κανεὶς μιὰ ἡθικὴ ἐπάνω στὴν δυνατότητα καὶ πραγματικότητα τῆς ἀνθρώπινης ἀγάπης θάταν νοθεία, κάτι μὴ πραγματικὸ κι' ἀντιφατικό. Στὸν Θεὸ ἀνήκει ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς Ο.Ο., δχι σ' ἐμᾶς... Γιατὶ μόνος δ Θεὸς εἶναι ἀγάπη. Μόνος αὐτὸς μπορεῖ, χωρὶς λάθος, νὰ θέσῃ τὸ πρόβλημα καὶ νὰ τὸ λύσῃ, πᾶς δηλ.. ἡ ἀγάπη μπορεῖ νὰ βρῇ χῶρο σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Διαβάζοντας κανεὶς τὴν ὁμιλία, δὲν ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τις ὑψηλές ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγάπης, ἄλλ' ἀπ' τὴν ψευδῆ ἀξίωσι δτὶ είμαστε ίκανοι γιὰ μιὰ τέτοια ἀγάπη, γιὰ τὴν δποια εἶναι ίκανὸς μόνον δ Θεός»¹². Κι' οἱ δυὸ τελευταῖοι αὐτοὶ θεολόγοι, ποὺ ἀναφέραμε, εἶναι πολὺ ἐπηρεασμένοι ἀπ' τὴν θεολογία τοῦ Barth, ποὺ στὴν διαλεκτικὴ του, ὅπως ώνο-

μάσθηκε, θεολογία διακρίνει τόσο ἀπόλυτα χρόνο και αἰώνιότητα, βασιλεία Θεοῦ και ἀνθρώπινο πολιτισμό, ώστε νὰ δημιουργῆται πολὺ ἔντονη ἡ ἀμφιβολία ἂν εἶναι δυνατή κανὸν ἡ συνάντησίς των. Μὲ τὴν χριστολογικὴ ἐρμηνεία τῆς δυμιλίας, ποὺ προτείνουν οἱ θεολόγοι τῶν τάσεων αὐτῶν, θέλουν μᾶλλον νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἐννοίας τῆς Ο. Ο. Ἐμεῖς, δπος ἐτονίσαμε καὶ στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ κεφ., δεχόμαστε ἀδιάσπαστο τὸν χριστολογικὸ καὶ τὸν ἥθικὸ χαρακτῆρα τῆς. Καὶ στὸ προηγούμενο κεφ. ἔγινε λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦν στὴν δυμιλία ἐπὶ τοῦ δρους, ὃς τοῦ Νέου Μωϋσῆ, Νομοθέτη καὶ Σωτῆρα. Πίσω ἀπὸ δλες τίς διδαχὲς καὶ ἀπαίτησεις τῆς Ο. Ο. προύποτιθεται ἡ παρουσία Ἐκείνου, ὁ ἐρχομός μιᾶς νέας δυνατότητος γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ καὶ τὸν κόσμο. Χωρὶς Αὐτὸν, τί νόημα θὰ είχαν δλα τ’ ἄλλα στὰ ἐπὶ μέρους; Εἶναι, ἔτσι, σαφῆς ὁ χριστολογικὸς χαρακτῆρας τῆς δυμιλίας. Εἶναι λάθος δμως νὰ σταματήσῃ κανεὶς ἐδῶ. Γιατὶ ἡ δυμιλία ἀποβλέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὸ δρόμο τῶν δυνατοτήτων, ποὺ ἔφερε Ἐκείνος. Ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνει τοὺς λόγους του πρὸς τοὺς Μαθητές καὶ τὸν δχλο, δχι γιὰ νὰ τοὺς πῇ ἀπλῶς ποιὸς εἶναι καὶ τὶ μπορεῖ ὁ ἴδιος νὰ κάνῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς πῇ ποιὰ εἶναι ἡ νέα δικαιοσύνη, ποὺ πρέπει νὰ ζῆσουν μὲ τὸν ἐρχομό τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπό του. Αὐτὰ τὰ δύο πράγματα εἶναι τὸ ἴδιο στὴν ούσια. Ἡ διδασκαλία τῆς δυμιλίας ἀναφέρεται ἀσφαλῶς στὴν νέα δικαιοσύνη, στὴν νέα ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ. Αὐτὴ δμως ἡ νέα δικαιοσύνη, αὐτὴ ἡ νέα ἀπόλυτη καὶ τελείκη ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ εἶναι ἀδιανόητη, χωρὶς τὴν συσχέτισί της μὲ τὸ νέο ποὺ ἐμπήκε στὴν ιστορία διὰ τοῦ πρόσωπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τί νόημα ἔχει νὰ μιλᾶμε γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς ἐνὸς νέου εἰδούς ἀνθρώπου, πρὶν τὸ είδος αὐτὸν νὰ γίνη μιὰ ἀπτὴ δυνατότητα;

4) Πρὸς τὴν ἐλπίδα ἡ πρὸς τὴν σώζουσα ἀπόγνωσι;

Ἄλλοι ἐρμηνευτὲς πιστεύουν πώς μὲ τὴν Ο. Ο. ὁ Ἰησοῦς ἐπιδιώκει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ νὰ κατανοήσωμε πόσο ἀνέφικτη εἶναι γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ ἡ τελειότης. Διαβάζοντας κανεὶς μὲ εἰλικρίνεια τὴν δυμιλία αὐτὴν αἰσθάνεται σὰν ἔνας τιποτένιος, φονιάς, πόρνος, ἀγύρτης, καὶ ὑποκριτῆς, μὲ λίγα λόγια αἰσθάνεται κάτι χειρότερο ἀπὸ ἔνα τίποτε. Ἐ, λοιπόν, λένε οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὅταν ὁ ἀνθρωπὸς, μπροστὰ στὴ θεία ἀπαίτησι, φθάσῃ σὲ ἀπόγνωσι γιὰ τὶς δικές του δυνάμεις, τότε μὲ τὴν πίστη στὸ Θεὸν ἀνοίγει ἡ πόρτα τῆς χάριτος· ὁ ἀνθρωπὸς ρίχνεται ἀπελπισμένος στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ σώζεται ἀπὸ τὸν ἔμαυτό του, ἀπὸ τὴν ἀνημπορία του νὰ κάνῃ κάτι σωστὸ γιὰ τὸν ἔμαυτό του καὶ τοὺς ἄλλους. Χάνοντας κανεὶς ἔτσι τὸν ἔμαυτό του, τὸν ξαναβρίσκει ἀνανεωμένο.

Τὴν ἀποφι αὐτὴ φαίνεται πώς δέχεται ἀκολουθῶντας τὸν Λούθηρο ὁ Gerhard Kittel¹³. Ἐξηγεῖ τὸ ἀπόλυτο τῆς ἀπαίτησεως τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὴν αὐτοσυνειδησία του, ἀπὸ αὐτὸ δηλ. ποὺ ἐπίστευε γιὰ τὸν ἔμαυτό του καὶ τὴν ἀποστολή του. Σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς ἀπολύτου

ἀπαίτησεως δὲ Ἰησοῦς, κατὰ τὸν Kittel (ἄριστο γνώστη τοῦ ιουδαϊσμοῦ), χωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσι τοῦ λαοῦ του. Γιὰ δοῦ
ἐπὶ μέρους διδάσκονται στὴν Ο.Ο. ἔχει δὲ Kittel νὰ παραθέσῃ κάποιο σχε-
τικὸ παράλληλο ἀπὸ τὴν ραββινικὴ φιλολογία καὶ παράδοσι. "Ἄλλ" δὲ ἀπό-
λυτος ἀπαίτησις τῆς Ὁμηρίας τοῦ Ἰησοῦν συνδέεται μὲ τὸ μυστήριον τοῦ
προσώπου του, καὶ γ' αὐτό, κατὰ τὸν Kittel, δὲ ἀπαίτησις αὐτὴ εἶναι ἀνεκπλή-
ρωτη ὡς πρὸς ἑμᾶς. Κάθε νόμος εἴτε θρησκευτικὸς εἴτε κοσμικὸς ἀποβλέ-
πει στὴν οἰκοδομὴ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς Ο.Ο., κατὰ τὸν Kittel,
εἶναι τὸ γκρέμισμα, τὸ σπάσιμο. «Ἴσως τελικά ἔχει ἔνα νόημα : νὰ φανερώ-
σῃ καὶ νὰ ξεγυμνώσῃ τὴν μεγάλη ἡθικὴ ἀνάγκη τοῦ ἐμπειρικοῦ ἀνθρώπου»¹⁴.
"Ἐχει χαρακτήρα παράδοξο. "Αν θὰ ἡθελει κανείς, ἐκτὸς ἀπ' τὸ ἀρνητικὸ
αὐτὸν νόημα, τὸ ἡθικὸ δηλ. Ξεγύμνωμα τοῦ ἀνθρώπου, νὰ βρῇ καὶ κάτι θε-
τικό, θὰ ἡμποροῦσε νὰ πῇ, λέει δὲ Kittel, διτὶ ὡς δηλώσεις εἶναι
ἔνας δείκτης τοῦ τέρματος καὶ τοῦ σκοποῦ, γιὰ τὰ διποῖα ἀγωνίζονται οἱ
πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην.

"Εδῶ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸν Ἰψεν, ποὺ εἶχε, καθὼς φαίνεται,
καλά διαβάσει τὸν Δανὸ θεολόγο Søren Kirkegaard. "Ολοι σήμερα ξέρουν
τὸν Kirkegaard, τὴν ἐπίδρασί του στὴν σύγχρονη θεολογικὴ σκέψη, καὶ,
εἰδικότερα τὸν διαλεκτικὸ τρόπο μὲ τὸν διετύπωσε τὴν σχέσι μὲ
τὸν Θεό δὲ ἡ μὲ τὴν ἀπόλυτη ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ : Entweder – Oder, «Ἡ
ὅλα ἡ τίποτε». Μὲ τὴν γνωστὴ δραματικὴ του ἰκανότητα δὲ Ἰψεν ἐπῆρε
αὐτὸ τὸ τελευταῖο σύνθημα τοῦ Kirkegaard καὶ τὸκανε δρᾶμα στὴν προσω-
πικὴ τραγωδία τοῦ ἡρωος «Brandt»: "Ο παπᾶς αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμό-
σῃ παντοῦ τὴν ἀπόλυτη ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ («Ἡ ὅλα, ἡ τίποτε») στὴν οἰ-
κογένειά του, στὴν Ἐκκλησία, στὴν κοινωνία. Δὲν βρίσκει δμος πουθενά
ἀνταπόκρισι. Κι ὅταν στὸ τέλος, κάπου πέφτει καὶ χάνεται στὰ παγωμένα
φιόρδ, ἀκούγεται μιὰ φωνή, ποὺ τονίζει πώς «ὁ Θεός εἶναι εὐσπλαχνικός».
Αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο τοῦ Ἰψεν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα
μας. Γιατὶ τονίζει πολὺ πλαστικά πώς ἡ ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ ἀπ' τὸν ἄνθρωπο
δὲν ἔχει μέσα τῆς αὐτῆς τὴν σκληρότητα, ποὺ τῆς ἀποδόθηκε κυρίως ἀπὸ
προτεστάντες θεολόγους. "Ἡ ἀπόλυτη ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ ἀπ' τὸν ἄνθρωπο,
μένει πάντοτε ἀχώριστη ἀπὸ τὴν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ. "Ασφαλῶς δὲ Ο.Ο. δείχ-
νει τὴν ἡθικὴ μας γυμνότητα. Εἶναι ἀπόλυτως βέβαιο διτὶ ἀνατριχιάζει κα-
νείς, καταλαμβάνεται ἀπὸ φόβο καὶ ἀγωνία, δταν κανεὶς ἀναλογίζεται ποιὸς
εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα ποὺ θέτει δ Θεός. "Άλλ" δὲ ὡμιλία δὲν σταμάταει
έδω. Τὸ μεγαλύτερο compliment ποὺ ἔγινε ποτὲ στὸν ἄνθρωπο περιέχεται
ἐπίσης μέσα στὶς διδαχές της. «Ἐσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὥσπερ δ πατὴρ
ἡμῶν δ οὐράνιος τέλειός ἐστιν» (Ματθ. 5,48). "Ολόκληρη δὲ ὡμιλία δίνει
μιὰ εἰκόνα τοῦ ἄνθρωπου πραγματικὴ θεῖκή. Δείχνει τὴν ἡθικὴ μας γυμνό-
τητα δημιού. Τὸ κάνει δμος μὲ τὴν πεποίθησι πώς μποροῦμε νὰ πορευ-

θοῦμε πρὸς τὴν τελειότητα, πρὸς Ἑνα ἡθος, ποὺ εἶναι τὸ ἡθος τοῦ Θεοῦ.

5. Ἡ δικιλία ἀποβλέπει μόνο στὸ φρόνημα ἢ στὸ ἡθος τοῦ χριστιανοῦ.

Στοὺς πιὸ πρόσφατους καιρούς, μετὰ ίδιως τὸν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδροσι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ὑπαρξισμοῦ, παρουσιάσθηκε μεταξὺ πολλῶν καὶ διακεκριμένων θεολόγων ἡ τάσις κατανοήσεως τῆς Ο.Ο. δχι σὰν ἐνδός κειμένου ποὺ διαγράφει ἔνα πρόγραμμα ζωῆς, τοὺς ἡθικοὺς κανόνες γιὰ τὶς διάφορες καταστάσεις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ σὰν τὴν ἀφετηρία νέων ἐλατηρίων τῆς ἡθικῆς ζωῆς καὶ πράξεως – ἐλατηρίων ποὺ ἀφίνουν στὸν κάθε ἄνθρωπο τὴν δυνατότητα νὰ ἐφαρμόζῃ τὴν ἡθικὴν αὐτὴν προοπτικὴν κατὰ τὶς περιστάσεις. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ὑποστηρίζουν μεγάλοι σύγχρονοι ἐρμηνευτὲς τῆς Κ. Διαθήκης. "Ετσι π.χ. ὁ Martin Dibelius¹⁵ δέχεται ὅτι οἱ λόγοι τῆς Ο.Ο. κατάγονται ἀπὸ μιὰ ἄχρονη ἀρχὴν ἀπὸ τὴν συνείδηστοῦ ἐγγίζοντος τὸν ἄνθρωπο Θεοῦ, πρὸ τοῦ ὅποιου δλεῖς οἱ ὑποστάσεις τοῦ κόσμου γίνονται ἀνυπόστατες. Οἱ λόγοι τῆς Ὁμιλίας ἔχουν ἔναν ἄχρονο σκοπό: νὰ δημιουργήσουν δηλ., ἄνθρώπους ποὺ μποροῦν νὰ ζήσουν μὲ τὴν συνείδηστον ἡθικήν της ἐγγύτητος τοῦ Θεοῦ. "Οταν ὁ Θεός εἶναι ἐγγύς, αὐτὸς γίνεται τὸ πᾶν καὶ δλα τὰ ἄλλα σχετικοποιοῦνται, εἴτε ἄνθρωποι θεσμοὶ καὶ νόμοι (κράτος, οἰκογένεια, θρησκεία) εἴτε ἀποκτήματα (πλοῦτος, ἀγάπη, πολιτισμός). Ὁ Dibelius φρονεῖ ὅτι ἡ πίστις στὸ ἐγγίζον τέλος τοῦ κόσμου δίνει στὸ Εὐαγγέλιο μιὰ ὅθησι πρὸς τὸ αἰώνιο. "Αν ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐμπλοῦσε συνεχῶς γιὰ τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι «ἐγγύς», ἀν δὲν ἔτεινε ἔτσι πρὸς τὸ αἰώνιο καὶ παρητείτο τοῦ ἔργου τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ κόσμου, τότε οἱ ἀξίες ποὺ ἐδίδαξε θὰ ἡμπροῦνται νὰ θεωρηθοῦν σὰν μιὰ διάσκαλια, καὶ τὰ ἔργα του σὰν μιὰ μεταρρύθμισι πάντοτε μέσα στὰ πολιτιστικὰ καὶ χρονικὰ πλαίσια, ποὺ καθώριζε ἡ ἐποχὴ του, ἐπομένως σὰν κάτι σχετικό. "Ἐπειδὴ δημος, γράφει ὁ Dibelius, ἀληθινά, τὸ Εὐαγγέλιο περιέχεται στὴν πίστι περὶ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ τέλους καὶ μέσα σ' αὐτὰ κινεῖται, εἶναι φανερὸ διτὸ Ἰησοῦς παραιτεῖται κάθε ἐννοίας οἰκοδομῆς μιᾶς ἄλλης μορφῆς τοῦ κόσμου. "Ο χριστιανισμὸς ἔγινε ἡθικὴ γιὰ πρώτη φορά, ὅταν ἐπαψε νὰ περιμένη τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἐστράφηκε στὴν διαμόρφωσι τοῦ κόσμου. "Ο Ἰησοῦς δὲν είχε στὸν νοῦ του ὅποιαδήποτε ἔννοια δημιουργίας τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἀρπαγῆς της, ἀφοῦ ἥξερε πώς αὐτὴ θάρηθ μόνο ἀπὸ τὸν Θεό. Οἰκογένεια, κράτος, ἡθική, ἡθικότης, πολιτισμός, δίκαιο, λατρεία, εὐσέβεια κ.τλ. εἶναι πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, κι ὁ Ἰησοῦς θέλει νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο. "Οταν ἀπὸ τὰ ἄτομα, πρὸ τοῦ ἐγγίζοντος τέλους, ἀπαιτῇ τούτη ἡ ἐκείνη τὴν συμπεριφορά, δὲν εἶναι γιὰ νὰ γίνη κι ἔνα ἄλλο καλὸ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπο νάποκτήσῃ τὴν σωστὴν ἐσωτερικὴ τοποθέτησι,

τὸ ἥθος, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν τόσο ἐπιθυμητὴ κι ἀναμενόμενη ριζικὴ ἄλλαγή. Ὄταν περιμένη κανεὶς δχι μιὰ μεταρρύθμισι ἄλλὰ μιὰ ριζικὴ ἄλλαγή τῶν πραγμάτων, δὲν κάθεται νὰ σκεφθῇ τι θὰ ἡταν ἀναγκαῖο γιὰ τὸν λαό, γιὰ τὴν κοινωνία, γιὰ τὰ ἄτομα, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτος ἢ ἔκεινος ὁ σκοπός. Γιὰ ἔνα πρᾶγμα ὑπάρχει ἀνάγκη: νὰ μάθῃ κανεὶς πῶς πρέπει νὰναι, δταν ἡ ἄλλαγὴ ἔλθῃ, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ μετάσχῃ στὴν νέα κατάστασι. Οἱ ἡθικὲς ἐντολές σχετικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά περιγράφουν τὰ δρια, μέσα στὰ ὅποια πρέπει νὰ κινῆται ἡ ἀνθρώπινη συμπεριφορά, ἔχουν δηλ. μιὰ σκοπιμότητα. Τὸ ἥθος δμως ποὺ κηρύττει ὁ Ἰησοῦς στὴν Ο. Ο. ἀνοίγει τὸν ὁρίζοντα μιᾶς ἀνευ ὁρίων ἐλεύθερης ἀτμόσφαιρας, μέσα στὴν ὅποια ὁ ἀνθρωπός, σὰν νέα ὥπαρξις, ἔτοιμάζεται νὰ δεχθῇ τὸν ἐρχόμενο στὸν κόσμο ἐσχατολογικὸ Κριτή καὶ Σωτῆρα. Δὲν πρόκειται γιὰ ἡθικὲς ἐντολές ἢ γιὰ ἡθικὸ πρόγραμμα μέσα στὴν Ο. Ο., ἄλλα γιὰ ἔνα νέο ἥθος, χάρις στὸ ὅποιο ὁ ἀνθρωπός εἶναι «προσδεχόμενος» (Λουκ. 2,25) τὴν ὑπέρχρονη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὴν ριζικὴ ἐν Χριστῷ ἄλλαγὴ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Εἶναι φανερὸ πῶς ὁ Dibelius, διακρίνοντας τόσο χαρακτηριστικὰ τὸν παρόντα κόσμο καὶ τὸν πολιτισμό του ἀπ' τὸν κόσμο ποὺ περιμένει ὁ Ἰησοῦς, δέχεται ἀφ' ἐνὸς μὲν μιὰ βαθειὰ ἀπόστασι χρόνου καὶ αἰωνιότητος στὴν σκέψη τοῦ Ἰησοῦ, κι' ἀφ' ἑτέρου ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀπόλυτη ἀπαίτησι τοῦ Ἰησοῦ μὲ μιὰ ἔννοια τόσο ριζική, ὅπει σπάζῃ σχεδὸν κάθε γέφυρα μεταξὺ τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο, ιστορίας καὶ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πολὺ σωστά, δπως ἐσημειώσαμε κοινῇ πρίν, ἐκτιμάει τὴν σχέσι τοῦ ἀπόλυτου τῆς ἀπαίτησεως τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὸ ἐσχατολογικὸ του κήρυγμα περὶ ἐγγίζοντος τέλους. Αὐτὴ δμως ἡ ὅθησις πρὸς τὴν αἰωνιότητα, ποὺ παίρνει τὸ Εὐαγγέλιο ἀπ' τὴν σχέσι αὐτῇ δὲν δōηγεῖ αὐτὸν μόνο ποὺ νομίζει ὁ Dibelius, ἀπλῶς δηλ., σὲ μιὰ συνεχὴ ἡθικὴ ἀπαγρύπνησι καὶ ἀποκαραδοκία γιὰ τὸ τέλος, ἄλλ' ἐπίσης δōηγεῖ σὲ μιὰ συνεχὴ κρίσις ἐπὶ τοῦ κόσμου καὶ συνεχὴ ἀπαίτησι μεταβολῆς του κατά τὴν εἰκόνα τῆς ἐρχομένης βασιλείας. Τὸ δεύτερο αὐτὸ σπουδαιότατο στοιχεῖο δὲν τονίζεται δσο πρέπει τόσο ἀπὸ τὸν Dibelius δσο καὶ ἀπὸ τὸν Bultmann, ὁ ὅποιος, κατά τρόπο σύμφωνο πρὸς τὴν δλη του ὑπαρξιακὴ ἐρμηνεία τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ ποὺ μημεσία ἔχει τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα γιὰ τὴν ιστορία, γιὰ τὴν ἀνθρώπινη δμάδα, κι' δχι ἀπλῶς γιὰ τὸ ἄτομο. Τὸ περίεργο εἶναι δτι, μετὰ ἀπὸ δσα γράφει ὁ Dibelius γιὰ τὸ ἀπόλυτο τῆς ἀπαίτησεως τοῦ Θεοῦ ἀπ' τὸν ἀνθρωπό, γιὰ τὴν ιστορικὴ προσαρμοστικότητα τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἔχει νὰ πῆ παρὰ μόνο τοῦτο: «Πρέπει μόνο νὰ προσθέσῃ κανεὶς δτι, αὐτῇ ἡ ἐκκοσμίκευσις εἶναι ἀναπόθευκτη προϋπόθεσις μιᾶς ὑπάρξεως καὶ δραστηριότητος ἐπὶ τῆς γῆς ποὺ ἔχει χρονικὴ διάρκεια¹⁶.

Kai γιὰ τὸν R. Bultmann, ἡ ἡθικὴ τῆς ὁμιλίας ἐπὶ τοῦ δρους δὲν συνί-

σταται σὲ ήθικές έντολές γιά τοῦτο ή γιά κεῖνο τὸ θέμα σ' ἔνα ήθικό πρόγραμμα γιά τὸ ἄτομο ή τὴν κοινωνία, ἀλλὰ πρόκειται γιά ήθική τοῦ φρονήματος τοῦ δλου ἀνθρώπου. Εἰτε δὲ λόγος εἶναι γιά τὸν φόνο εἴτε γιά τὴν μοιχεία, εἴτε γιά τὸν δρκο, πρόκειται γιά τὸ ίδιο πρᾶγμα: ὁ Θεός ἀπαίτει δχὶ μόνο ἔνα μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ τὸν δλο ἀνθρωπο. 'Απ' αὐτὰ ποὺ λέει ἡ διαιλία βγαίνει πάλι σημασία δὲν ἔχει τὸ νομικᾶς ἐπιβαλλόμενο, τὸ ἔξωτερικά διαιπιστούμενο «τί», ἀλλὰ τὸ «πῶς» πράττει κανείς. 'Αλλες ἐντολές, διποτὲ τὸ διαιζύγιο ἢ τὸ Jus talionis ἢ δὲ περιορισμὸς τῆς ἀγάπης μόνο στὸν «πλησίον», δῆλα αὐτὰ θεωροῦνται ἀπ' τὸν Ἰησοῦν ὑποχωρήσεις ἐξ ἐπόψεως τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὅποιου ἡ ἀληθινὴ βούλησις δὲν γνωρίζει κανένα μέτρο. Ὁ ἀνθρωπος ἀπαίτειται διλόκληρος ἀπὸ τὸν Θεό¹⁷. Αὐτὴ ἡ ἀπαίτησις δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν μόρφωσι τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε στὴν διαμόρφωσι τῆς ἀνθρωπίνης κοινότητος¹⁸. 'Οταν λέμε πώς δὲν ἀνθρωπος πρέπει νά τηρήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γιά νά μετάσχῃ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀπλῶς κάτι ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ήθική ἀγωγή, ἀλλὰ μὲ τὴν γνήσια ἑτοιμότητα καὶ τὴν εἰλικρινή καὶ σοβαρή ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νά μετάσχῃ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ ἐσχατολογικὸ κήρυγμα καὶ ἡ ήθική ἀπαίτησις ἀπλῶς δείχνουν στὸν ἀνθρωπο δι τὸ στέκεται μπροστά στὸ Θεό, τοῦ δείχνουν τὸ Τέρα σὰν τὴν ὥρα τῆς ἀποφάσεως γιά τὸν Θεό. Κάθε πρᾶξι τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά τὴν βλέπωμε μέσα ἀπ' τὸν δλο ἀνθρωπο, μέσα ἀπ' τὸ πρίσμα τῆς ἀποφάσεώς του, γιά τὸν Θεό ἢ γιά τὸν Διάβολο (Entweder—Oder). Μισù πράγματα δὲ Θεός δὲν θέλει. Δὲν πρόκειται γιά ἔναν ήθικὸ ἰδεαλισμὸ στὴν Ο. Ο., ἀλλὰ γιά διδασκαλίες ποὺ φέρνουν στὸ φῶς τὸν ἀπόλυτο χαρακτῆρα τῆς ἀπαίτησεως τοῦ Θεοῦ. 'Εχοντας αὐτὸ τὸ φρόνημα δὲν θεωροῦ, μπορεῖ ν' ἀποφασίζῃ μόνος του σὲ κάθε συγκεκριμένη περίστασι τί πρέπει νά κάνη. Καὶ σὰν τὸν Αὐγουστίνο, ἐπαναλαμβάνει στὸ θέμα αὐτὸ δ Bultmann: «Ἄγαπάπει πραγματικά δὲν θεωροῦ; 'Ε, τότε ξαίρει ἡδη καλύ τι πρέπει νά κάνη»¹⁹.

Κι' ἔδω, στὸν Bultmann, βλέπει κανείς τὶς διδαχές τῆς Ο. Ο. νά θεωροῦνται σὰν νά ἀπευθύνθηκαν μόνο πρὸς τοὺς ἀνθρώπους σὰν ἄτομα, δχὶ σὰν δόμαδα ἡ Ἐκκλησία. Κατόπιν—γιά δονομα τοῦ Θεοῦ—δσο κι' ἀν σὰν ἀληθινὸς χριστιανὸς πρέπει κανείς νά φοβᾶται τὴν νομικὴ θρησκευτικότητα καὶ τὸν Φαιρισαϊσμό, δσο κι' ἀν τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι πραγματικὰ ἔνα φῶς, μιὰ ἑτοιμότητα, ἔνα πρίσμα, μιὰ προοπτική, δὲν εἶναι δυνατὸν νά ἀγνοήσῃ κανείς τὴν ἀναφορά αὐτοῦ τοῦ πρίσματος, αὐτῆς τῆς προοπτικῆς, στὴν καθημερινὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο δικαιολογημένος φόβος μιᾶς καζουΐστικῆς ήθικῆς, μιᾶς νομικῆς θρησκείας, δδηγεῖ πολλές φορές στὴν ἄλλη ἄκρη, στὸν κίνδυνο μιᾶς ήθικῆς ἀοριστίας καὶ ἀπορίας μπροστά στὶς συγκεκριμένες καταστάσεις. 'Υπερτονίζει δὲ Bultmann τὸ ἐσχατο εἰς βάρος τοῦ ἱστορικοῦ καὶ καθημερινοῦ, δπως καὶ πιὸ μπροστά παρετηρήσαμε. 'Υπερτονίζει τὸν ἀνθρωπο σὰν «ὑπαρξία» εἰς βάρος τῆς πορείας του μέσα στὴν ζωὴ σὰν ἀτόμου

μὲ ίστορική σάρκα κοντά στις αλλες «ύπάρξεις», ποὺ κι' αὐτὲς πορεύονται τὸν ίδιο δρόμο μὲ παρόμοια σάρκα. "Επειτα, αὐτὴ ἡ ἀφετηριακὴ «ἀπόφασις» (Entscheidung) ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Βασιλείας του κι' ἡ ἀπόταξις τῶν ἀντιθέων δυνάμεων—γίνεται δὲ τόσος λόγος στὴν σύγχρονη θεολογίᾳ γι' αὐτὴν τὴν «ἀπόφασιν»—δὲν εἰναι κάτι ποὺ συμβαίνει στὸ κενό (in vacuo), δπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ W. D. Davies²⁰ εἶναι ἔνας τρόπος ζωῆς, ποὺ φωτίζεται ἀπ' τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ. Μπορεῖ νά δεχθῇ κανεὶς πώς, ἀπαξ ἀποφασίσῃ ὑπὲρ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἀπ' ἐκεὶ καὶ πέρα δὴ τὴν ἀναγκαία φρόνηση γιὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ κάθε συγκεκριμένη κατάστασι; Δὲν πρέπει νά ἀγνοηται ἡ ἀποκαλυπτικὴ δύναμις τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ. Κι' ἐρωτάει ὁ Davies, μὲ τὴν μετριοπάθεια ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς ἄγγλοσάξωνες στὶς διατυπώσεις των: «Δὲν μποροῦμε νά συλλάβομε διτὶ ραδικαλισμὸς καὶ νομοθεσία μερικὲς φορὲς ἐνώνονταν καὶ συνέπιπταν στὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ; Δὲν μποροῦμε νά βροῦμε σ' αὐτὸν τὰ χαρακτηριστικά καὶ τοῦ Σοφοῦ καὶ τοῦ 'Εσχατολογικοῦ Κήρυκος»;²¹

"Ἔχοντας ὑπ' δψει τοὺς τὶς ἐκτροπὲς τοῦ φιλελευθερισμοῦ στὴν θεολογία²², ποὺ ἐταύτισε τὶς διδαχὲς τῆς Ο.Ο. μὲ τοὺς κανόνες συμπεριφορᾶς ἐνὸς καλοῦ ἀστοῦ ἡ gentleman, ὁ Bultmann — ποὺ ἀναφέραμε ἐδῶ ἀντιπροσωπευτικά—κατέληξαν στὴν ἄλλη ἄκρη, νά ὑποστηρίξουν δηλ., πώς οὔτε μὲ τὴν «ἡγικότητα» τοῦ ἀτόμου ἔχει καμμιὰ σχέσι ἡ ἐσχατολογικὴ ἀπαίτησις τοῦ Θεοῦ, οὔτε μὲ τὴν πορεία τῆς ιστορίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

6) Νεώτεροι ἔρμηνευτὲς τῆς Ὁμιλίας σὰν ἡθικοῦ προγράμματος γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ.

"Η μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἔρμηνευτῶν, καὶ παλαιότερα καὶ σήμερα, δέχεται τὴν ἡθικὴ ἀναφορά τῆς Ο. Ο. στὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀκολουθῶντας ἔτσι τὴν ἔρμηνευτικὴ παράδοση τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας. Παραλλαγὲς καὶ ποικιλίες ἐμφανίζονται στοὺς ἐπὶ μέρους συγγραφεῖς, ἰδιαίτερα σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν σχέσι πρόγραμμα—φρόνημα: ἀλλ' ὁ κεντρικὸς ἄξονας εἰναι ὁ ίδιος: ἡ Ο. Ο. εἰναι πρόγραμμα ζωῆς, ποὺ ἐκφράζει σὲ κάθε του λεπτομέρεια ἡ συγκεκριμένη κατάστασι τὸν ὅλο χριστιανὸ ἀνθρωπο. Ὁρθόδοξοι, Καθολικοὶ καὶ Προτεστάντες ἔξηγητές, στὴν μεγάλη πλειοψηφία τους, συμφωνοῦν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Θ' ἀναφερθοῦν στὴν συνέχεια μερικὰ ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα:

"Η Ο. Ο. περιέχει, κατὰ τὸν Haus Windisch τὸ πρόγραμμα Ἐκείνου, ποὺ κατεστάθη ὁ Κριτῆς τοῦ κόσμου. Σὰν Κριτῆς διακηρύττει τὴν βούλησι τοῦ Πατρὸς του καὶ τοὺς κανόνες τῆς Κρίσεως. "Ἔτσι, δπως ἡ Κρίσις, στὴν ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. στρέφεται κατ' ἐπάνω μας, κάνει τὴν θέσι μας ἀπελπιστική. Κι' ὅμως τὸ κάθε τι στὴν διμιλία αὐτὴ κινεῖ πρὸς τὴν πρᾶξι, ἀκόμη καὶ σ'

αὐτὸ τὸ θέμα τοῦ πολέμου ἡ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἔχθρούς. Οἱ πράξεις μας εἰναι δυνατὸν ἔτσι νὰ κατευθύνωνται „ώστε καὶ στὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ζωῆς νὰ ἡμποροῦμε νὰ διατηρήσωμε τὴν χριστιανικὴ μας ὑπόστασι σι²².

Δὲν ὑπάρχει, λένε ἄλλοι, τίποτε τὸ ἴδιαζον στὴν διμιλία αὐτῇ, κάτι ποὺ ἀπαιτεῖ ἔνα πολὺ ὑψηλῆς ποιότητος ἐπίτευγμα, ποὺ μόνο οἱ ἴδιαιτερα εὐσεβεῖς ἡμποροῦν νὰ ἐπιτύχουν. Ὄταν τὶς ἀπαιτήσεις τῆς Ὁμιλίας βλέπωμε συνδεδεμένες ἀρρηκτα μὲ τὸ ὅλο κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δὲν διακρίνονται καθόλου ἀπ' δ, τι δ Κύριος ἄλλοιν ἀπαιτεῖ. Οἱ Μακαρισμοὶ ἀπευθύνονται πρὸς δῶλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσέλθουν στὴν Βασιλείαν εἰναι δμως συγχρόνως καὶ πρόσκλησις γιὰ μετάνοια²³. Μόνο ή Ο. Ο.—τονίζουν ἄλλοι—μιλάει γιὰ τὰ πραγματικά γεγονότα καὶ γιὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ὑπάρχεως μας. “Ολα τ' ἄλλα δὲν ἔχουν παρὰ ἐπιφανειακὴ σημασία. Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία ἀνασυγκροτεῖται ἀληθινά μὲ τὴν Ο. Ο. Τὰ περὶ τοῦ ὅρκου π. χ. (Ματθ. 5,33 - 37) θέλουν νὰ ἐπισημάνουν τὴν καταστροφὴ τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας μὲ τὸ ψέμμα κι' ἐπομένως τὴν καταστροφὴ τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας: ‘Ἡ Ο. Ο. διδάσκει τὰ φυσικότερα πράγματα²⁴.

Οὔτε καταργεῖται μὲ τὴν νέα δικαιοσύνη, ὁ παλαιὸς νόμος. Παραμένει. Μόνο ποὺ οἱ Μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ, ἀφοῦ γι' αὐτοὺς ἀνέτειλε ὁ νέος αἰλόνας, ἔχουν πιὰ ἄλλα μέτρα κρίσεως. Δὲν ἐπιτάσσει δ Ἰησοῦς νὰ πάψωμε νὰ τηροῦμε δσα διέταξ δ Μωϋσῆς. Ἀνοίγει δμως νέους δρόμους, ποὺ εἰναι βατοὶ γιὰ δσους δέχονται τὴν νέα Βασιλεία²⁵. Δὲν εἰναι θέμα—προσθέτουν ἄλλοι—ἐνός «Ἡ δλα ἡ τίποτε», ἄλλα πρέπει νὰ καταλάβωμε τὴν ἀπόλυτη ἀπαίτησι σὰν μιὰ πορεία, ποὺ ἔχει ἀρχὴ καὶ περαιτέρω ἔξελιξι. ‘Υπάρχουν στὴν πορεία αὐτῇ καὶ πτώσεις, τὶς ὁποὶς δμως ἀκολουθεῖ ἔνα νέο ξεκίνημα. ᩩ ἀπολυτος ἀπαίτησις ἔχει δυναμικὸ χαρακτῆρα εἰναι κινοῦσα ἀρχὴ καὶ δύναμις. ‘Αρχίζει μὲ τὸ δυνατό, μὲ τὸ κατὰ δύναμιν, καὶ κορυφοῦται στὴν ἀγιότητα²⁶.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ πώς, χαρακτηριστικά, μετὰ τὸ τέλος καθενὸς ἀπὸ τοὺς δύο μεγάλους πολέμους παρατηρεῖται πολὺ ἐντονότερη ἡ τάσις τῆς ἔξηγήσεως τῆς Ο. Ο. σὰν προγράμματος ζωῆς. ‘Ἔτσι, μετὰ τὸν Α' Παγκ. Πόλεμο, δ H. Weinel²⁷ ἔξετάζει σὲ μιὰ ἐποχὴ θρησκειοϊστορικῆς μανίας τὴν διμιλία σὲ σχέσι μὲ τὶς κλαστικὲς ἡθικοθρησκευτικὲς διατυπώσεις τῆς ἀνθρωπότητος —τὸ κήρυγμα τῆς 2ας Sura τοῦ Κορανίου, τὸ κήρυγμα τοῦ Βούδδα στὴν Benares, τοῦ Κομφουσίου καὶ τοῦ Λάο Τσέ, μὲ τὰ ἰδεώδη τῆς ζωῆς τῶν νεωτέρων χρόνων, τῆς σύγχρονου κοινωνικῆς ζωῆς. Καὶ καταλήγει στὰ ἔζης συμπεράσματα: ‘Ἡ ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. μπορεῖ νὰ σώσῃ τὸν κόσμο. ᩩ οὐσία τοῦ ἡθικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἡθικῆς πράξεως εἰναι ἡ καθαρότης τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀγάπη. Μόνον ἔτσι ὑπάρχει δημιουργία καὶ χαρὰ μέσα στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μετὰ τὸ Β' Παγκ. Πόλεμο τὴν ίδια

ούσιαστικά ίδεα προσπαθεῖ νὰ πρωθήσῃ κι' ὁ Ethebert Stauffer²⁸. Παρά τις ύποκειμενικές του ἀπόψεις περὶ ἔξιουδαίσμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ μιὰ πολὺ πρώιμη ἐποχὴ, ἀκόμη καὶ μέσα στὸ ίδιο τὸ κείμενο τῆς Ο. Ο. ἀπὸ τὸν κατηχητὴ Ματθαῖο καὶ τὴν Σχολὴ του, κατὰ τὸν πιὸ χαρακτηριστικὸ θᾶλεγε κανεῖς τρόπο προσπαθεῖ νὰ δείξῃ διὰ αὐτὰ ποὺ θεωρεῖ σάν γνήσια λόγια τοῦ Ἰησοῦ ἡμποροῦσαν νὰ σώσουν τὸν κόσμο τότε, διότις μποροῦν μόνα αὐτά νὰ τὸ κάνουν καὶ σήμερα.

Ἡ ἀπὸ μέρους τῶν ὑπαρξιακῶν θεολόγων κυρία ἐπίκρισις τῆς παραδοδομένης αὐτῆς ἡθικῆς — ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνείας τῆς Ο.Ο. εἶναι διὰ μετατρέπει τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ σ' ἔνα εἰδος νομικῆς θρησκείας. Ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴ αὐτὴ μομφὴ διατυπώνουν κορυφαῖοι προτεστάντες θεολόγοι τοῦ καιροῦ μας τὶς παρακάτω ἐνδιαφέρουσες σκέψεις: ὑπαρξιακοὶ θεολόγοι ἐρμηνευτὲς βλέπουν τὸν Παῦλο μέσα στὴν Κ. Δ., μὲ τὴν ἀντιθεσὶ Νόμου καὶ Εὐαγγελίου, διότι παρουσιάζεται στὶς Ἐπιστολές του, σάν κατὰ κάποιο τρόπο ἐκπρόσωπό τους, καὶ μέσα ἀπὸ τὸ «παύλειον» αὐτὸ πρᾶσμα μετροῦν τὸ μήνυμα τῆς δλῆς Κ. Διαθήκης. Ἀλλ' ἡ ἀποψὶς αὐτὴ δὲν εἶναι καθόλου σωστὴ. Δὲν εἶναι μόνον ἡ Πίστις καὶ ἡ Χάρις ἀλλὰ καὶ ὁ ἡθικὸς δρόμος τοῦ Χριστοῦ μέρος τοῦ Εὐαγγελίου. Δὲν εἶναι μόνο δῦρο τὸ Εὐαγγέλιο ἀλλὰ καὶ ἀπαίτησις. Εἶναι λανθασμένη μιὰ ἔξηγησις τῆς Ο. Ο. ὑπὸ τὴν Ἑννοιαν τῆς ἀντιθεσεως Νόμου καὶ Εὐαγγελίου, Χάριτος καὶ Ἀπωτήσεως. Δὲν εἶναι ἡ Ο. Ο. ἕνα πρόγραμμα γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διαμόρφωσι τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὕτε πάλι ἡμπορεῖ νὰ περιορισθῇ στὴν σφαίρα μιᾶς ἴδιωτικῆς ἐσωτερικότητος, ἡ νὰ θεωρηθῇ ἀπλῶς σάν καθέρπετης τῆς τρομερῆς ἀνάγκης ποὺ ἔχομε γιὰ λύτρωσι. Μιὰ σωστὴ ἐρμηνεία τῆς Ο. Ο. πρέπει, ὑπὸ τὸ χριστολογικὸ φῶς, νὰ διατηρητῇ μιὰ ἰσορροπία μεταξὺ ὑποσχέσεως καὶ ἀπαίτησεως, μεταξὺ τῆς ἀνησυχαστικῆς δυνάμεως τῶν ἐντολῶν της καὶ τῆς ἐνθαρρυντικῆς δυνάμεως τῆς ὑποσχέσεως της.

Ἐδημιούργησε, λοιπόν, ἔνα νέο Νόμο ὁ Ἰησοῦς; Ἡ ἀπάντησις στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι θετική. Ἐνῷ δμος γιὰ τὸν Ἰουδαϊο ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ ἐκφράζονταν μέσα στὸν Νόμο, γιὰ τὸν Ἰησοῦ, ἡ ἴδική του ἄμεση συνείδησις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ἔγινε Νόμος. Τὰ «κακά ἔργα,» γιὰ τὰ δποῖα γίνεται λόγιος στὸν στιχ. 5,16, εἰσάγουν τὸ θέμα τῆς δλῆς δομίλιας ποὺ ἀκολουθεῖ²⁹. Τὰ «κακά ἔργα» ἐκφράζουν τὸ νέο ἐσωτερικὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ γεννιέται ἐκ νέου κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτοῦ τὰ ἐλατήρια καὶ δ τρόπος ζωῆς εἶναι δ νέος Νόμος.

Εἰς ἄλλο ἐρώτημα, ἀν δηλ. δ Ματθαῖος ἔξέφυγε ἀπὸ τὴν σκέψη τοῦ Ἰησοῦ, δ Davies ἀπαντάει ὡς ἔξῆς: «Ο εὐαγγελιστῆς μένει πιστὸς στὸν Ἰησοῦ, ἀφοῦ ἀναγνωρίζει πῶς στὴν καρδιά τοῦ Εὐαγγελίου ὑπάρχουν μαζὶ καὶ ἡ ἀπαίτησις καὶ ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἡ συλλογὴ ἀπὸ ἀπαίτησεις τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ δ Ματθαῖος συνέθεσε, διατυπώμενες σάν ἔνας νέος Νόμος.

έδημιούργησε πραγματικό κίνδυνο γιά τους μεταγενεστέρους νά θεωρήσουν σάν έξωτερικές αὐτές τις ἐντολές και διατάξεις, και νά πιστέψουν πώς δ ἄνθρωπος καλεῖται μὲ τις δικές του δυνάμεις νά τις ἐκπληρώσῃ³⁰.

Ίδιαίτερα αἱ ρωμαιοκαθολικοὶ σύγχρονοι ἔξηγητές ἀντιμετωπίζουν μὲ δῆλη τὴν σοβαρότητα καὶ εἰωισθησία τὴν κατηγορία κατά τῆς παραδεδομένης ἔξηγήσεως τῆς Ο. Ο., πώς δηλ., ἐνῷ ἀπ' τὴν μιὰ μεριὰ ζητάει τὴν αὐτηρή τήρησι τῶν ἐντολῶν της γιὰ τελειότητα, ἀπ' τὴν ἄλλη διδάσκει δυὸ εἰδῶν ἡθική. Κι' ἀναγνωρίζεται πώς ὑπάρχει πράγματι δικίνδυνος ἰσοπεδώσεως τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν φυσικὸ ἡθικὸ Νόμο, κι' ἔτσι ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἀπαίτησεων τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ ἐνοχλοῦν τὸν ἐμπειρικὸ ἄνθρωπο, 'Ἄλλ.' ἡ παραδεδομένη ἔξηγησης βλέπει σωστὰ πώς δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις ἀρχῆς μεταξὺ τῆς τάξεως τῆς Δημιουργίας καὶ τῆς Ἀπολυτρώσεως, κι' διτὶ οἱ ὑπερβαίνουσες τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐντολές τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δύναμι τοῦ ἀγίου Πνεύματος—ἀντοῦ τοῦ ἐσχατολογικοῦ δώρου τῆς νέας Διαθήκης, ἡμποροῦν νά ἐκπληρωθοῦν³¹.

Οἱ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι δὲν ἔχουν ἀσχοληθῆ—καθόσον γνωρίζω ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία—εἰδικά καὶ ἐν ἐκτάσει μὲ τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς Ο. Ο. Οἱ Ὁρθόδοξοι ἔξηγητές θεολόγοι ἀκολουθοῦν τὴν παραδεδομένη χρυσοστόμειο ἔρμηνευτικὴ κληρονομία. 'Απὸ τοὺς νεώτερους Ἔλληνες συγγραφεῖς πρέπει νά ἀναφερθοῦν στὴν συνάφεια αὐτῆς, οἱ ὑπομνηματιστὲς τοῦ κατὰ Ματθαίου Ἔναγγελίου, ἡ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁμηλίας εἰδικώτερα, Νικ. Δαμαλᾶς³², Κομνηνός³³, Παν. Τρεμπέλας³⁴, Ἀνδρ. Παπαγεωργακόπουλος³⁵, καὶ Μᾶρκος Σιώτης³⁶. Κανεὶς τους δὲν ἀσχολεῖται ἔξειδικευμένα καὶ ἐκτεταμένα μὲ τὸ θεολογικὸ πρόβλημα τῆς Ο. Ο. 'Ολοι τοὺς δῆμος ἔχουν σαφῇ θέσι ἐπὶ τοῦ θέματος. 'Απ' ἀρχῆς μέχρι τέλους στὸν ὑπομνηματισμὸ τῆς Ὁμηλίας προύποθέτουν καὶ σὲ διάφορες ἐπὶ μέρους περιπτώσεις καὶ εὐκαιρίες διατυπώνουν σαφῶς τὴν ἀποφί τους γιὰ τὸ διτὶ ἡ Ὁμηλία αὐτὴ εἶναι πρόγραμμα ζωῆς, δι καταστατικὸς χάρτης τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, δὲνός Νόμος τοῦ Ἰησοῦ.

Σάν, κατὰ κάποιο τρόπο, θεολογικὸ πρόβλημα ἔβιώθηκε ἡ Ο. Ο., ἐντὸς τοῦ Ὁρθόδοξου χώρου, ἐκτὸς τῶν αὐτηρῶν θεολογικῶν κύκλων, ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη διανόησι, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιδράσεις παγκοσμίου ἀκτίνος. 'Ἔτσι, ὁ Λέων Τολστόι ἔδημιούργησε σ' ὅλο τὸν κόσμο τεράστια πνευματικὴ ζύμωσι σχετικά μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρούς Ὁμηλίας στὴν κοινωνικὴ ζωή. 'Ολόκληρο τὸ ἐκτεταμένο λογοτεχνικὸ καὶ πνευματικὸ του ἔργο διαπερνάει αὐτὴ ἡ πρόθεσί του. 'Επιστεψε μὲ δῆλη του τὴν καρδιὰ διτὶ ἡ ἀπόλυτη ἀπαίτησις ἀφορᾶ στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία γενικά. Μόνον δὲν Χριστιανισμὸς μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ τὸν κόσμο. 'Η Ὁμηλία τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἓνα πρόγραμμα πολιτισμοῦ. Τὸ ἴδεῖδες τοῦ Τολστόι δὲν εἶναι στὸ βάθος τίποτε ἄλλο παρά μιὰ νεωτερη (μὲ κάποια ἀπόρρωσι καντιανισμοῦ) ἀπόδοσι τῆς παρα-

δεδομένης έννοιας περί «κοινοβίου», πού μέσα στήν έκκλησιαστική παράδοσι διφαρμόζουν οι Μοναχοί.

Δέν χρειάζεται, νομίζω, νά σημειωθῇ ξεχωριστά πώς ἡ ἀποτυχία τῆς γιγαντιαίας και τρομερά συγκινητικῆς προσπάθειας τοῦ Τολστοΐ (πού σ' ὥρισμένα σημεῖα, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀναληφθείσης προσπαθείας, θυμίζει μεγάλες μορφὲς τῆς κλασικῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, δπως ὁ Μ. Ἀντώνιος καὶ ὁ Μ. Βασίλειος), ὠφείλονταν στὸ δτι παρουσίασε καὶ κοινωνικὴ νομοθεσία. Σωστότερα συνέλαβε τὸ θέμα ὁ Ντοστογιέφσκι. Αὐτὸς βλέπει στήν ἀπόλυτη ἀπαίτησι τοῦ Ἰησοῦ ἄλλοτε τὸν καθρέφτη, μέσα στὸν ὅποιο ἡ ἀνθρωπότης διαπιστώνει τὴν ἐλεεινότητά της καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει, ἄλλοτε τὴν ζωὴ τῶν στάρτες (Ἀδελφοὶ Καραμάζωφ, «Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία, Οἱ Δαιμονισμένοι, κτλ.), ἄλλοτε πάλι, μᾶς δίνει τὴν ἀπαίτησι αὐτὴ μέσω στὶς συγκεκριμένες καταστάσεις μᾶς πραγματικῆς, μέσα στήν κοινωνία, ἀνθρωπίνης ζωῆς σὰν τὴν ζωὴ τοῦ πρίγκηπος Μίσκιν στὸν «Ἡλίθιο». Ὁ Ντοστογιέφσκι συνδύαζει κατὰ ἔνα τρόπο ζωτανὸν καὶ θαυμαστὸν στήν Χριστολογικὴ καὶ Ἐσχατολογικὴ ἄποψι (ἀπόγνωσις ἀπ' τὸν ἑαυτὸ μας, ἀπόλυτη ἑξάρτησις ἀπ' τὸν Χριστό, ποὺ μπάνει στήν ζωὴ μας) μὲ τὴν ἀντίληψι τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς δχι σὰν προγράμματος κοινωνικοῦ ἢ σὰν μᾶς νομικῆς περιπτωσιακῆς ἡθικῆς νομοθεσίας, ἄλλα σὰν ἀνάδυστον νέων σχέσεων μέσου ἀπ' τὴν συμπεριφορά μας στὶς συγκεκριμένες καταστάσεις τῆς ζωῆς. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, σὰν σταυρὸς καὶ ἀνάστασις, βρίσκεται πίσω ἀπ' δλες τὶς μορφὲς ποὺ παρουσιάζει: ἐγκληματίες, ἀγίους, ἀμαρτωλούς, ἐπαναστάτες. Ἡ Ο. Ο. γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκι εἶναι ἡ βίωσις τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνάστασεως τοῦ Χριστοῦ ὅ δλες μας τὶς σχέσεις. Ἡ κάθοδος στὸν «Ἄδη κι' ἡ μεταμόρφωσις ἐκφράζονται στὴν Ο. Ο. σὰν πρόγραμμα ζωῆς. Κι' ὁ Χρυσόστομος δπως εἰδάμε, θεωρεῖ σὰν βάσι τῆς Ο. Ο. τὴν ταπείνωσι καὶ αὐταπάρνησι. Καὶ στοὺς δυό, ὑπόσχεσις καὶ ἀπαίτησις, χάρις καὶ ἀνθρώπινο ἔργο, εἶναι δεμένα μαζί, ἀλλ' ἐνῷ στὸν Ντοστογιέφσκι κατὰ τρόπο δραματικὸ τονίζεται τὸ πρῶτο στοιχεῖο, στὸν Χρυσόστομο, σὰν διδάσκαλο, ποὺ ἀπευθύνεται σὲ εὑρέα στρώματα, τονίζεται τὸ δεύτερο. Στὸ πρόσωπο τοῦ πρίγκηπος Μίσκιν, εἰδικότερα, ἐπιχειρεῖται μιὰ συστηματικὴ reproduction χριστιανικῆς ζωῆς, τὸν 19ον αἰώνα σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς Ο. Ο. Ὁ πρίγκηπας σ' δτι κάνει καὶ λέει δὲν τηρεῖ κάποιο κείμενο ἐνὸς ἡθικοῦ νόμου, μὲ φόβο καὶ τρόμο μῆπως πουθενά στραβοπατήσῃ καὶ παραβῇ κάποια διάταξι ἐνὸς ἡθικοῦ κώδικος: ἀπλὰ καὶ φυσικά, μ' δλες τὶς ἀνθρώπινες ἀσθένειες καὶ ἀτέλειες, ἐνταρκώνται τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὴν ἐκφράζει σὰν πρόγραμμα ζωῆς ἡ Ο. Ο. Ἐκείνο ποὺ ίδιαίτερα εἶναι ἀξιο προσοχῆς στὰ ἔργα τοῦ Ντοστογιέφσκι εἶναι, δτι οἱ ἄγιοι του δὲν εἶναι οἱ ἐπιμελεῖς τηρητές ὥρισμέ-

νων ήθικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ ἔεντζουσες μορφὲς ποὺ δημιουργοῦν στὸ περιβάλλον τους νέες σχέσεις—θάνατο καὶ ἀνάστασι. Καθὼς διαβάζει κανεὶς τὸν Ντοστογιέφσκι ἀπὸ τὴν σκοπιὰ αὐτῆς, δὲ νοῦς πάει στὴν προσπάθεια πολλῶν συγχρόνων θεολόγων νὰ τάμουν τὴν σωστὴ γραμμὴ ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς συμπληγάδες τοῦ κοινωνισμοῦ καὶ τοῦ ὑπαρξισμοῦ, στὴν διατύπωσι μᾶς χριστιανικῆς ήθικῆς σχέσεων.

“Αναφερθήκαμε στὸν Τολστόι καὶ στὸν Ντοστογιέφσκι, γιατὶ οἱ δύο αὐτοὶ μεγάλοι συγγραφεῖς εἰναι ἀντιπροσωπευτικοὶ γιὰ τὸ θέμα μας. Δὲν μποροῦμε ἐδῶ νὰ ἐπεκταθοῦμε σ’ ἄλλους συγγραφεῖς, οἱ θέσεις τῶν ὁποίων θὰ ἀπαιτοῦσαν μακρά ἀνάλυσι καὶ κριτικὴ συζήτησι. Τέτοιοι εἰναι π. χ. οἱ συγγραφεῖς μας “Ἄγγελος Σικελιανὸς (Ο Χριστός στὴν Ρώμη) κι’ ὁ Νίκος Καζαντζάκης (Ο Χριστός ξανασταυρώνεται).

7) Σ μ π ἐ ρ α σ μ α :

Σὰν σὲ Συμπέρασμα τῆς σύντομης αὐτῆς μελέτης τοῦ θεολογικοῦ προβλήματος τῆς Ο. Ο. θὰ ἀναφερθοῦμε σ’ ὥρισμένες σύγχρονες, στὴν διατύπωσι τους, ἀπόψεις, ποὺ, κατὰ τὴν γνώμη μας, μποροῦν νὰ ἐκφράσουν ἀμεσώτερα, σὲ μιὰ προστὶ σύγχρονη γλῶσσα, τὴν παραδεδομένη γιὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ο. Ο. ἐκκλησιαστικὴ ἄποψι, στὴν μορφὴ ποὺ τὴν βρίσκομε κατὰ τὰ παλαιὰ χρόνια στὸν Χριστόστομο, κατὰ τὰ νεώτερα στὸν Ντοστογιέφσκι. ‘Ο Χρυσόστομος, θᾶλεγε κανεὶς, ἐκφράζει, στὸ ‘Υπόμνημά του, τὴν παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐλληνιστικῶν ήθικῶν ἀντιλήψεων, τὶς ὅποιες σπάζει καὶ ξεπερνάει μὲ τὸν παράγοντα Χριστός, θεία χάρις, νέα δημιουργία, καὶνὴ κτίσις. Τὸ ἴδιο κάνει ὁ Ντοστογιέφσκι, ἀπέναντι στὶς κοινωνιστικὲς ἢ τὶς καντιανικὲς ήθικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του, ἐπηρεασμένος περισσότερο, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἀπὸ τὸ Συναξάρι, ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες καταστάσεις, μπροστὰ στὶς ὅποιες βρίσκεται ὁ ἄνθρωπος, μπροστὰ στὶς ὅποιες, ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου ὀδηγεῖται σὲ μιὰ μεταμόρφωσι, μιὰ ἀλλαγὴ σχέσεων. Κι’ οἱ δυὸ λένε τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ λένε μὲ τελείως διαφορετικὸ τρόπο.

Καὶ στοὺς δυὸ αὐτοὺς γίγαντες τῆς χριστιανικῆς σκέψεως ἡ προοπτικὴ τῆς Ο. Ο. εἰναι ἡ προοπτικὴ τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ. ‘Ο Θεός στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δίνει, μὲ τὴν χάρι τοῦ Πνεύματος, τὴν δυνατότητα γιὰ κάτι νέο, ποὺ ὁ ἄνθρωπος κάνει δικό του, ἄν θελήσῃ καὶ προσπαθήσῃ, «ἄν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ». Γι’ αὐτό, δπως καὶ ἀλλοὶ ἐσημειώσαμε, ἡ ήθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἰναι ἔνα σύστημα εἴτε γιὰ τὸ ἀτομο εἴτε γιὰ τὴν κοινωνία. Γιατὶ τὸ σύστημα προϋποθέτει κάτι ἀποτετελεσμένο. ‘Η Ο. Ο. εἰναι μᾶλλον οἱ στόχοι καὶ οἱ κανόνες μᾶς μεταμορφωτικῆς πορείας. Μᾶς ἀσκοῦν στὸ νὰ ὑψωθοῦμε πάνω ἀπὸ τὸν φόβο, τὴν δουλεία καὶ τὸν θάνατο. Εἰναι, σὰν ὑπόσχεσις—πρόγευσις καὶ γεγονός,

ἡ ἀνάστασις μέσα ἀπὸ τὴν σαπίλα τῶν συμβιβασμῶν, τῶν ὑποχωρήσεων καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἔξευτελισμοῦ. Οἱ ἐντολὲς τοῦ Ἰησοῦ εἰναι γιὰ τὴν πρᾶξι, κι' δταν κάποτε γίνουν καθολικὴ πρᾶξις, τότε μόνον ἡ ἀνθρωπότης θύ φθάσῃ τὸν ἀληθινὸν τῆς προορισμοῦ. Σ' ὀλόκληρη σειρὰ ἔργων του ὁ γνωστότατος σήμερα σ' δλο τὸν κόσμο Ἰησουστῆς ἐπιστήμων καὶ θεολόγος Teillard de Chardin³⁷ μιλάει γιὰ τὴν χριστιανὸν ἄνθρωπο σάν ἔνα νέο εἰδος ζωῆς ἐπάνω στὸν πλανήτη μας, καὶ τονίζει τὴν Εὐαγγελικὴ ζωὴ σάν τὴν νέα δυνατότητα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καθὼς καὶ τις ὁδύνες καὶ τὴν περιπέτεια τῆς πορείας πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆς. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἔδω ἡ κριτική, ποὺ ἀσκήθηκε στις ἀπόψεις τοῦ Teillard. 'Απλῶς θέλομε νὰ σημειώσωμε σάν ἀληθινὸν πέρασμα σ' ἔνα νέο εἰδος, στὴν «καινὴ κτίσι», καθὼς ἡ ἀνθρωπότης μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ο. Ο. ἐπέρασε τὰ δρια τῆς νομικῆς θρησκείας σὲ μιὰ πορεία πρὸς τὴν θρησκεία τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴν θρησκεία τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἡ δομαδικῆς εὐδαιμονίας πρὸς τὴν θρησκεία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. 'Η ηθικὴ τῆς Ο. Ο. εἶναι ἡ ηθικὴ τοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ τῆς μεταμορφώσεως.

'Εξ ἀλλου, καταβάλλεται σήμερα προσπάθεια ἀπὸ διακεκριμένους θεολόγους νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν Ο. Ο. σὰν ηθικὴ τῶν σχέσεων, κρατῶντας σὲ μιὰ ισορροπία ὑπόσχεσι καὶ ἀπαίτησι, θεία χάρι καὶ ἀνθρώπινη προσπάθεια. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς τάσεως αὐτῆς τονίζουν δτι, παντοῦ στὴν Ο.Ο. προϋποτίθεται ὁ Θεός καὶ ἡ Βασιλεία του ποὺ προσφέρονται στὸν ἄνθρωπο, τοῦ δίνουν τὴν μεγάλη εὐκαρία τῆς ζωῆς του νὰ γίνη κάτι νέο. 'Η ηθικὴ τῆς Ο. Ο. δὲν ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ ἀλλ' ἀπλῶς ἔξυψωτικὴ προσθήκη στὴν παλαιὰ νομικὴ θρησκεία (Ergänzungsethik): οὔτε ἀπλῶς διαμορφώνει τὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφίνοντάς τον μόνο του νάποφασίση μπροστά στις συγκεκριμένες καταστάσεις (Gesinnungsethik). 'Ο Ἰησοῦς ἐπιτάσσει, στὴν Ο.Ο., μιὰ τέτοια στάσι σὲ συγκεκριμένες καταστάσεις, ἔτσι ποὺ νὰ δημιουργοῦνται ἀπ' αὐτὴ τὴν στάσι νέες σχέσεις. 'Η ηθικὴ τῆς Ο. Ο. εἶναι ηθικὴ τῶν σχέσεων (Beziehungsethik). Τὰ κύρια χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ηθικῆς εἶναι: α) 'Ο Ἰησοῦς μὲ τις ἐντολὲς του ἀπαιτεῖ τὸν δλο ἄνθρωπο δὲν ἀρκεῖ ται σ' ἔνα μόνο μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ἀφήνοντας τὸ ὑπόλοιπο σὲ κάποια ἄλλη δικαιοδοσία (κοσμικὴ ἡ θρησκευτική). β) Εἴτε πρόκειται περὶ τῆς Δημιουργίας καὶ τῶν ἀρχῶν ποὺ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο δπως ἐπλάσθηκε, εἴτε περὶ τῆς θρησκείας τοῦ Νόμου—δλα αὐτὰ θεωροῦνται ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἥλθε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, κι' ἔρχεται σ' δλο τῆς τὸ μέγεθος στὸ μέλλον. γ) 'Ο Ἰησοῦς εἴτε ἐρμηνεύει τὸν ιουδαϊκὸ Νόμο (Halacha), εἴτε μιλάει γιὰ τὸ Σάββατο, τὴν λατρεία, τὸ διαιζύγιο, τοὺς φόρους, τὸν Καίσαρα κτλ., δὲν διατυπώνει γενικές θεωρίες περὶ έθνους, οἰκονομίας, οἰκογενείας κτλ., ἀλλὰ λέει τι πρέπει νὰ κάνῃ ὁ ἄνθρωπος σὲ συγκεκριμένες καταστάσεις ὑπὸ τὸ φῦς τῆς Βασιλείας τοῦ

Θεοῦ, δηλ. ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ τῆς μεταμορφώσεως, καὶ τῶν νέων σχέσεων γιὰ τίς ὁποῖες ἐμιλήσαμε πιὸ πρίν. δ) Διαμορφώνεται ἔτσι, μὲ τὴν συγκεκριμένη, κατὰ τίς ἐπιταγές τῆς Ο. Ο. τοποθέτησι, ἔνα νέο πλέγμα σχέσεων πρὸς τὸν Θεό, τὸν πλησίον, τὴν κοινωνία, τὸν κόσμο. Αὐτὴ τὴν νέα σχέσι τῶν Μαθητῶν πρὸς τὸν κόσμο π. χ. ἐκφράζει ὁ Ἰησοῦς, δταν ἐπιτάσσει: «οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, οὐχ οὕτως ἀλλ᾽ ὅστις θέλει ἐν ὑμῖν γενέσθαι μέγας, ἔστω πάντων δοῦλος κτλ.». ε) Μέχρι τῆς Παρουσίας, τῆς πλήρους δηλ. ἀλλαγῆς καὶ ἀνακαίνισεως τοῦ κόσμου, θὰ ὑπάρχουν παράλληλα ὁ Νόμος, ὁ δποιοσδήποτε νόμος γιὰ τὸν κόσμο (ἔτσι δπως είναι καὶ πορεύεται), κι' ἀλλή τὸ εἰναγγέλιο τῆς χάριτος τοῦ Μεσσίου γιὰ τὸν κόσμο (δπως θᾶπρεπε νάναι, δπως πρέπει νά γίνη καὶ θά γίνη).

“Ἡ ἀπ’ τὸ πρῆσμα τοῦτο, τῆς ἡθικῆς τῶν σχέσεων (*Beziehungsethik*), θεώρησις τῆς Ο. Ο., ποὺ ἀπαιτεῖ γιὰ τὸν Θεό ὅλο τὸν ἀνθρώπο, τονίζει τὴν συγκεκριμένη ἡθικὴ τοποθέτησι σάν ἐκφραστὶ καὶ δημιουργὸ νέων σχέσεων, ποὺ ἐκφράζουν τὸν νέον ἄνθρωπο στὴν ὀλότητά του — πνεῦμα καὶ ὄλη, ἄπομο καὶ κοινωνία — ἀποδίδει σήμερα ἐγγύτερα ἀπ' δποιαδήποτε ἀλλῃ σύγχρονη θεώρησι τὸ νόημα τῆς Ο. Ο., δπως τὸ εἶδαν ὁ Χρυσόστομος κι' ὁ Ντιαστογάλφσκι — τονίζοντας ὁ μὲν πρῶτος περισσότερο τὸ στοιχεῖο τῆς ἀπαιτήσεως, ὁ δὲ δεύτερος περισσότερο τὸ στοιχεῖο τῆς δωρεᾶς.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν σύνδεσι μεταμορφωτικῆς πορείας ἀπὸ τὸν Χριστὸ πρὸς τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς δημιουργίας νέων σχέσεων μὲ τὴν συγκεκριμένη δρᾶστι, μπορεῖ κανεὶς νά καταλάβῃ τί ζητάει καὶ τί ὑπόσχεται ὁ Ἰησοῦς στὴν Ο. Ο. Χωρὶς νά ἀσχοληθοῦμε ἀδων εἰδικότερα, δὲν μποροῦμε νά μὴ σημειώσωμε τὸ θέμα τῆς σχέσεως Λειτουργίας καὶ Ο. Ο. Γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους, τούλαχιστον, τὸ θέμα είναι ριζικῆς σημασίας. Θὰ ἀποτελοῦσε κάτι τραγικὸ τὸ νά θεωρήσῃ κανεὶς τὴν Λειτουργία μόνον σὰν δωρεά, καὶ τὴν Ο. Ο. μόνον σὰν ἀπαίτησι. Ἡ ἀλήθεια είναι πώς ἡ δωρεά κι' ἡ ἀπαίτησις τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται μέσα καὶ ἀπὸ τὰ δύο: ἡ Λειτουργία δὲν είναι κοινωνία στὴν δωρεά τοῦ Θεοῦ χωρὶς νά είναι κοινωνία στὴν ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ, δπως ἐκφράζεται στὴν Ο. Ο.: κι' ὁ ἀγώνας μέσα στὴν ζωὴ μὲ ὁδηγὸ τὴν Ο. Ο. στὴν δημιουργία νέων σχέσεων είναι ἀδιανόητος χωρὶς τὴν λειτουργικὴ διάστασι, χωρὶς δηλ. τὴν κοινωνία στὸν θάνατο καὶ στὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δπως τελεστουργεῖται ἀπὸ τὸν πορευόμενο λαὸ τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε Θείᾳ Λειτουργίᾳ.

Παραπομπὲς καὶ Σημειώματα

I

1. Βλ. στὸ R.G.G.³, Bergpredigt, στήλ. 1046 §.

2. Ὁ Ἑλληνας ἀναγνώστης ποὺ θέλει νά μάθῃ περισσότερα γι' αὐτὸ τὸ θέμα, ἃς κυτάζει τὴν μελέτη μου «Οἱ Μακαρισμοὶ» στὰ «Βιβλικὰ Μελετήματα», τόμος Α', Θεσσαλο-

νίκη, 1966, σελ. 117—151. Η ξένη βιβλιογραφία είναι πλουσιότατη. Ο ένδιαιρέρομενος υπό ίδη το βιβλίο του W. D. Davies, *The Setting of the Sermon on the Mount*, καθώς και τό σχετικό άρθρο του R. Schnackenburg στό *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1958, 2, 223—225.

3. Τήν άντιθετη άπο μας άποψι ύποστηρίζουν πολλοί έρμηνευτές, θεωρώντας τήν έπι τοῦ "Ορους Ὁμιλία στὸ Ματθαῖο (κεφ. 5—7) και τὴν έπι τόπου Πεδίνου Ὁμιλία στὸ Λουκᾶ σὰν δύο διαφορετικὲς ἀποδόστις (redactions) μιᾶς ὥμιλίας η διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ περιέχονταν στὴν πηγὴ τῶν Λογίων. Τήν πιὸ ἔξαντλητική ἀνάλυσι και ὑποστήριξι τῆς θέσεως αὐτῆς βρίσκεται κανεὶς στὸ βιβλίο τοῦ πατρὸς Jaques Dupont, *Les Beatitudes, Le Probleme Litteraire— Les deux Versions du Sermon sur la Montagne et les Beatitudes, Nouvelle Edition, entièrement refondue*, Bruges, 1958· tome II, *La Bonne Nouvelle* (Nouvelle Edition Entièrement Refondue) Paris, Gabalda, 1969.

4. Γιά τὸν κατηχητικὸν χαρακτῆρα τῆς συνθέσεως τοῦ ἀγίου Ματθαίου βλ.. τά ἔργα τοῦ Jaques Dupont και τοῦ W. D. Davies, καθώς και τὸ κλασικὸν ἔργο τοῦ R. Bultmann, *Die Geschichte der Synoptischen Tradition*³, Göttingen, 1957, σελ.. 160.

5. *The School of St. Matthew, and its Use of the Old Testament*, Fortress Press, Philadelphia, 1968, σελ.. 20—35.

6. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Bornkamm (Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1048). μ' αὐτὰ ποὺ γράφει ὁ Ματθαῖος γιὰ τὴν μέχρι τῆς συντάξεις τοῦ αἰδονὸς Ισχύ τοῦ Νόμου στὸ 5,18 ἐξ. κάνει πολεμικὴ ἐναντίον διδασκάλων ἐλληνιστικῆς κατεύθυνσεως, ποὺ περιφρονοῦσσεν τὸν Νόμο.

II

1. "Ενας ἀπὸ τοὺς καλλίτερους μελετητὰς τῆς Ὁμιλίας, ὁ Thaddäus Soiron (Die Bergpredigt Jesu, Formgeschichtliche, exegesitische und theologische Erklärung, Freiburg im Breisgau Herder & Co., 1941. σελ. 96), ἀφοῦ παρουσιάζει τὴν ποικιλία τῶν θεωριῶν ἐπάνω στὸ θέμα, συμπεραίνει ὡπ' αὐτὴν δχι μόνο τὴν σοβαρότητα τοῦ θέματος, ἀλλὰ και τὸ δι τὴ ή χριστιανικὴ συνείδησις ποὺ ἀναγνωρίζει τὸν Χριστὸν σὰν αὐθεντία, τὴν έπι τοῦ "Ορους Ὁμιλία, ἀνάμεσον ἀπ' διεξ οἱ θεωρίες γ' αὐτήν, αἰσθάνθηκε πάντοτε σὰν μιᾶς διπλῆτοι τοῦ Θεοῦ, ἀπ' τὴν ὄποια ὁ ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ νὰ ἀπολλαγῇ.

2. Βλ.. π. τὴν ποικιλία αὐτὴ στὸ παραπάνω ἔργο τοῦ Soiron, στὸ ἄρθρο τοῦ E. Fascher (Die Bergpredigt. R.G.G.³. 1053 ἐξ.), στὸν V. Schmidt (Kommentar zum Neuen Testament, Regensburger Bibel), και στὸν G. Bornkamm (Jesus of Nazareth, engl. transl., Hodder and Stoughton, 3rd. impr. 1969, Appendix II: The History of the Exposition of the Sermon of the Mount).

3. "Ἐνθ. Ἀνωτ., στ. 1053.

4. *Influence de l'Evangile de St. Mattheu sur la literature chretienne avant St. Irénée*, 1950.

5. Bk. Traub, Das Problem der Bergpredigt, στὸ Z. für Theol. und Kirche, 17, 1936 σελ.. 194 ἐξ.

6. Die Bergpredigt, Versuch einer zeitgenössischen Auslegung, Gütersloh, 1923.

7. A. Schweitzer, Die Geschichte der LebenJesuforschung², Tübingen, 1913

8. Theologie des Neuen Testaments, 6te Anfl., J.C.B. Mohr, Tübingen, 1968, σελ.. 19.

9. "Ἐνθ. Ἀνωτ., στ. 1049—50.

10. *The Sermon on the Mount*, transl. ὑπὸ W. C. Robinson κτλ., London, S.P.C.K., 1965.

11. Das Ethische Problem der Bergpredigt, στὸ Zeit. für Systematische Theologie 4, 1927, σελ.. 255 ἐξ.

12. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 565.
13. Die Bergpredigt und die Ethik des Judentums, στὸ Ζειτ. für systematische Theologie 2, 1925, σελ. 555 ἔξ.
14. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 586.
15. Evangelium und Welt, 1929.
16. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 109.
17. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 13.
18. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 19.
19. Jesus, Berlin, σελ. 88.
20. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 434.
21. Βλ. τὴν μελέτη μου, Ἡ θεολογία τοῦ Albrecht Ritschl (1822–1889), Ἀθῆναι, 1969.
22. Der Sinn der Bergpredigt. Ein Beitrag zum Problem der richtigen Exegese², Leipzig, 1937.
23. Engelbert Neuhausler, Anspruch und Antwort Gottes, Patmos-Verlag, Dusseldorf, 1962, σελ. 141.
24. Βλ. Soiron, Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 90–91.
25. Hans Asmussen, Die Bergpredigt, Göttingen, 1939.
26. R. Guardini, Der Herr, Würzburg, 1937, στὰ Ἑλληνικά ὑπὸ Ἱερωνύμου I. Κοτσώνη, Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός», Ἀθῆναι, 1955. Βλ. ἰδιαίτερα τὸν Α', Κήρυγμα καὶ Επαγγελία, σελ. 149–298.
27. Die Bergpredigt, Teubner Leipzig, 1920.
28. Die Botschaft Jesu Damals und Heute, Francke Verlag, Bern und München, 1959, Dalf-Taschenbücher.
29. Βλ. Bornkamm, Bergpredigt, R.G.G.³, 1047–49· Jesus of Nazareth, 1956, σελ.. 92 ἔξ. ἔξ. W. D. Davies, The Setting..., σελ. 438 ἔξ.
30. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 440.
31. Schnackenburg, Lexikon für Theologie und Kirche, στ. 225–27.
32. Ἐρμηνεία εἰς τὴν Κατινήν Διαθήκην, Τόμ. Β', Ἀθῆναι, 1892.
33. Ἐρμηνεία εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου, ἐν Κωνσταντινούπολει, 1911.
34. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατύ Mattheion, ἔκδ. Ζωή, Ἀθῆναι, 1951. Ὁ κ. Τρεμπέλας ἀναλύει τὸ κείμενο κατά τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοστόμου, τονίζοντας μὲ σύγχρονη γλώσσα τὴν ἀπαίτησι τοῦ Θεοῦ ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, χωρὶς βέβαια νῦ μένη ἀπ' ἔξῳ ἡ συσχέτησι τῆς Ὁμιλίας μὲ τὴν Βασιλείαν καὶ τὴν δωρεά τοῦ Θεοῦ.
35. Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία τοῦ Κυρίου, Ἀθῆναι, 1960.
36. Ὁ συνάδελφος κ. Μ. Σιώτης δημοσιεύει, τημετικῶς, ἐκτεταμένο ἀναλυτικό ὑπόμνημα στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία, στὸ περιοδικό τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κίτρους «Ἐπιστασία». Ἡ δημοσιεύσις ἀρχίστηκε πρὶν μερικὰ χρόνια, καὶ δέν ἔχει διλοκληρωθῆ ἀκόμη. Πάντες τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ τοῦ κ. συναδέλφου, διτεν διλοκληρωθῆ καὶ ἐκδοθῆ αὐτοτελῶς, θὰ είναι τὸ πληρέστερο καὶ ἀρτιότερο ποὺ ἔχομε ἐπάνω σ' Ἑννα τόσο σπουδαῖο κείμενο καὶ θὰ πληρώσῃ πραγματικό κενό.
37. Στὰ Ἑλληνικά μετέφρασε καὶ ἔξιδωσε δ «Καλὸς Τόπος» τὸ έργο του Le Milieu Divin, Essai de vie interieure (Μετάφρ. Ἀθ. Ἀρμάνου, καὶ παρουσίαση τοῦ καθηγ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Βασ. Κιόρτση).

Οι πρεσβύτεροι καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Παπίου

Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου

Έκτ. Καθηγητοῦ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

I

Ἡ πρωτοχριστιανικὴ γραμματεία, ἔνεκα κυρίως τῆς ἀπωλείας τοῦ μεγίστου μέρους αὐτῆς, παρουσιάζει ἀπειρίαν προβλημάτων, ἐν τῶν ὁποίων σχετίζεται πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Παπίου Ἱεραπόλεως ἢ πρὸς τὴν ταυτότητα τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων. Εἶναι οὖτοι Ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου; Ἀποτελοῦν τάξιν διακεκριμένην καὶ σεβαστὴν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, ἐπειδὴ τὰ μέλη τῆς ἐγνώρισαν τοὺς Ἀποστόλους (τινὲς δὲ καὶ τὸν Κύριον) καὶ ἐγένοντο φορεῖς τῆς παραδόσεως τῶν τελευταίων; Εἶναι ἔπειτα δὲ Ἀπόστολος Ἰωάννης διάφορον πρόσωπον τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου καὶ ποίου ἔξι αὐτῶν ὑπῆρχε μαθητὴς ὁ Παπίας; Πάντα τὰ ἔρωτήματα ταῦτα ἐν κίνητρον καὶ ἔνα σκοπὸν ἔχουν δι' ἡμᾶς: τὴν διακρίβωσιν τῆς αὐθεντικότητος ἢ μὴ τῆς παραδόσεως καὶ προσφορᾶς τοῦ Παπίου ως ποιμένος καὶ συγγραφέως.

Τὰ κείμενα, ὡς γνωστόν, τοῦ Παπίου Ἱεραπόλεως, ἀπολεσθέντα σχεδὸν παντελῶς, ἀνέγνωσαν συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας, ὡς ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ ἴστορικὸς Εὐσέβιος, δοτικοὶ μάλιστα καὶ διέσωσε τὰ πλεῖστα τῶν βραχέων ἀποσπασμάτων¹ ἐκ τοῦ πεντατόμου ἔργου τοῦ Παπίου «Λογίων² κυριακῶν ἐξηγήσεις» ἢ «Λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως» (βιβλία πέντε)³. Τὰ λεχθέντα ὑπὸ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν διήρεσσαν⁴ τὰς γνώμας ἀρχαίων καὶ νέων συγγραφέων.

Ο Εἰρηναῖος φρονεῖ διτὶ ὁ Παπίας ὑπῆρχεν «Ιωάννου μὲν ἀκουστῆς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνήρ»⁵. Ο Ἰωάννης τοῦ χωρίου

1. Ἔκδοσιν αὐτῶν βλ. π. χ. παρά K. Bihlmeyer - W. Schneemelcher, Die apostolischen Väter, Tübingen² 1956, σσ. XLIV — XLV, LV, 133 — 140· Guido Boso, I Padri Apostolici, II, Torino² 1966· ΒΕΠ 3,116 — 123.

2. Ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων διαπιστοῦται διτὶ δὲν ἐπρόκειτο περὶ «λογίων» τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ κυρίως περὶ «λόγων» τῶν Ἀποστόλων.

3. Πρβλ. Π. Χρήστος, ἐν ΘΗΕ 10, σ. 8.

4. Πρβλ. F. Woitke, ἐν Paulys —Wissowalexikon 36, σ. 968.

5. Ἐλεγχός καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου Γνάστεως Ε 33,4.

είναι άσφαλδς ότι 'Απόστολος⁶, διότι εάν επρόκειτο περὶ ἄλλου προσώπου τοῦτο θὰ ἐσημειούτο καθ' οἰονδήτινα τρόπον. "Ἄλλωστε ὁ Παπίας ἡτο δυνατὸν νῦν ἥκουσε τὸν Ἰωάννην, διὰ τοὺς ἔξης λόγους : α) 'Ητο «ἀρχαῖος ἀνὴρ», δηλαδὴ ἐπέτρεπε τοῦτο ὁ χρόνος καθ' ὃν ἔζησε (ca 70-). β) 'Ητο «έτατρος» τοῦ Πολυκάρπου, δηλαδὴ συνεδέετο μὲ τὸν Πολύκαρπον, διτὶς δητῶς ἡτο μαθητῆς τοῦ 'Απ. Ἰωάννου⁷. "Οπως λοιπὸν ὁ Πολύκαρπος, οὕτω καὶ ὁ Παπίας θὰ ἡδύνατο νῦν γνωρίζῃ τὸν 'Απ. Ἰωάννην. γ) 'Ητο ἐπίσκοπος τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ιεραπόλεως⁸, μὴ ἀπεχούσης πολὺ τῆς Ἐφέσου, τὴν ὅποιαν ἡ παράδοσις ἔχει συνδέσει μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ 'Απ. Ἰωάννου. δ) 'Ητο μᾶλλον ἐν ζωῇ⁹ δισω διέτριβεν ἐν 'Ασιᾳ ὁ Εἰρηναῖος (ca 140-202), διτὶς ἔνεκα τούτου μᾶλλον θὰ ἐγνώριζε περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Παπίου πρὸς τὸν Ἰωάννην.

"Ο δεύτερος τῶν συγγραφέων, δηλαδὴ ὁ Εὐσέβιος, ἀπορρίπτει διαρρή-δην τὴν ἀποψιν ὅτι ὁ Παπίας ὑπῆρχεν «ἄκροατής» καὶ «αὐτόπτης» τῶν 12 'Αποστόλων : «αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προσίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἔαυτὸν γενέσθαι τὸν Ἱερόν ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἑκείνοις γνωρίμων διδάσκει»¹⁰. 'Εξηγῶν δ' δλίγον περιτέρῳ ὁ αὐτὸς ιστορικὸς τὴν προέλευσιν τῶν δυσων ἐγνώριζε καὶ δυσων κατέγραψεν ὁ Παπίας εἰς τὸ ἔργον του, γράφει, ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ «προοιμίου» τῶν «Κυριακῶν λογίων» καὶ ἐπὶ ἄλλων σημείων τοῦ ἔργου τούτου : «καὶ ὁ νῦν ἡμῖν δηλούμενος Παπίας τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρτικολούμηκότων διμολογεῖ παρειληφέναι, Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἔωτὸν φησι γενέσθαι. 'Ονομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν

6. Πρβλ. A. W i k e n h a u s e r, Einleitung in das Neue Testament, Freiburg —Basel —Wien 1973, σ. 306 - 307. O. B a r d e n h e w e r, Geschichte der altchristlichen Literatur, I, Darmstadt 1962, σ. 445. Τούντιον δ J. C o l s o n (L'énigme de disciple que Jésus aimait, Paris 1969, σ. 46) φρονεῖ ὅτι ὁ Εἰρηναῖος συγχέει τὸν 'Απόστολον Ἰωάννην μὲ τὸν Ἰωάννην τῆς Ἐφέσου!

7. Βλ. ἀπόστασια ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς Φλωρίνον τοῦ Εἰρηναίου, διηγουμένου τὰ κατὰ τὴν μαθητείαν ἀμφιτέρων παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ ἐν Σμύρνῃ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μαθητείαν τοῦ τελεταίου παρὰ τῷ Εἰαγγελιστῇ Ἰωάννῳ (ΒΕΠ 3,172). 'Η πληροφορία αὗτη τοῦ Εἰρηναίου ἔτεθη ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν σύγχυσις τοῦ 'Αποστόλου Ἰωάννου καὶ τοῦ Πρεσβύτεροῦ Ἰωάννου, ἀλλ᾽ ἀνευ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων.

8. Εὐθίστοις, Ἐκκλησ. Ιστορία Γ 36,1.

9. Περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Παπίας οὐδεμίαν σωθῇ πληροφορίαν ἔχομεν. 'Εκτιμῶντες δύμας διάφορα δεδομένα, θέλουν αὐτὸν γεννηθέντα περὶ τὸ 50/70 καὶ ἀποθανόντα περὶ τὸ 150 (J. M u n c k, Presbyters and disciples of the Lord in Papias, ἐν Harvard Theological Review 52 [1959] 240, καὶ F. W o t k e, Paulys —Wissowalexikon 36, σ. 967). Σχετικῶς ὁ A. Harnack (Die Chronologie, I, Leipzig 1958, σ. 357) ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ἔργον του ὁ Παπίας ἔγραψε μεταξὺ τῶν ἑταῖρων 140 καὶ 160.

10. Εκκλησ. Ιστορία Γ 39,2.

τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν καὶ παραδόσεις»¹¹. Πρὸς δὲ εἰς τὸ «Χρονικόν» του ὁ Εὐσέβιος σημειοῖ: «Ιωάννην ἀπόστολον Εἰρηναῖος καὶ ἄλλοι Ἰστοροῦντι παραμεῖνοι τῷ βίῳ ἥσως τῶν χρόνων Τραϊανοῦ, μεθ' ὃν Παπίας Ἱεραπολίτης καὶ Σμύρνης ἐπίσκοπος ἀκουσταὶ αὐτοῦ ἐγνώσθησαν»¹².

Ἡ πληροφορία τοῦ τελευταίου χωρίου, ἔρχομένη εἰς ἀντίθεσιν πρὸς δ. τι εἰς τὴν «Ιστορίαν» του ὑπεστήριξεν ὁ Εὐσέβιος, βεβαιοῖ δτι κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Παπίας καὶ ὁ Πολύκαρπος ἡσαν ἀκουσταὶ τοῦ Ἀπ. Ιωάννου. Πάντα ταῦτα δεικνύουν δτι ὑπάρχει ἀντίθεσις μὲν μεταξὺ Εἰρηναίου καὶ Εὐσέβιου, ἀντίφασις δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Εὐσέβιον. Πιθανώτατα ὅμως πρόκειται περὶ φαινομενικῆς ἀντιθέσεως καὶ ἀντιφάσεως διὰ τοὺς ἔξῆς λόγους: «Ἐπειδὴ δὲ οἱ Παπίας ἔδρασεν εἰς Ἱεράπολιν, πολίχνην κειμένην πλησίον τῆς μεγαλοπόλεως τῆς Ἐφέσου, ἀσφαλῆς θάλασσας ἐγνώρισε τὸν Ἀποστ. Ιωάννην, δράσαντα ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιθανώτατα ἡκροάσατο αὐτοῦ κατ' εὔκαιριαν τινὰ»¹³, πλὴν ὅμως ἀκουστῆς ἐν τῇ ἔννοιᾳ τοῦ μαθητοῦ ὁ Παπίας ἐγένετο τοῦ πρεσβυτέρου Ιωάννου, ὡς μετὰ λόγου ὑποστηρίζει ὁ Εὐσέβιος. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον φαίνεται πιθανὴ ἡ ἐκδοχὴ αὐτῆς, δισφάτις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰώνος ὁ δρός «ἀκουστῆς» ἀποστόλων ἀπέβη μᾶλλον *technicus terminus*, χρησιμοποιούμενος ὡς τιμητικὴ διάκρισις δι' ὅσους ἔξησαν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων, ἀνεξαρτήτως πόσον ἐγνώρισαν αὐτοὺς ἡ ἐάν πράγματι ἐμάθητευσαν παρ' αὐτοῖς. Ἡ δὲ ἀντίφασις τοῦ Εὐσέβιου ἔξηγεται, ἐάν τὸ «ἐγνωρίζοντο» τοῦ Χρονικοῦ του κατανοηθῇ ὡς ἀπῆχον ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ὑφισταμένην παράδοσιν ἀνευ κριτικῆς, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ ἀπλοῦν γεγονός δτι ὁ Παπίας χωρὶς πράγματα νῦν μαθητεύσῃ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ, ἥκουσε μόνον αὐτὸν. Ἐάν ἔχουν οὕτω τὰ πράγματα, ὁ μὲν Εἰρηναῖος, ἀποκαλῶν τὸν Παπίαν «ἀκουστῆν» τοῦ Ἀποστόλου Ιωάννου, δὲν ἔσφαλλεν, δὲ δὲ Εὐσέβιος, δισάκις ἐταύτιζε τὸ νόημα τοῦ «ἀκουστῆς» πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικῆς «μαθητείας» ἡ τῆς πνευματικῆς ἔξαρτησεως, δικαίως ἐπέμενεν δτι ὁ Παπίας «ἀκουστῆς», ἥτοι μαθητῆς, ὑπῆρχε τοῦ πρεσβυτέρου Ιωάννου καὶ δχι τοῦ Ἀποστόλου Ιωάννου.

II

Πρὶν ἡ χωρήσωμεν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Παπίου πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, ἀναγκαῖον είναι νῦν ἔξετάσωμεν δι' δλίγων τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Εὐσέβιου, τοῦ πρώτου ἀσχοληθέντος ἐκτενῶς

11. «Ἐνθ' ἀν. Γ 39,7.

12. ΒΕΠ 20, 296.

13. «Ορθῶς δὲ παραπτηρεῖ δ. Σ. Ἀγονριδης, δτι «εἶναι δυνατόν ὁ Εἰρηναῖος νῦν ἐγνώριζεν ἄλλην παράδοσιν, καθ' ἥν ὁ Παπίας ἐγένετο ποτε ἀκροατῆς τοῦ Ἀποστόλου Ιωάννου, κηρύττοντος ἐν Ἀσίᾳ» (ΘΗΕ, 6, σ. 1140).

μὲ τὰ προβλήματα τοῦ Παπίου. Τὰ περὶ Παπίου λεγόμενα εἶναι ιστορικά γεγονότα καὶ ἀξιολόγησις αὐτῶν ἡ μῆπος ὑπηγορεύθησαν ἐξ ἄλλων λόγων; Ἡ ἀπάντησις εἶναι δυσχερής, διότι ἔλλειπον ἀσφαλῆ ἔξωτερικά κριτήρια. Καὶ ἀκόμη ζυγίζει ἀρνητικῶς ὅτι ὁ Εὐσέβιος συμβαίνει νά μὴ ἔχῃ σπουδαίαν γνώμην¹⁴ περὶ τοῦ Παπίου· ίσχυρίζεται μάλιστα –καὶ τὸ ἀποδεικνύει– ὅτι ἡ κρίσις αὗτη τεκμηριοῦται διὰ κειμένων τοῦ Παπίου: «ἄσαν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεν φαίνεται»¹⁵. Εἶναι δημος ὑπὲρ τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ ἀξιοπιστίας τοῦ Εὐσέβιου τὰ ἔξης:

1. Οὗτος, εὐρών σημαντικόν τι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παπίου, μνημονεύει αὐτοῦ μὲ τὴν ἔνδειξιν «ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν»¹⁶, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡτο θέσιν νά ἐκτιμῷ εἰς τὸν Παπίαν διὰ τὴν περίφημον πληροφορίαν τοῦ Παπίου — διασθεῖσαν μόνον διότι ὁ Εὐσέβιος διέκρινε τὴν σπουδαίοτητα αὐτῆς — ὅτι ὁ μὲν Μάρκος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον του κατέγραψεν διὰ τοῦ ήκουσεν ἀπό τὸν Πέτρον, δὲ Ματθαῖος συνέταξεν ἀραμαϊστὶ τὰ «Ἄογια», τὰ ὅποια ἐν συνεχείᾳ ἀπεδόθησαν ἐλευθέρως πως εἰς τὴν ἔλληνικήν ὑπὸ πλειόνων τοῦ ἐνὸς μεταφραστῶν¹⁷.

2. Γενικῶς ὀφείλει τις νά ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὁ Εὐσέβιος δὲν ἀντεμετώπισε τὸ θέμα τοῦ Παπίου ως ἀπλῆν τινα εἰδηστιν, τὴν ὅποιαν δι’ ὀλίγουν ἐστημέωσε καὶ ἐν τάχει ἀντιπαρήλθε, πετόντι καλάμῳ, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ησονος σημασίας. Ἡ περίπτωσις τοῦ Παπίου ἔγινεν ἀντικείμενον ἐρεύνης, διεξήχθη δ’ αὗτη βάσει τῶν παραδεδομένων ἀρχῶν τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς. Ὁ Εὐσέβιος δηλαδή, ἐκθέσας¹⁸ τὴν ἄποψιν τοῦ Ειρηναίου, θέλοντος τὸν Παπίαν ἀκουστήν (=μαθητήν) τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου¹⁹, παραθέτει ἡ ἀναφέρει ἐκ τοῦ μοναδικοῦ ἔργου τοῦ Παπίου στοιχεῖα, διὰ τῶν ὅποιών καταφαίνεται ἀφ’ ἐνὸς μὲν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν δὲν ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου, ἀφ’ ἔτερου δὲ ὅτι οὗτος ὑπῆρξε «σφόδρα σμικρὸς τὸν νοῦν».

3. Τὰ συμπεράσματά του ὁ Εὐσέβιος στηρίζει καὶ εἰς ἄλλα σημεία τοῦ ἔργου τοῦ Παπίου, εἰς τὰ ὅποια καὶ ἀναπέμπει τοὺς «φιλομαθεῖς»²⁰. Ἄρα αἱ τῶν «Κυριακῶν λογίων ἔξηγήσεις» ἡσαν προστιταὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσέβιου, δοτις τόσον βέβαιος ἦτο περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐκθέσεως τοῦ Παπίου (Ἐνθ' ἀν. Γ 39).

15. Ἐνθ' ἀν. Γ 39, 13.

16. Ἐνθ' ἀν. Γ 39, 14.

17. Ἐνθ' ἀν. Γ 39, 15 - 16.

18. Ἐνθ' ἀν. Γ 39, 1.

19. Κατὰ τῆς ψευδωνύμου Γνόσεως Ε 33,4.

20. Ἐκκλ. Ιστορία Γ 39,7 καὶ 14.

δόλου θέματος, ώστε δέν ἐδίσταξε νά προκαλή τὸν ἔλεγχον τῶν γραφομένων του διὰ τῶν γνωστῶν εἰς πολλοὺς κειμένων τοῦ Παπίου.

Τὰ σχετικὰ πρός τὸ θέμα ἐπιχειρήματα τοῦ Εὐσέβιου είναι διτὶ ὁ ἴδιος δι Παπίας εἰς τὸ «προοίμιον» τοῦ Ἕργου του ἀφ' ἐνδός μὲν οὐδαμοῦ αὐτοχαρακτηρίζεται «ἀκροατῆς» καὶ «αὐτόπτης» τῶν Ἀποστόλων²¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ δηλοῖ διτὶ «τὰ τῆς πίστεως» καὶ ἄρα καὶ τὸ ὄλικὸν τοῦ βιβλίου του παρέλαβεν ἐκ «γνωρίμων» τῶν Ἀποστόλων²². Τὸ περιλάλητον «προοίμιον», τὸ δοποῖον ὁ Εὐσέβιος προσάγει ως βασικὸν ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον, ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἔξῆς :

«Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ δσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. Οὐ γάρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον, ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τ' ἀληθῆ διδάσκουσιν, οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας. Εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί 'Ανδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος ἢ τί Θωμᾶς ἢ τί Ιάκωβος ἢ τί Ιωάννης ἢ Ματθαῖος ἢ τις ἔτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἢ τε 'Αριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ιωάννης, οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ, λέγουσιν. Οὐ γάρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὀφελεῖν ὑπελάμβανον, δσον τὰ παρὰ ζώστης φωνῆς καὶ μενούστης»²³.

Τὸ κείμενον τοῦτο δέν ἀναφέρει ἐάν ὁ Παπίας ὑπῆρξεν «ἀκούστης» τοῦ Ἀπ. Ιωάννου²⁴ βεβαιοὶ δμως δτι αὐτὸς ὁ Παπίας ἀ πε μνημόνευσα καὶ καλῶς δ, τι κάποτε καλῶς ἔ μαθε παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ διὰ νά ὑπογραμμίσῃ δτι ἔξήτει νά ἔξακριβώσῃ καὶ ἔλέγῃ («ἀνέκρινον») τὴν γνησιότητα τῶν λόγων αὐτῶν διὰ προσώπων, τὰ δποια είχον παρακολουθήσει τοὺς πρεσβυτέρους. 'Ο τρόπος, καθ' δν νοεῖ τις τὴν πρότασιν «τί 'Ανδρέας...», ἀποτελεῖ τὴν κλείδα, διὰ τῆς δποιας προσδιορίζονται οἱ μνημονεύδμενοι ἔδο πρεσβύτεροι²⁵. Τῆς προτάσεως «τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους» ἔπειται

21. "Ενθ" ἀν. Γ 39,2.

22. Αὐτόθι.

23. "Ενθ" ἀν. Γ 39,3 - 4.

24. Τὸ ἐπίρρημά «ποτε μεταθέτει τὸ γεγονός τῆς μαθητείας («ἔμαθον») εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ὁ καρπός τῆς μαθητείας («δσα... ἐμνημόνευσα») κατατίθεται νάν, ἀπὸ τοῦ 125 μέχρι τοῦ 135 περίπου, εἰς βιβλίον, περιέχον «ἐρμηνεία».

25. Τὸ πρόβλημα συνεζητήθη πολὺ καὶ συζητεῖται ἀκόμη, χωρὶς νά ἔχῃ εὑρεθῇ κοινῶς παραδεκτή λύσις. Πρβλ., λ.. χ. J. M u n c k, μν. Ἕργον, σ. 223 - 243. J. C o l s o n, Papias d' Hierapolis, ἐν L' énigme du disciple que Jésus aimait, Paris 1969, σσ. 46 - 56. F. W o t k e, μνημ. Ἕργον, σσ. 966 - 976. R. S c h n a c k e n b u r g, Die Johannesbriefe,

ἡ πρότασις «τί Ἀνδρέας...». Ἡ δευτέρα ἐπεξηγεῖ τὴν πρώτην, ἀλλά τὶ ἀκριβῶς τῆς πρώτης ἐπεξηγεῖ; Ἐὰν ἐπεξηγῇ τὴν λέξιν «τῶν πρεσβυτέρων», τότε σημαίνει διτοι οἱ Ἀνδρέας, Πέτρος, Φίλιππος, Θωμᾶς, Ἰάκωβος, Ἰωάννης καὶ Ματθαῖος καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Παπίου καὶ «πρεσβύτεροι» καὶ «μαθηταὶ» τοῦ Κυρίου. Ὁπότε οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀποσπάσματος «πρεσβύτεροι», τοὺς ὄποιος ἤκουσεν ὁ Παπίας, εἰναι Ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου καὶ ἄρα πηγὴ τοῦ Παπίου ὑπῆρξαν οἱ Ἀπόστολοι. Ἡ φυσιολογικὴ διμοσίευση τοῦ κειμένου ζητεῖ νὰ κατανοηθῇ ἡ πρότασις «τί Ἀνδρέας...» ὡς ἐπεξηγοῦσσα «τοὺς λόγους», διπερ εἶναι καὶ ἀντικείμενον τῆς προτέρας προτάσεως. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι διτοι ὁ Παπίας, ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὄποιοι παρηκολούθησαν πρεσβυτέρους, ἐζήτει νὰ γνωρίσῃ τὶ εἴπον οἱ Ἀνδρέας, Πέτρος κ.λπ., διότι εἴχε μὲν μάθει («έμαθον») ταῦτα διὰ τῶν πρεσβυτέρων, τὰ εἰχεν ἀπομνημονεύσει («καλῶς ἐμνημόνευσα», ἀλλ᾽ ἔκρινεν διτοι, εὐκαιρίας διδομένης, καλὸν θὰ ἦται νὰ θέτῃ αὐτὰ ὑπὸ ἔλεγχον, μολονότι ἐνδιմίζεν διτοι τὰ ἐνεθυμεῖτο καλῶς. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ποίον εἶναι οἱ «λόγοι» τοῦ κειμένου. Ἐὰν εἶναι λόγοι ίδιοι τῶν πρεσβυτέρων, ὡς θεωρεῖ πολὺ φυσικὸν ὁ J. Munck²⁶, τότε οἱ Ἀπόστολοι Ἀνδρέας, Πέτρος κ.λπ. ταυτίζονται ἐνταῦθα πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Ἐὰν διμοσίευση οἱ «λόγοι» εἶναι δισταύθιστα οἱ πρεσβύτεροι περὶ τοῦ τί «Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος... εἴπον», ἐὰν δηλαδὴ οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι μᾶλλον ἀναμνήσεις καὶ παραδιδόμεναι διηγήσεις περὶ Ἀποστόλων, τότε οἱ πρεσβύτεροι ἐδῶ δὲν ταυτίζονται πρὸς τοὺς 12 μαθητάς τοῦ Κυρίου²⁷. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ ὅρθότερον διά τοὺς ἔξης λόγους:

1. Εἰς τὸ σύντομον «προοίμιόν» του ὁ Παπίας, ἐνῷ χρησιμοποιεῖ τρίς

Freiburg i. Br. 1953, σ. 264. Dom C. Lamboe, Les presbytres et l'Exegesis de Papias, ἐν Revue bénédictine 43 (1931) 116 - 123. H. J. Lawlor, Eusebius on Papias, ἐν Hermathena 43 (1922) 167 - 222. A. Wikenhauser — J. Schmid, μνημ. ἔργον, σσ. 307-308 Π. Χρήστος, ἐν ΘΗΕ, 10, σσ. 8 - 9. P. Vannutelli, De presbytero Joh. apud Papiam, Roma 1933. Σ. Αγουρίδου, ἐν ΘΗΕ, 6, σ. 1140. W. Larfeld, Das Zeugnis des Papias über die beiden Johannes von Ephesus, ἐν Neue kirchliche Zeitschrift 33 (1922) 410 - 512. P. Gaechter, Die Dolmetscher des Apostel, ἐν Zeitschrift f. kathol. Theologie 60 (1936) 161 - 187.

26. Μνημ. ἔργον, σ. 236.

27. Ὁ R. Schackenburger εἰς νεώτερον τοῦ προμνημονεύσεντος (Johannesbriefe...) ἔργου του (The Gospel according to st. John., I, New York 1968, σ. 80) δὲν λαμβάνει μὲν σαφῶς θετικήν ἡ ἀρνητικήν θέσιν εἰς τὸ πρόβλημα, σημειοῖ διμοσίευσην νὰ ταυτίσθιον οἱ πρεσβύτεροι πρὸς τοὺς Ἀποστόλους καὶ διτοι πιθανότερον εἶναι οἱ πρότοι νὰ ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῶν δευτέρων. Σχετικῶς διμοσίευση F. M. Braud (Jean le Théologien et son Évangile dans l'Église ancienne, Paris 1959, σ. 361), πρὸς τὸν ὄποιον φαίνεται συμφωνῶν καὶ ὁ J. Colson (μνημ. ἔργον, σ. 50), θεωρεῖ παντελῶς ἀδύνατον τὴν σύγχυσιν (ταύτισιν) Ἀποστόλων καὶ πρεσβύτερων. Ὁ M. H. Shepherd (The Interpreter's Dictionary of the Bible, III, 1962, σ. 648), θεωρεῖ προφανές διτοι ὁ Ἀτ. Ιωάννης εἶναι διά-

τὸν δρον πρεσβύτεροι, δὲν ἀποδίδει αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀποστόλους Ἀνδρέαν, Πέτρον κ.λπ., τοὺς δοποῖους — πρὸς διάκρισιν ἀσφαλῶς — καλεῖ σαφῶς «μαθητὰς» τοῦ Κυρίου. Τὸ μόνον πρόσωπον τὸ δοποῖον καλεῖται «μαθητῆς» Κυρίου καὶ «πρεσβύτερος» εἶναι ὁ δεύτερος Ἰωάννης τοῦ κειμένου ἀλλ' οὗτος ἀναφέρεται μετά τὰ ὄντα τῶν Ἀποστόλων, εἰς ἔτερον κύκλον ἡ εἰδος μαθητῶν, διὰ νῦ φανῇ ἡ διαφορά μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων «μαθητῶν» τοῦ Κυρίου καὶ τῶν «μαθητῶν» ἀπλῶς τοῦ Κυρίου, Ἀριστίωνος καὶ πρεσβυτέρου Ἰωάννου. Οἱ Ἀριστίων καὶ πρεσβύτερος Ἰωάννης ὑπῆρχαν «μαθηταὶ» τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ὅχι Ἀπόστολοι ἐκ τῶν 12. Τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως²⁸ ἡ μὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου πρὸς τὸν πρεσβύτερον Ἰωάννην ἥγειρεν ἀτελευτήτους συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν, διότι οὗτοι συνδέουν τὸ δλον πρόβλημα μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ συντάκτου τῆς «Ἀποκαλύψεως». Ἡμεῖς, ἀφήνοντες εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐρμηνευτάς τὸ δεύτερον τοῦτο πρόβλημα, παρατηροῦμεν μόνον δτι, διὰ νῦ ταυτισθοῦν οἱ δύο Ἰωάνναι τοῦ Παπίου, πρέπει νῦ βιασθῆ τὸ κειμένον του²⁹. Ὁ ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως εἶναι σαφῆς³⁰. Ὁμιλεῖ περὶ

φορος τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου καὶ δτι δὲ Εὐστρίος «ἔχει πιθανῶς δίκαιοιν, λέγων δτι ὁ Παπίας δὲν είχε προσωπικὴν γνωρίμιαν μὲ αὐτόπτας τοῦ Κυρίου, δπερ δμος σημαίνει ἐκμηδένισιν ἀνευ σοβαρού λόγου τῆς μαρτυρίας τοῦ Εἰρηναίου καὶ διάκρισιν τῶν πρεσβυτέρων ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων. Διώφορον γνώμην διατυπώσει δ. J. M. u n c k (μνημ. ἔργον), θεωρῶν δυσχερῆ τὴν διάκρισιν μαθητῶν καὶ πρεσβυτέρων (σ. 239) καὶ ἀδύνατον τὸ νῦ εἶναι οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Παπίου μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων (σ. 236).

28. Πρβλ., τὴν εὐφυα παλαιάν πρότασιν τοῦ T. h. Z a h n (Acta Johannis, Erlangen 1880, σσ. 115 ἔξ.), συμφώνως πρὸς τὴν όποιαν ἡ ἐπανάληψις τοῦ ὄντοςτος Ἰωάννης γίνεται, διότι δὲ Παπίας ἐπιθυμεῖ νὰ διακρίνῃ τοὺς ἐπί μακρὸν καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς του ζήσαντας μαθητὰς τοῦ Κυρίου Ἀριστίωνα καὶ Ἰωάννην, οἱ δοποῖοι διὰ τὴν χρονικὴν πρὸς αὐτὸν ἐγγύτατη «ἐλέγουσιν» (ἐνοτούτῳ), ἐνῷ φι ἡ πρὸς χρόνων πολλῶν κομψήντες μαθηταὶ Κυρίου διὰ τὴν χρονικὴν ἀπὸ τοῦ Παπίου ἀπόστασιν «εἴποντι» (παριλθόν). Η πρότασις αὐτῆς, μολονότι εὑρεν δπαδούς τινας, δὲν υιοθετήθη γενικῶς, διότι δημιουργεῖ πλείονα τῶν δοτῶν διὰ τῆς ἀπλουστεύσιας ἐπιλύει προβλήματα (πρβλ. J. C o l s o n, σσ. 49 - 51). Οὕτω λ. χ. δὲν δὲ πρεσβύτερος Ἰωάννης εἶναι δοτεῖς ὁ Ἀπόστολος, διατὶ ἀναφέρεται μετά τὸν Ἀριστίωνα, δστις οὔτε εἰς τῶν 12 Ἀποστόλων ἡτο, οὔτε καθ' οἶσον γνωρίζομεν σπουδαία προσωπικότης τῶν καινοδιαθηκευτῶν χρόνων ὑπῆρχε.

29. Δοθέντος μάλιστα δτι δὲ ίπνόθεσις περὶ τῆς παραφθορᾶς τοῦ κειμένου ἡ τῆς παρεισφρήσεως μεταγενεστέρως λέξεων, εἰς τὸ σημεῖον δου γίνεται λόγος περὶ τοῦ δευτέρου Ἰωάννου (πρβλ. Th. M o m m e s e n, Papianisches, ἐν Zeitschrift f. N. T. Wiss 3 [1902]156· J. M. L a g r a n g e, Évangile selon Saint Jean, Paris 1925, σ. XXXIII· F. M. B r a u n, Jean le Théologien et son Évangile dans l' Église ancienne, I, Paris 1959, σ. 20), δὲν πρέπει νῦ γίνη δεκτή, διότι οὔτε αὐτὸ καθ' ἐαυτὸ τὸ κειμένον δικαιολογεῖ τοιαύτην ὑπόθεσιν, οὔτε καὶ ή συριακὴ μετάφρασις, δάσσουσα ἀφορμήν εἰς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἐκ τοῦ δτι παρ' αὐτῇ ἐδλείπουν αἱ λέξεις «τοῦ Κυρίου μαθητῶν», εἶναι μεταγλώττισις κατὰ λέξιν καὶ αὐστηρά, ώστε νῦ δικαιοιθαι τις νῦ χρησιμοποιήση αὐτήν ὡς κριτήριον (βλ. J. C h a p t a n, John the Presbyter, Oxford 1911, σ. 21). Πρός τὴν τοιαύτην ἀποψιν συμφωνεῖ ἐκ τῶν ἀσχάτων γραφάντων σχετικῶς καὶ δ. J. C o l s o n, μνημ. ἔργον, σ. 48.

30. Τὴν τοιαύτην συμφωνεῖν τοῦ κειμένου τοῦ Παπίου ὑπογραμμίζει καὶ δ. F. M.

δύο προσώπων, τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου, εἰς τὸν δόποιον εὑρίσκεται ἐγγύς. "Οτι δὲ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀριστίων ἔχουν ιδιαιτέραν σχέσιν μὲν τὸν Παπίαν συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος «ἀλέγουσι» τοῦ κειμένου, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Εὐσεβίου δι τοῖς τῷ ἔργον του ὁ Παπίας «πολλάκις» μνημονεύει αὐτῶν ὄνομαστὶ καὶ δι τοῦ δευτέρου σπουδαίου ἀποσπάσματος τοῦ Παπίου, διπερ ἀρχεται οὕτω : «Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε· Μάρκος μὲν ἐρμηνευτής...»³¹.

2. Ὁ μεταξὺ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ τῆς συντάξεως (125-135;) τῶν «Κυριακῶν λογίων» χρόνος διαλαμβάνει ὑπὲρ τὰς τρεῖς γενεάς, τὰς δόποιας ἔχομεν εἰς τὸ σύντομον κείμενόν μας: ὑπὸ τοὺς Ἀποστόλους Ἀνδρέαν κ.λ.π. τὴν πρώτην, ὑπὸ τοὺς πρεσβυτέρους τὴν δευτέραν καὶ ὑπὸ τοὺς παρηκολουθήκοτας τοὺς πρεσβυτέρους (ἐν οἷς δύναται νὰ ἀνήκῃ καὶ ὁ Παπίας) τὴν τρίτην.

3. Ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν δόποιαν ὁ Παπίας «ἔμαθεν» δοια κατέγραψεν εἶναι παρφημένη ἐν σχέσει πρὸς τὸ 125/135. Ὁ παρατατικὸς τῆς προτάσεως «οὐν γάρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον» σημαίνει δι τοῖς τὸ παρελθόν καὶ δὴ εἰς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν «ἔμάνθανεν» δ.τι εἴπον οἱ πρεσβύτεροι, ὑπῆρχε μικρὰ ἡ μεγάλη σύγχυσις περὶ τῶν ἀλληλῶν διδασκάλων καὶ τῶν ψευδοδιδασκάλων, οἱ δόποιοι παρέσυρον τοὺς πολλοὺς («ώσπερ οἱ πολλοί»). Τοιαύτη δημοσιευτική δὲν πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὰς πρώτας δεκαετίας τῆς δράσεως τῶν Ἀποστόλων, διότι τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς ἐγνώριζον τοὺς Ἀποστόλους ἡ είχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον σωφεῖς πληροφορίας περὶ αὐτῶν. Ἐάν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Παπίου εἶναι οἱ Ἀπόστολοι, δὲν θὰ ἐχρειάζετο ιδιαιτέρα προσπάθειά του νὰ διακρίνῃ ἐναντίον πρεσβύτερον Ἀπόστολον τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους. Ἐάν δημοσιεύσῃ πρεσβύτεροι εἶναι ἡ πρώτη μεταποστολική γενεὰ³² τῶν στύλων, τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τοὺς κόλπους τῶν δόποιών ἐνεφανίσθη πλήθος ψευδοδιδασκάλων καὶ ψευδοπροφητῶν, κατανοεῖται ἡ καύχησις τοῦ Παπίου δι τοῖς διέκρινες

B r a u n (Jean le Théologien et son Évangile dans l' Église ancienne, Paris 1959, σσ. 361 - 362) ἀνεξαρτήτως τῆς σημασίας τῶν δρῶν «μαθηταὶ Κυρίου» καὶ «πρεσβύτεροι», στηριζεται ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ D o m C h a p m a n, John the Presbyter, Oxford 1911.

31. E n e e β i o u, "Ἐκκλησιστική ιστορία Γ 39, 15.

32. Χωρὶς φυσικά τοῦτο νὰ σημαίνῃ κατ' ἀνάγκην δι τοῖς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας διαδραμάτιζον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, νὰ ἤκουουσαν τὸν Κύριον διδάσκοντα καὶ νὰ παρηκολούθησαν, γεναία δὲτες, τὸν Διδάσκαλον εἰς τὰς περιοδείας του, ὥστε δρθῶς νὰ χαρακτηρίζονται μαθηταὶ Κυρίου.

τοὺς πολυλόγους («πολλὰ λέγουσιν») πρεσβυτέρους τῶν ὄρθολόγων πρεσβυτέρων, εἰς τῶν ὁποίων μόνον τὸ κήρυγμα ἔτεινεν οὖς.

4. Τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ Παπίου είναι μὲν δλίγα, ὥστε νὰ μὴ ἀποτελοῦν ἀπόλυτον κριτῆριον, συνιστοῦν δμως ἵκανὸν ἐνδεικτικὸν κριτῆριον τῆς πηγῆς των. Οὕτω τὰ αὐτούσια ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν συνάγομεν δσα «ἄεμαθεν» ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, είναι δύο, ἡτοὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Εὐαγγελίων τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Ματθαίου καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἰούδα. Ἐξεταζόμενα τὰ δύο ἀποσπάσματα ἀποδεικνύουν δτι τὸ περιεχόμενόν των δὲν προέρχεται ἐκ τῶν 12 Ἀποστόλων, ἀλλ ἐξ ἄλλων προσώπων. Διότι τὸ μὲν πρότον («καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγεν...»)³³ είναι ρητῶς καταγραφὴ λόγων πρεσβύτερος Ἰωάννης, καθὰ βεβαιοῖ δι Εὐσέβιος³⁴, ἐρειδόμενος εἰς τὸ κείμενον τοῦ Παπίου, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ παρὸν ἀπόσπασμα· τὸ δ ἔτερον ἐπίσης δὲν ἀποτελεῖ καταγραφὴν ἀποστολικῶν λόγων, διότι, κατ ἀντίθεσιν πρὸς δ, τι περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἰούδα ἔγραψαν οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος (27,5) καὶ Λουκᾶς (Πράξ. 1,8), δι Παπίας θέλει τὸν Ἰούδαν ζήσαντα ἵκανὸν χρόνον μετά τὴν προδοσίαν, ἀφοῦ οὗτος ἐτελεύτησε ἀμετά πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας³⁵, αἱ δποῖαι είναι περίεργοι καὶ τῶν ὁποίων περιγράφονται ἀηδεῖς λεπτομέρειαι, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ. Καὶ ἐδὴ λοιπὸν ἀντὶ λόγων ἀποστολικῶν ἔχομεν παραδόξους διηγήσεις, τὰς δποίας δι Παπίας ἡδύνατο νὰ λάβῃ μόνον ἐκ πρεσβυτέρων, οἱ δποῖοι ἔπερπεν ἀφ' ἐνδὸς μὲν νὰ μὴ ἐγνώριζον ἐκ πρώτης χειρός –ως θὰ συνέβαινε μὲ τοὺς Ἀποστόλους· δσα σπουδαῖα γεγονότα συνέβησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, ἀφ' ἔτερου δὲ νὰ ἔχων τόσον χρόνον μετά τὰ ίστορούμενα γεγονότα, δσος ἀπητεῖτο πρὸς δημιουργίαν παραδόξων καὶ ἀποκρύφων διηγήσεων περὶ γνωστῶν ἦδη γεγονότων.

5. Τὸ γεγονός δτι δι Παπίας «ἀνέκρινε» τοὺς λόγους τῶν πρεσβυτέρων διὰ προσώπων, τὰ δποῖα παρηκολούθησαν αὐτούς, προύποθέτει αὐτὸν ἀμφιβάλλοντα διὰ τὴν γνησιότητα ἡ τὴν ἀκριβειαν τῶν ὑπὸ ἀνάκρισιν λόγων, δπερ δὲν θὰ συνέβαινεν, ἐὰν δι Παπίας είχεν ἀμεσον σχέσιν μὲ τὴν πηγὴν τῶν λόγων τούτων, δηλαδὴ μὲ τοὺς Ἀποστόλους. Νῦν δμως ζητεῖ νὰ ἐπαληθεύσῃ, νὰ ἐπανεξετάσῃ, νὰ ἐρευνήσῃ δσα «ἄεμαθεν», ἀσφαλδς διότι δὲν θὰ ἡτο ἀπολύτως βέβαιος περὶ τῆς γνησιότητος ἡ ἀκριβείας τῶν λόγων τῶν Ἀποστόλων, ἐπειδὴ ἔλαβεν αὐτοὺς δχι ἀπ' ἐνθείας, ἀλλὰ μέσφ τῶν πρεσβυτέρων. «Αλλωστε, ἐὰν οἱ λόγοι ησαν εὐθέως ἐκ τῶν Ἀποστόλων, δὲν θὰ ἐτόλμα-

33. Ε ὃ σ ε β ὃ ο ν, «Ἐκκλησ. Ἰστορία Γ 39,15 (ΒΕΠ 3,118).

34. «Ἐνθ' ἀν. Γ 39,14.

35. Π α π ο ν ἀποσπάσματα ἐν ΒΕΠ 3,119.

νά χρησιμοποιήσῃ τοιούτον ρῆμα («ἀνέκρινον»). Τὸ ρῆμα τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, διότι ὁ Παπίας κρίνει, συγκρίνει, συζητεῖ, ἀνερευνᾷ, ἀνακρίνει, ἔξετάζει διὰ νῦν καταλήξῃ εἰς ἐκείνους τοὺς λόγους τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν τούτων μαθητῶν, οἱ δόποιοι συμφωνοῦν πρὸς δ. τι εἶπον οἱ Ἀπόστολοι³⁶. Ἐπειδὴ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ «προοιμίου» διαβεβαιοῦ ρητῶς διτὶ δσα καταγράφει εἰς τὸ ἔργον του «καλῶς ἔμαθε καὶ καλῶς ἐμνημόνευσεν», ἡ διαδικασία τῆς ἀνακρισιώς θὰ ἡτο αὐτόχρημα βλασφημία, ἐάν διδοῖς ἔλαβεν δοτῶς ἐκ τῶν Ἀποστόλων δσα ἔμαθε, δοθέντος διτὶ τὸ ρῆμα ἀνακρινώ περιλαμβάνει διποσδήποτε καὶ τὴν κρίσιν τῆς γνησιότητος τῶν λόγων, τῶν δοποίων δμως ἡ γνησιότης δὲν δύναται νά τεθῇ ὑπὸ συζήτησιν, δτεν αὐτοὶ εἶναι ἀποστολικοί.

6. Πρὸς τούτοις θὰ ἡδύνατό τις νά προσθέσῃ καὶ τοῦτο : ἐάν οἱ λόγοι τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Παπίου ἦσαν τῶν Ἀποστόλων, οἱ δόποιοι παρέδιδον τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡ ἡρμήνευον τά ἀφορῶντα εἰς τὸν Κύριον, δὲν θὰ ἐπρόσεχεν ἀράγε ἡ Ἐκκλησία περισσότερον τοὺς λόγους τούτους, ὥστε νά τοὺς διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ ὡς κόρην δφθαλμοῦ, ὡς ἔπραξε διὰ τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ.; Καὶ δὲν είναι περίεργον διτὶ οὐδὲ καν ἐν λόγιον τοῦ Κυρίου διεσώθη ἐξ δσων συνήγαγε διὰ τῶν πρεσβυτέρων ὁ Παπίας ;

III

Ἄπο τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα προκύπτει διτὶ ὁ Παπίας εἰς τὸ ἔργον του, παρὰ τὴν διὰ τοῦ τίτλου αὐτοῦ ὑπόσχεσιν δὲν διέσωσε λόγια τοῦ Κυρίου ἡ λόγοι ους γενικῶς τῶν Ἀποστόλων, ἀλλὰ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, διηγήσεις καὶ δὴ παραδόξους, ἐντυπωσιακάς καὶ ἀποκρύφους περὶ τῶν γεγονότων, τὰ δόποια ἀφεώρων εἰς τὸν Κύριον, τοὺς Ἀποστόλους καὶ τὸ κήρυγμα αὐτῶν. Ἔδιοκε πίστιν εἰς πρεσβυτέρους μὴ γνησίας ἀποστολικῆς

36. Ταῦτα πάντα σημαίνουν διτὶ ἡ ἀποψις τοῦ J. B. Lightfoot (*«Supernatural Religion»*, V. *Papias of Hierapolis*, ἐν *The Contemporary Review* 26 [1875] 380), μετά τοῦ δοπού συμφωνεῖ καὶ δὲ τῶν ἐσχάτως ἀσχοληθέντων περὶ τὰ προβλήματα τοῦ Παπίου J. M. U. P. C. K. (μνημ. ἔργον, σ. 236), πρέπει νά γίνη δεκτή μετά τίνος τροποποίησεως, διότι δὸρος πρεσβύτεροι σημαίνει μὲν «αἴθεντιαν καὶ ἀρχαιότηταν (αὐτόθι), ἀλλ᾽ διτὶ πάντοτε» δπος ἔχομεν τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας, οὗτοι ἔχομεν τοὺς πρεσβυτέρους (μετ' αἴθεντιας) καὶ τοὺς ψευδοπρεσβυτέρους εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Παπίας διὰ τῶν μὴ γνησίων παραδόσεων, τάς δόποιας κατέγραψε. Φυσικά δ θετμὸς τῶν πρεσβύτερων είχε βραχεῖαν μόνον ζωῆν καὶ ἐνιστεῖται πεισθαλεῖς καρπούς, ἀφ' ἐνός μὲν διότι τὰ κυριώτερα τοῦλάγιστον—ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τοὺς Ἀποστόλους—«αλόγια» τοῦ Κυρίου περιελήφθησαν εἰς τὰ Εἰαγγέλια, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ βαθμαία χρονική ἀπομάκρυνται ἐκ τῶν Ἀποστόλων ἐγίνετο αἵτια κατασκευῆς τῶν πλέον περιέργων διηγήσεων καὶ παραδόσεων, εἰκόνα τῶν δοποίων παρέχουν ὁ Παπίας καὶ κυρίες τὰ ἀπόκρυφα βιβλία τῆς Κ. Δ.

παραδόσεως, ως άποδεικνύουν δσα άδιανόητα διά φορέα ἀληθοῦς ἀποστολικῆς παραδόσεως κατεχώρισεν εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τοῦ γνωστοῦ³⁷ ἐν τῇ Κ.Δ. Βαρσαβίᾳ Ἰούστου, χρησαμένου δῆθεν «δῆλητήριον φάρμακον»³⁸, διὰ νὰ μὴ προσβάλλεται ἀπὸ τὰς προσβολάς τῶν ἀπίστων περὶ τοῦ προδότου Ἰούδα, ζήσαντος δῆθεν χρόνον ἰκανὸν μετὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ ὑποστάτος πολλὰ τὰ φοβερά ἔξ αἱδοῦς ἀσθενείας³⁹: περὶ τῆς χλιετοῦς ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου βασιλείας μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν⁴⁰ κ.ἄ. Πρέπει δμως νὰ λεχθῇ συγχρόνως δτι εἰς τὸ ἔργον του περιέλαβε καὶ γνησίας παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, ως ἀποδεικνύει ἐν μόνον τῶν ἀποσπασμάτων του, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ *«κατὰ Μάρκον»* Εὐαγγελίου καὶ τῶν *«Λογίων»* ὑπὸ τοῦ Ματθαίου εἰς ἄραμαϊκὴν γλῶσσαν⁴¹.

Ἐνδεικτικὸν δὲ τῆς παραδόσεως καὶ νοοτροπίας τοῦ Παπίου τυγχάνει καὶ δι, τι προκύπτει ἐκ τῆς φράσεως του : «οὐ γάρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὀφελεῖν ὑπελάμβανον, δσον τὰ παρὰ ζώστης φωνῆς καὶ μενούστης»⁴². Πρῶτον, οὐδεὶς γνήσιος μαθητῆς τῶν Ἀποστόλων ἡ ἀπλοῦς χριστιανὸς θὰ ἤδυνατο νὰ σκεφθῇ, δτι δὲν ὀφελοῦν αὐτὸν τόσον τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἀποστόλων λ ὁ για τοῦ Κυρίου, δσον τὰ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παραδιδόμενα ἄγραφα αὐτοῦ λ ὁ για, ὑπὸ τὰ δόκιμα, πλήν ἔξαιρέσεων, πρέπει νὰ ἔννοήσωμεν παραδόσεις ἀποκρύφους καὶ διηγήσεις λαϊκῆς εὐσεβείας. Δεύτερον, διὰ νὰ ἔχῃ τοιαύτας ἀντιλήψεις δι Παπίας, σημαίνει δτι γενικῶς δὲν ὑπῆρξε φορεὺς γνησίας ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ αὐθεντικοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος.

Μὲ τὴν ἔρμηνείαν τῆς ἀνωτέρω φράσεως τοῦ Παπίου ἥσχολήθη εἰδικῶς ὁ A. F. Valls⁴³, δστις προσεπάθησε νὰ δικαιώσῃ τὸν Παπίαν, ὑποστηρίζεις, παρὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ κειμένου, δτι οὔτος δὲν ὑπετίμα τὴν γραπτὴν παράδοσιν, ἀλλά, γνωρίζων τὴν ὑπαρξιν ποικίλων (γνησίων ἡ μὴ) γραπτῶν συλλογῶν μὲ λόγους καὶ πράξεις τοῦ Κυρίου, ἐνόμισεν δτι διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως θὰ ἔξησφάλιζεν ἀνώτατον κριτήριον γνησότητος⁴⁴. Ἡ ἀποψις αὕτη είναι μὲν ὡραία ὑπόθεσις, ἀλλὰ δὲν ἔχει φιλο-

37. Πράξ. I, 23 - 26.

38. Ε ὃ σ ε β ἵ ο ν, μνημ. ἔργον, Γ 39,9. Βλ., ἀνάλυσιν καὶ συσχετισμοὺς τῆς παραδόσεως ταύτης παρὰ K. Beyschlag, Herkunft und Eigenart der Papiasfragmente, ἐν Studia Patristica [TU 79] 4 (1961: Berlin) 274 - 276.

39. Γ ε αρ γ ἵ ο ν 'Α μ αρ τ ω λ ο ῦ, Χρονικ. (ΒΕΠ 3,121).

40. Ε ὃ σ ε β ἵ ο ν, μνημ. ἔργον, Γ 39, 12. Βλ., καὶ K. Beyschlag, μνημ. ἔργον, σσ. 268 - 270.

41. Ε ὃ σ ε β ἵ ο ν, Ἐκκλ. ἴστορια, Γ 39,15.

42. Ἐνθ' ἀν. Γ 39,4.

43. Papias and oral Tradition, ἐν Vigiliae Christianae 21 (1967) 137 - 170.

44. Ἐνθ. ἀν., σ. 139.

λογικὸν ἔρεισμα. Τὸ χωρίον δηλαδὴ δὲν κάμνει διάκρισιν γνησίων καὶ μὴ γνησίων παραδόσεων, ἀλλὰ δῆλοι σαφῶς διὰ τὰ διά ζώσης γλώσσης παραδίδομενα «λόγια» εἰναι ὡφελιμώτερα ἀπὸ τὰ ηδη γραφέντα συλλήβδην. Πρὸς δὲ ὁ εἰρημένος Valls δὲν λαμβάνει σοβαρῶς ὑπὸ δψιν τὸ ἀδιαμφισβήτητον γεγονός διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μεθόδου τοῦ Παπίου ὑπῆρξεν ἄρνητικόν, ἀφοῦ αἱ διασωθεῖσαι παραδόσεις του, πλὴν μιᾶς βασικῆς, δὲν εἶναι, ὡς ηθελεν, ἀπόστολικαί, αἰδίνεντικαί.

Ἐν κατακλεῖδι πρέπει νὰ σημειώσωμεν διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου δύναται νὰ εἶναι φορεύς, ἐάν δὲ Ἰωάννης οὗτος ἔχει δηνῶς σχέσιν μὲ τὸ βιβλίον τῆς «Ἀποκαλύψεως», ὡς δι᾽ ἐπιχειρημάτων ὑπεστήριξεν διὸ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας⁴⁵, καθόπον δὲ μὲν συντάκτης τῆς «Ἀποκαλύψεως» εἶναι ὀρθόδοξος, δὲ δὲ Παπίας συλλογεὺς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποκρύφων παραδόσεων. Ἐάν πάντως δεχθῶμεν, συμφώνως πρὸς τὸν Εὐσέβιον⁴⁶, διὰ τοῦ Παπίας ὀπωσδῆποτε ἐγένετο μαθητής τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου τῆς Ἐφέσου, πρέπει ή δὲ Παπίας νὰ μῇ ὑπῆρξε καλὸς καὶ συνεπῆς μαθητής ή διδάσκαλος τοῦ Παπίου πρεσβύτερος Ἰωάννης οὗτος νὰ μῇ σχετιζεται μὲ τὴν «Ἀποκάλυψιν». Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ εἶναι, φρονοῦμεν, προτιμοτέρα, δοθέντος διὰ ή δευτέρα προύποθέτει τὴν ἄνευ σοβαροῦ λόγου παντελῇ ἀδέτησιν δισων σχετικῶν λέγουν οἱ Εὐσέβιος καὶ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας.

Οὕτῳ δχι μόνον οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλ᾽ οὔτε διὸ πρεσβύτερος Ἰωάννης, εἶναι πηγὴ τοῦ Παπίου⁴⁷.

45. Περὶ ἐπαγγελιῶν 3 - 5 (ΒΕΠ 17, 225 - 227).

46. Ἐκκλ. Ιστορία Γ 39,5 - 8.

47. Ὁ Κ. Beyschlag ἐν τούτοις (ὧς καὶ ἀλλοι) δέχεται διὰ πηγὴ τῆς παραδόσεως τοῦ Παπίου ὑπῆρξε τὸ πρεσβυτέριον τῆς Ἐφέσου μὲ ἐπικοφαλῆς τὸν συγγραφέα τῆς Ἀποκαλύψεως πρεσβύτερον Ἰωάννην (μνημ. ἔργον, σ. 279).

‘Απόστολος καὶ Ἀποστολὴ*

(Μία ἀπόκειρα ὁρθοδόξου βιβλικῆς θεμελιώσεως τοῦ θέματος)

Τὸ πό

Γεωργίου Π. Πατρώνου

A'

1. Τὸ ἐπίθετο «ἀπόστολος» προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα «ἀποστέλλω» καὶ σημαίνει στήν κλασσικὴ ἔννοια τὸν ἀποστελλόμενον ἢ τὸν ἀπεσταλμένον, κυρίως διὰ θαλάσσης, μὲ κάποιο συγκεκριμένο σκοπὸν ἢ κάποια εἰδικὴ ἀπόστολη. Ἡ λέξις δὲν ἡταν εὐχρηστή καὶ κοινὴ στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες κλασσικούς. Ἡ σημασία της ἐσχετίζεται κατ’ ἄρχην μὲ τὰ ἀποστελλόμενα πλοῖα («έκ τοῦ λιμένος οὐδὲν ἦν ἀπόστολον πλοῖον», κατά τὸν Ἡρόδοτο) ἢ χρησιμοποιήθηκε νὰ χαρακτηρίσῃ διάφορες ὅμιδες ἀποίκων. Σπανίως δὲ ἀπαντᾶται, μὲ μιὰ προσωπικὴ ἀναφορά, γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ κάποιο ἀποστελλόμενο πρόσωπο ἀπὸ κάποια συγκεκριμένη ἄρχη. Ἡ μόνη περίπτωσις προσωπικῆς ἀναφορᾶς ποὺ συναντᾶμε στὸν Ἡρόδοτο καὶ πάλι σχετίζεται δημοίως μὲ τὴν ναυτικλοῖα : «τριήρει ἀπόστολος ἐγένετο» (I, 21 καὶ πιθανῶς στὸ V, 38).

Ο δρός «ἀπόστολος», ἐπομένως, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πρεσβευτοῦ ἢ τοῦ ἀγγέλου, καθὼς σήμερα κοινῶς ἐρμηνεύεται, εἶναι ἄγνωστος στήν κλασσικὴ μιας γραμματολογίας. Ἡ μοναδικὴ δὲ περίπτωσις τοῦ Ἡροδότου, ποὺ ἀναφέραμε, δὲν ἔχει ἀσφαλῶς καμμιά σχέσι μὲ τὸν βιβλικὸ δρό «ἀπόστολος» τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἐὰν δὲ ὑπογραμμισθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἡ λέξις «ἀπόστολος» εἶναι ἄγνωστος καὶ στὸν περιβάλλοντα τὴν Καινὴ Διαθήκη κόσμο, δπως εἶναι τὰ κείμενα τοῦ Ἰουδαίου φιλοσόφου Φιλωνος καὶ τοῦ Ἰουδαίου ἴστορικοῦ Ἰεωσῆπου, καὶ ὅτι ἡ μοναδικὴ περίπτωσις ποὺ ἀπαντᾶ στὰ κείμενα τοῦ Ἰεωσῆπου, μὲ τὴν ἔννοια δχι τοῦ ἀποστελλομένου προσώπου ἀλλὰ γενικῶς τῆς «πρεσβείας» («ἀφίκετο εἰς τὴν Ρώμην πρεσβεία Ἰουδαίων, Οὐάρου τὸν ἀπόστολον

* Εἰσήγησις στήν δημοσίᾳ συζήτηση μὲ θέμα «Ἀπόστολος καὶ Ἀποστολὴ», ποὺ ἔγινε στήν Αἴθουσα ταλεστῶν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, κατά τὴν Ἐβδομάδα Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς (5.3.1974).

αὐτῶν τῷ ἔθνει ἐπικεχωρηκότος, ὑπὲρ αἰτήσεως αὐτονομίας», Ἀρχαιολ. XVII 11, 1), δείχνει δτὶς ἡ λέξις «ἀπόστολος» μὲ τὴν γνωστή μας ἔννοια εἶναι δημιουργῆμα καθαρῶς τῆς κανονιδιαθηκῆς γλώσσης καὶ ὀπωδῆποτε τεχνικὸς δρος ποὺ ἐκφράζει μιὰ συγκεκριμένη ἔννοια τῆς χριστιανικῆς δρολογίας.

Ἄκομη, τὸ γεγονός δτὶς ὁ κανονιδιαθηκός δρος «ἀπόστολος» δὲν μεταφράστηκε οὔτε στὴν λατινική, οὔτε στὶς σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἀλλ᾽ ἀπλῶς μεταγλωττίστηκε, δπως λατινικὰ apostolus, ἄγγλικα apostle, γαλλικά aρdtre κ.λ.π., δείχνει ἀκριβῶς τὴν ἴδιατερότητά του καὶ ἔναντι τῶν λέξεων «ἄγγελος» ή «πρεσβυτής», ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἔννοησῃ μεταφράζοντας τὴν λέξιν «ἀπόστολος».

Τέλος ἡ μοναδικὴ περίπτωσις ποὺ ἀπαντᾶ καὶ στὸ Ἑλληνικὸ κείμενο τῶν Ο' τῆς Παλαιᾶς Διαθῆκης (Γ' Βασ. 14, 6 : «καὶ ἐγὼ εἰμι ἀπόστολος πρὸς σὲ σκληρός»), δὲν πρέπει νὰ τύχῃ ἰδιαιτέρας προσοχῆς, γιατὶ ἀπὸ τὸ κανονικὸ κείμενο ἀπουσιάζει καὶ ἀπλῶς συμπληρώνεται στὸ σημεῖο αὐτὸ διπλῶς ἀλλοὶ δευτερεῦντον κείμενο.

2. Τὸ ρῆμα «ἀποστέλλω» ἀπαντᾶ περὶ τὶς 135 φορὲς σ' δλη τὴν Κ. Διαθῆκη. Χαρακτηριστικὸ εἶναι δτὶς ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος αὐτοῦ γίνεται κυρίως στὰ Εὐαγγέλια καὶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἐνῶ στὶς Ἐπιστολὲς καὶ τὴν Ἀποκάλυψη ἀπαντᾶ μόνο 12 φορὲς—4 στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀ. Παύλου (Ρωμ. 10, 15· Α' Κορ. 1, 17· Β' Κορ. 12, 17· Β' Τιμ. 4, 12), 1 φορὰ στὴν πρὸς Ἐβραίους (1, 14), 1 στὴν Α' Πέτρου (1, 12), 3 στὴν Α' Ιοάννου (4, 9· 4, 10· 4,14) καὶ 3 φορὲς στὴν Ἀποκάλυψη (1, 1· 5, 6· 22,6)—ποὺ σημαίνει δτὶς στὰ κείμενα ἐκεῖνα, δπου ἀναφέρεται ἡ ἴστορια τῆς σωτηριολογικῆς ἔξουσίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμο, γίνεται εὐρυτάτη χρῆσις τοῦ ρήματος «ἀποστέλλω», γιὰ νὰ φανῇ ἀκριβῶς ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπόστολῆς. Ἀντιστρόφως ἡ χρῆσις τοῦ ἐπιθέτου «ἀπόστολος» ἐνῶ εἶναι σπάνια στὰ Εὐαγγέλια—1 φορὰ στὸν Ματθαίο (10, 2), 1 στὸν Μᾶρκο (6,30), 6 στὸν Λουκᾶ (6, 13· 9,10· 11, 49· 17,5· 22,14· 24,10) καὶ 1 στὸν Ιωάννη (13,16)—ἀπαντᾶ 35 φορὲς στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, 4 στὶς Καθολικὲς Ἐπιστολὲς (Α' Πέτρ. 1,1· Β' Πέτρ. 1,1· 3,2· Ιούδ. 17), 3 στὴν Ἀποκάλυψη (2,2· 18,20· 21,14) καὶ 28 στὶς Πράξεις, ποὺ σημαίνει δτὶς ἀπὸ σύνολο 79 φορὲς τῆς χρῆσεως τοῦ δροῦ «ἀπόστολος» σ' δλη τὴν Κ. Διαθῆκη, οἱ 70 φορὲς ἀνήκουν στὰ κείμενα ἐκεῖνα δπου περιγράφεται ἡ δραστηριότης τῶν Ἀποστόλων ως φορέων τῆς ἔξουσίας τοῦ Θεοῦ στὸν Ιεραποστολικὸ ἀγρό.

Τὰ στατιστικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀνέφερα, μᾶς βοηθοῦν πολὺ στὴν οὐσιαστικὴ προσέγγιστι δχι μόνο τῆς θεολογικῆς ἔννοιας τοῦ ρήματος «ἀποστέλλω» καὶ τοῦ ἐπιθέτου «ἀπόστολος», ἀλλὰ καὶ στὴν βασικὴ βιβλικὴ διάκρισι μεταξὺ τῆς Ἀρχῆς ποὺ «ἀποστέλλει» καὶ τοῦ φορέως ποὺ «ἀποστέλλεται», ὡς «ἀπόστολος», ἐν δνόματι τῆς ἔξουσίας τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο.

3. Πράγματι στήν Κ. Διαθήκη μὲ τὸν δρό «ἀπόστολος» ποτὲ δὲν σημαίνεται κάποια πρᾶξις ἡ ἐνέργεια ἀποστολῆς, ἡ μεταφορικῶς τὸ ἀντικεῖμενο τῆς ἀποστολῆς, ἀλλὰ δηλώνεται οὐσιαστικά ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀποστέλλεται καὶ ἀποστέλλεται μάλιστα ἐν πλήρει ἔξουσίᾳ. Αὐτὸς σημαίνει ὅτι πρέπει νῦ γίνη σαφῆς διάκρισις μεταξὺ ἔξουσίας ἡ Ἀρχῆς ποὺ ἀποστέλλει κάποιον ὡς ἐντολοδόχον τῆς καὶ τοῦ φορέως, τοῦ ἀποστελλομένου, ποὺ εἶναι δὲ «ἀπόστολος». «Ἀπόστολος», ἐπομένως, νοεῖται μόνο ὁ ἀποστελλόμενος καὶ δχὶ ὁ ἀποστέλλων. Ὄποια δήποτε ταύτισις τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων σημαίνει γιὰ τὴν βιβλικὴ θεολογία ἄγνοια τῆς γλώσσης τῆς καὶ σύγχυσι τῶν ἐννοιῶν τῆς. Βεβαίως ὁ «ἀπόστολος» δὲν εἶναι ἔνα ἄβουλο δν, ἔνας ἀπλὸς μεταφορεὺς καὶ ἀγγελιαφόρος ἐνός μηνύματος, ἔνας «ἄγγελος» τῆς κλασσικῆς σημασίας, ἀλλὰ μία δυναμικὴ ἐκπροσώπησις τῆς ἀποστελλούσης Ἀρχῆς, ἔνας «ἐν πλήρει ἔξουσίᾳ» καὶ «δυνάμει» λειτουργὸς τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

4. Παρὰ τὸ γεγονός δμως αὐτῆς τῆς δυναμικῆς πραγματικότητος τοῦ «ἀπόστολου», πρέπει νῦ ὑπογραμμισθῇ διτὶ ἡ ἰδιαιτερότης αὐτῆς τῆς ἀποστολικότητος δὲν ἐδράζεται ἐπάνω σὲ κάποιο εἰδικὸ πνευματικὸ γνώρισμα τοῦ φορέως, ὥστε νῦ τοποθετῆ τὸν ἀπόστολο ὡς ἀρχὴ καὶ ἔξουσίᾳ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ ἀπόστολος καὶ μετά τὴν κλῆσι του παραμένει ἔνα μέλος τῆς κοινότητος, ἔνα δργανο δυναμικὸ ἔστω, τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ εἰδικὴ ἀποστολὴ καὶ ἡ εἰδικὴ ἔξουσία ποὺ ἔνας ἀπόστολος λαμβάνει εἶναι λειτουργίες αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καὶ δχὶ προσωπικὲς ἴδιότητες καὶ ἀτομικὲς ἀξίες, διότι ὁ Θεὸς καὶ μόνον εἶναι Αὐτὸς ποὺ ἔθεσε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «πρῶτον ἀπόστολους, δευτέρον προφῆτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἴαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν» (Α' Κορ. 12, 28). «Ολοὶ αὐτοὶ οἱ λειτουργοὶ τῶν μωσηρίων τοῦ Θεοῦ ἦσαν καὶ παραμένουν καὶ μετά τὴν «διανομὴν» τῶν χαρισμάτων μέλη ἵστα μεταξὺ τῶν τῆς αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος : «πάντα δὲ ταῦτα ἐνέργει τὸ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἵδια ἐκάστῳ καθὼς βούλεται» (Α' Κορ. 12, 11). Κανένα χάρισμα «ἐκ Θεοῦ» προερχόμενο δὲν ἀποσπᾷ ἡ ἀπομακρύνει τὸν φορέα του ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. «Ετσι καὶ ἡ ἀποστολικότης, δπως καὶ κάθε ἄλλο ἐκκλησιαστικὸ λειτουργημα ἀποσκοποῦν τελικὰ στήν βίωσι τῆς σωτηρίας καὶ στήν πραγμάτωσι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. 4,8).

Ἐπομένως καὶ δ ἀπόστολος εἶναι ἔνα μέλος τῆς κοινότητος, ἡ ὁποία πάντοτε ἐντέλλεται τὴν «ἀπόστολήν», γιὰ τὸν εὐαγγελισμὸ τῶν Ἐθνῶν, μέχρις δτου φθάσῃ δ «καιρός» τῆς δευτέρας Παρουσίας.

5. Παρὰ ταῦτα δμως ἐπισημαίνεται στὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης μιὰ ἴδιαίτερη ἔμφασις ἐπάνω στὸ ἔργο καὶ στὰ πρόσωπα τῆς «κλητῆς» ἀποστολικότητος, καθὼς ἐπίσης παρατηρεῖται καὶ μιὰ σχετικὴ διαβάθμισις, περιορισμός καὶ διεύρυνσις τοῦ δρου «ἀπόστολος».

Καὶ κατ' ἄρχην ὡς «ἀπόστολοι» χαρακτηρίζονταν μόνο οἱ Δώδεκα μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἱ ὅποιοι μάλιστα ἐκλήθησαν ὡς ἀπόστολοι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Διδάσκαλο, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δημοσίας δράσεώς Του καὶ τοὺς ὅποιους ἔστειλε ἀνύ δύο στὴν πρώτη τους ἱεραποστολικὴ προσπάθεια, τὴν ὁποία, ὡς γνωστόν, συνέχισαν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασι τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ, κατὰ τὴν μαρτυρία τῶν Πράξεων, οὗτοι «διασπαρέντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον» (8,4). Μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς παράδειγμα, ἀποστέλλονται γιὰ ἱεραποστολικὴ δρᾶσι στὴν Σαμάρεια (Πράξ. 8, 14).

Μετὰ τὴν Ἀνάληψι δμως τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, φαίνεται ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν ἀποστόλων δὲν περιορίζεται μόνο στοὺς Δώδεκα, ἀλλὰ ἀρχίζει νὰ διευρύνεται ὁ κύκλος τους καὶ ἐπομένως ὁ ἀριθμός τους.

Μία δευτέρα κατηγορία ἀποστόλων είναι ἑκείνοι, ποὺ ἐνῷ δὲν ἀνήκαν στὴν ὁμάδα τῶν Δώδεκα καὶ οὔτε ἀσφαλῶς ἐπελέγησαν κατὰ τὴν τριετῆ δρᾶσι τοῦ Ἰησοῦ, ἐκλήθησαν δμως ἀπὸ τὸν ἀναστάντα Κύριο στὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα μὲ εἰδικὴ γιὰ τὸν καθένα ἀποκαλυπτικὴ ἐνέργεια. Πολλοὶ ἀμφισβήτησαν αὐτὴ τὴν δευτέρα κατηγορία ἀποστόλων. Ἀπὸ τὰ κείμενα δμως κατανοοῦμεν ὅτι καὶ ἡ δευτέρα αὐτὴ μορφὴ κλήσεως ἀνεγνωρίσθη καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ κοινότητα καὶ ἐθεωρήθη ἵσαξια μὲ τὴν προηγουμένη. Χαρακτηριστικὴ περίπτωσις αὐτῆς τῆς δευτέρας μορφῆς είναι ἑκείνη τοῦ Ἀπ. Παύλου (Πράξ. 9, 1 κ. ἔξ.), ὁ ὅποιος κατενοήθη ὡς ἀπόστολος δχι μόνον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῶν μεγάλων Πατέρων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐνδεικτικὴ ἐπ' αὐτοῦ είναι ἡ ἔκφρασις τοῦ Μεγάλου Ἀθωνασίου: «ἀπόστολοι δὲ δέκα καὶ δύο, καὶ ὁ Παῦλος» (Κατὰ Ἀρειανὸν 2, 27). Μεταξὺ αὐτῶν κατονομάζεται ἐπίσης ὁ Ἰάκωβος καὶ ἑκείνοι ποὺ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὸν γενικὸ δρο «πάντες οἱ ἀπόστολοι»: «ἄφθη Κηφᾶ, είτα τοῖς δώδεκα... ἐπειτα ὥφθη Ἰακώβῳ, είτα τοῖς ἀπόστολοις πάσιν» (Α' Κορ. 15, 5-7).

Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καθὼς καὶ στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου, συναντοῦμε καὶ ἄλλα πρόσωπα ποὺ φέρουν τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὡς καὶ ἔκφράσεις οἱ ὅποιες δηλοῦν μιὰν εὐρύτερη ἔρμηνεια τοῦ δρου «ἀπόστολος». Σ' αὐτὴ τὴν τρίτη καὶ εὐρύτερη κατηγορία ὑπάγονται οἱ ἀπόστολοι ἑκείνοι οἱ ὅποιοι ὑπονοοῦνται κάτω ἀπὸ τὶς ἔκφρασεις «ἀπόστολοι Ἐκκλησῶν» (Β' Κορ. 8, 23), «οἱ ἀπόστολοι πάντες» (Α' Κορ. 15, 7), «ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀπόστολοις» (Ρευμ. 16, 7), «Χριστοῦ ἀπόστολοι» (Α' Θεσ. 2, 7), ἡ ἀκόμη καὶ ἑκείνοι ποὺ μνημονεύονται ὡς «ἀπόστολοι»

έν αντιδιαστολή πρός τούς «προφήτας» και «διδασκάλους» και τέλος τούς «ὑπερλίαν ἀποστόλους» τῆς χριστιανικῆς κοινότητος (Β' Κορ. 11, 5· 12,11).

Μερικά συγκεκριμένα δύναματα αὐτῶν τῶν γενικῶν χαρακτηρισμῶν τὰ γνωρίζουμε ἀπό τις Πράξεις καὶ τις Ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου, διπος τοῦ Ματθία, γιὰ τὴν συμπλήρωσι τοῦ κύκλου τῶν Δώδεκα (Πράξ. 1, 26), τοῦ Βαρνάβα (Πράξ. 14, 14), τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ Ἰουνία, οἱ ὄποιοι φέρουν μάλιστα τὸν περιεργο χαρακτηρισμὸ «έπισημοι», πιθανῶς μεταξὺ τοῦ εὐρυτέρου κύκλου τῶν ἀποστόλων-ἱεραποστόλων (Ρωμ. 16,7) καὶ πιθανῶς καὶ τοῦ Σιλουανοῦ (Α' Πέτρ. 5, 12). Καὶ δῆλοι αὐτοί, ὡς ἀληθεῖς καὶ «ἄγιοι ἀπόστολοι» (Ἐφεσ. 3, 5), ἀντιδιαστέλλονται πρὸς τοὺς κατονομαζομένους «ψευδαπόστολους» καὶ «δολίους ἔργατας», τοὺς «μετασχηματιζομένους εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ» (Β' Κορ. 11, 13).

Ἐπὶ αὖθις θεμέλιω τῶν ἀποστόλων τούτων «ἀποικοδομεῖται» ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, «ἀντοῖς» ἀσφαλῶς «ἀκρογωνιαίου» λίθου «αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ» (Ἐφ. 2, 20), καὶ συνεχίζει καὶ οἰκοδομεῖ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ὡς ἀληθῆς φορεὺς τοῦ σωτηριολογικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, διά μέσου τῶν αἰώνων, τὴν ἴδια ἀπόστολική πορεία, ἐπὶ τοῦ ἴδιου ἀπόστολικοῦ θεμέλιου, ὡς μία κίνησις δυναμική, πληρώσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον: «ἀπόστολοι ὁσπερεὶ θεμέλιοις τῆς καταβαλλομένης οἰκοδομῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ» (Ωριγένους, Κατὰ Κέλσου 3, 28).

6. Τέλος, θύ μπορούσαμε νά μνημονεύσουμε ἐδῶ καὶ τὴν ὅλως ἐνδιαφέρουσα καὶ μοναδικὴ περίπτωσι σ' δῆλη τὴν Κ. Διαθήκη, ἐκείνην τῆς πρὸς Ἐβραίους Ἐπιστολῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲ ἴδιος δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς κατονομάζεται «ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν» (3, 1). Τὸ χωρίο αὐτὸ μᾶς δίδει τὴν σωστή καὶ πραγματική διάστασι τῆς ἀπόστολικότητος. Ἡ ἀπόστολικότης μόνον ὡς ἐκκλησιολογικὸ γεγονός, ποὺ ἔχει τὴν ἀφετηρία του στὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲ Ὁποῖς εἶναι συγχρόνως «ἀπόστολος» ἀλλὰ καὶ «ἀρχιερεὺς» τῆς κοινῆς ὁμολογίας, ἔχει νόημα γιὰ τὴν μετέπειτα ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἰδικότερα ἀλλά καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας γενικότερα.

Ο Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἡ πρώτη Ἐκκλησία εἶχαν βαθυτάτη συνείδησι αὐτῆς τῆς σχέσεως ἀπόστολικότητος καὶ ἐκκλησιολογίας. Καθὼς δὲ Ἰησοῦς εἶχε τὴν πεποίθησι διτὶ ἔχει ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ Πατρός, ὁμοίως καὶ ἡ Ἐκκλησία διτὶ ἀπόστελλεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου στὸν κόσμο, μὲ τὴν αὐτὴ μάλιστα ἔχουσιά: «καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον» (Ιωάν. 17, 18) καὶ «καθὼς ἀπέστειλκέν με δὲ Πατέρῳ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς» (Ιωάν. 20, 21). Ἡ μεταναστάσιμος ἀπόστολὴ (Ματθ. 28, 19-20· Λουκ. 24, 48-49· Ιωάν. 20, 21-23) οἰκοδομεῖ ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν παράδοσι στὴν Ἐκκλησία διτὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀπόστολικότητος συνεχίζεται

καὶ μετὰ τὴν Ἀνάληψι τοῦ Κυρίου καὶ τὴν Πεντηκοστή : ἀπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, ἔσεσθε μου μάρτυρες... ἵως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1, 8). Καθὼς δηλ. δ. Ἱησοῦς ὁς «ἀπόστολος» τοῦ Θεοῦ κατέστησε ἀποστόλους τοὺς Δώδεκα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ αὐτοὶ καθιστοῦν κοινωνοὺς τῆς ἀποστολικότητος τοὺς διαδόχους των. Ἡ ἀποστολικότης δὲν εἶναι ἔνα προσωπικὸ προνόμιο ποὺ δὲν μεταδίδεται, ἀλλὰ εἶναι μία ἐκκλησιολογικὴ κατηγορία.

Ἄπο τὴν εὑρυτάτη αὐτὴ χρῆσι τῆς λέξεως «ἀπόστολος» στὴν Κ. Διαθήκη, ποὺ πιὸ πάνω ἀναφέραμε, ἔπειδα ἡ βασικὴ θεολογικὴ θέσις διτὶ τὸ ἐπίθετο «ἀπόστολος» σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ ἀντίστοιχο ρῆμα «ἀπόστέλλω», ἐνῷ στὴν ἀρχῇ ἀπεδίδετο καὶ ἔχαρακτῆριζε τὴν ὅμαδα τῶν Δώδεκα μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ἀργότερα ἀπέβη γενικὸς θεολογικὸς δρος, *terminus technicus*, ποὺ ἐστίμαινε «τὴν ἀποστολὴν κάποιου πρὸς διακονίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν πλήρει ἔξουσίᾳ». Αὐτὸ πλέον σημαίνει πώς δταν ὅμιλοιμε καὶ στὴν Κ. Διαθήκη ἀκόμη περὶ «ἀπόστόλου» δὲν ἔννοοῦμε μόνο τὸ αὶ ἢ β συγκεκριμένο πρόσωπο τῆς βιβλικῆς ἴστορίας, τὸν αὶ β Ἀπόστολο τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ δποιοδήποτε ἄλλο ἄτομο ποὺ θέτει τὸν ἔωτό του στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ καὶ πληρώνει ἀσφαλῶς τοὺς δρους τῆς ἀληθινῆς ἀποστολικότητος. «Ἐτσι τουλάχιστο κατενοήθη καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας παράδοσι. Σὲ χωρία δὲ τῆς Κ. Διαθήκης, δπως τὸ «πῶς δὲ πιστεύσωσιν, οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσωσιν χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξωσιν ἐάν μὴ ἀποσταλῶσιν»» (Ρομ. 10, 15), διαγράφεται σαφῶς διτὶ ἡ «ἀπόστολὴ» εἶναι μία εἰδικὴ ἐκκλησιολογικὴ λειτουργία στὸν χώρο τοῦ σωτηριολογικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ καὶ δχι μία ἀτομικὴ ἰδιότης μερικῶν μόνον καὶ συγκεκριμένων προσώπων, δπως π.χ. τῶν Δώδεκα μαθητῶν τοῦ Κυρίου.

7. Ἡ εὑρυτέρα αὐτὴ ἐρμηνεία τῆς ἀποστολικότητος ἔγινε ἀποδεκτὴ ἱδιαιτέρως στοὺς μετὰ τὴν Κ. Διαθήκην χρόνους. Ἡ ἀποψὶς δέ, ποὺ διατυπώνεται ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἔνοντας ἐρμηνευτάς θεολόγους, διτὶ δηλ. δ δρος «ἀπόστολος», μὲ τὴν βιβλικὴ ἔξουσια, καὶ πιθανῶς ἡ ἀποστολικὴ ἔξουσία, δπως τὴν ἔζησε ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῆς Κ. Διαθήκης, ἔχάθη διὰ παντὸς μὲ τὸν θάνατο τῶν πρώτων Ἀπόστόλων, δὲν νομίζω διτὶ εὐσταθεῖ. Ἡ μεταγενεστέρα χρῆσις τοῦ δρου ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ φιλολογία δὲν μπορεῖ νύ θεωρηθῆ ὡς μεταφορική, ἀλλὰ πραγματικὴ καὶ κατ' οὖσιαν καὶ διαδηλώνει συγχρόνως διτὶ καὶ μετὰ τὸν α' αἰῶνα συνεχίζομε νά ἔχωμε ἀποστόλους μὲ τὴν καινοδιαθηκικὴ ἔννοια, ἐφόσον πληροῦνται οἱ δροι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνείας τῆς ἀποστολικότητος. Ἡ ἀποστολικὴ ἔξουσία, κατὰ τὴν Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀπόστόλων, σὰν παράδειγμα, κείμενο τοῦ α' ἡμίσεως τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ., εἶναι ἐντόνως αἰσθητή για τὴν χριστιανικὴ κοινότητα καὶ μετὰ τοὺς λεγόμενους καινοδιαθηκικοὺς χρόνους. Ἡδη στὸ κείμενο

αύτὸ διατυπώνονται τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα ποὺ συνιστοῦν τὸν ἀληθινὸν ἀπόστολο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι πανομοιότυπα πρὸς ἐκεῖνα τῶν βιβλικῶν κειμένων : «πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ως κύριος· οὐ μενεῖ δὲ εἰ μὴ ὑμέραν μίαν ἐάν δὲ ἡ χρεία, καὶ τὴν ἄλλην τρεῖς δὲ ἐάν μεινῇ, ψευδοπροφήτης ἐστίν. Ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἀπόστολος μηδὲν λαμβανέτω εἰ μὴ ἄρτον ἥντος οὐδὲ αὐλισθῆ· ἐάν δὲ ἀργύριον αἴτη, ψευδοπροφήτης ἐστὶν» (XII 4–6). «Ἡ φράσις αὐτὴ μᾶς θυμίζει σαφῶς συνοπτικὴν παράδοσιν περὶ τῶν ἀποστόλων : «Μή κτήσθησε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήρων εἰς δόδον μηδὲ δύο χιτῶνας μηδὲ ὑποδήματα μηδὲ ράβδον... εἰς ἣν δ' ἄν πόλιν ἡ κώμην εἰσέλθητε, ἔξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἀξιός ἐστιν· κάκει μείνατε ἔνως ἂν ἔξελθητε» (Ματθ. 10,9 –11 καὶ παράλ.). Καὶ εἰς τὸ κείμενο τοῦ Ἐρμάδιατυπώνεται ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα ἔφθασε ἔνως περάτων τῆς γῆς διὰ τῶν ἀποστόλων καὶ διδάσκαλων : «ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύζαντες εἰς δῶν τὸν κόσμον καὶ οἱ διδάξαντες σεμνῶς καὶ ἀγνῶς τὸν λόγον τοῦ Κυρίου» (Ποιμήν, παραβολὴ θ' XXV, 2).

«Ἐτσι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «ἄν Θεοῦ υἱὸς καὶ ἀπόστολος» (Ιουστίνου, Α' Ἀπολογ. 12, 9), μέσα στὴν ἱστορικὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσι, θά θεωρηθῇ ως ἡ «ἀπαρχὴ τῶν ἀποστόλων» (Ωριγένους, Κατά Κέλσου 2, 65) καὶ «ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος» (Κλήμεντος, Α' Ἔπιστολὴ), καὶ ἐπομένως γιὰ τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν «οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ οἰ τοῖς ἀποστόλοις ὡμοιωμένοι» ἐν συνεχείᾳ θά θεωρηθοῦν ἐκκλησιολογικά ως «ἱερεῖς ὄντες κατὰ τὸν μέγαν ἀρχιερέα» (Ωριγένους, Ὁμιλία 28).

‘Ως πρὸς τὸ ἐπίμαχο ἐρώτημα ποὺ ἀπασχολεῖ πολλούς, ποῖοι δηλ. σήμερα εἶναι δυνατὸν νό χαρακτηρισθοῦν ως ἀπόστολοι, μέσα σὲ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, καὶ πῶς διενεργεῖται ἡ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας, θά τολμοῦσα νό πῶς εἶναι ἄκαριο καὶ κατ' οὐσίαν ἀνύπαρκτο Ἑνα τέτοιο πρόβλημα. Συμβαίνει μὲ τὴν ἀποστολικότητα ἀκριβῶς τὸ ἴδιο δπως καὶ μὲ τίς λοιπές λειτουργίες ἡ τὰ γράμματα, ποὺ ἡ διάκρισίς των ἦταν ἔντονα σαφής κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολικότης, καθὼς καὶ ἡ προφητεία, ἡ διδάσκαλία, ἡ διενέργεια «σημείων» καὶ ιάσεων, ἡ κυβερνητικὴ καὶ ἡ γλωσσολαλιά (Α' Κορ. 12, 28), εἶναι πλέον ἐκκλησιολογικὲς λειτουργίες, ποὺ χαρακτηρίζουν δχι διαφορετικὰ ἄτομα, ἀλλὰ ἐφράζουν τὸν φορέα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία καὶ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

B'

Μετὰ τίς ἀναγκαῖες αὐτὲς διευκρινιστικὲς θέσεις προχωροῦμε στὸ δεύτερο μέρος τῆς εἰσηγήσεώς μας, γιὰ τὴν διερεύνηση τῶν συγκεκριμένων

γνωρισμάτων τοῦ βιβλικοῦ θεολογικοῦ δρου «ἀπόστολος», ώστε νὰ διαγραφῇ συγχρόνως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῆς ἐννοίας τῆς «ἀπόστολῆς», ποὺ στὸν χῶρο τῆς Κ. Διαθήκης ἐπέχει μιὰ πρωταρχικὴ σωτηριολογική διακονία μέσα στὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ θέμα εἶναι ἀπέραντο, γι' αὐτὸ παρακαλῶ νὰ μοῦ συγχωρεθῇ νὰ ἀναφερθῶ ἐπιγραμματικὰ μόνο στὰ βασικὰ αὐτὰ γνωρίσματα τοῦ ἀπόστολου καὶ στὰ χαρακτηριστικότερα στοιχεῖα τῆς ἀπόστολικότητος, χωρὶς νὰ σημαίνη πώς μὲ δσα θὰ λεχθοῦν στὴν συνέχεια, θὰ ἔξαντλήσουν, ἔστω καὶ διαγραμματικά, τὸ θέμα : «ἀπόστολος καὶ ἀπόστολὴ στὴν Κ. Διαθήκη».

I. Ἡ κλῆσις τοῦ ἀπόστολου διενεργεῖται ὑπὸ τοῦ ιδίου τοῦ Θεοῦ.

Ο ἀπόστολος πάντοτε ἐκλέγεται καὶ τοποθετεῖται μέσα στὴν Ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ ιδίου τοῦ Θεοῦ, δπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τοὺς προφήτας, τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς λοιποὺς χαρισματούχους τῆς κοινότητος : «καὶ οὓς μὲν ἔθετο δ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀπόστολους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἐπειτα δυνάμεις, ἐπειτα χαρίσματα īαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν» (Α' Κορ. 12, 28). Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς δίδει τὴν βαθυτάτη αἰσθησι καὶ τὴν ἀκλόνητο πεποιθησι στὸν ἀπόστολο, δτι ἡ κλῆσις του καὶ τὸ χάρισμα τῆς ἀπόστολικότητος του προέρχεται «οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρός τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν» (Γαλ. 1, 1). Τὰ χωρία αὐτὰ ἔχουν βαθυτάτη σπουδαίοτητα, γιὰ τὴν προσέγγισι τῆς θεολογίας τῆς «κλήσεως». Δὲν πρόκειται περὶ τῆς κλήσεως στὴν ἀπόστολικότητα «οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου» ἀλλὰ σαφῶς «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ Θεοῦ πατρός. Ο ἀπόστολος καὶ ἡ ἀπόστολικότης δὲν εἶναι ἔννι ἀπλὸ ἴστορικὸ γεγονός, ποὺ μπορεῖ νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ μόνο «ίστορικά» σὲ μιὰ στενὴ χριστομονιστικὴ ἀντιληψι, ἀλλὰ ἡ κλῆσις καὶ τὸ χάρισμα τῆς ἀπόστολικότητος εἶναι «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ «διὰ Θεοῦ πατρός». Καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο διευρύνει τὴν κατανόησι μας γιὰ τὴν θεοκεντρικότητα τοῦ ἀπόστολου. Στὴν σύζευξι Θεο-λογίας καὶ Χριστο-λογίας οἰκοδομεῖται ἡ ἀπόστολικότης ἐκάστου ἀπόστολου καὶ τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς.

Ο ἀπόστολος μὲ ἀπλὰ λόγια δὲν καλεῖται στὴν ἀπόστολικότητα καὶ δὲν ἀποστέλλεται στὴν «Ἐθνη ἀπ' ἀνθρώπων» «οὐδὲ δι' ἀνθρώπου» καὶ ἀκόμη δχι μ ὁ ν ο «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ», ποὺ σημαίνει γιὰ ἐμᾶς σήμερα: «διὰ μέσου κάποιας ἀνθρώπινης ἔξουσίας» ἡ ἀκόμη «διὰ μέσου κάποιας ἐκκλησιαστικῆς ἔξουσίας καὶ ἀρχῆς» μ ὁ ν ο, ἀλλὰ καὶ «διὰ Θεοῦ πατρός» καὶ αὐτὸ μᾶς δείχνει δτι ἡ ἀπόστολικότης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁ συγκεκριμένος ἀπόστολός της ἀνάγονται ἀπ' εὐθείας στὸ αἰώνιο σωτηριολογικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἔχει προδιαγραφῆ-

Ἐδῶ βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μὲ τὸ πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας μυστήριο τῆς ἀποστολικότητος. Ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὡς Σαούλ, πορεύεται μὲ τοὺς συνοδούς του πρὸς τὴν Δαμασκό, ἔχοντας τὴν ἱστορικὴ βεβαιότητα καὶ αἰσθησὶ διὰ εἶναι ἐντελμένος διώκτης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἵστρικά ἄρχειται νῦ ἀποκαλύπτεται τὸ αἰώνιο σωτηριολογικὸ σχέδιο, μέσα στὸ δρποῖο ὁ ἴδιος εἶναι τοποθετημένος, «ἀφορισμένος» ἄνθελετε, γιὰ τὴν ἀποστολικότητα· καὶ ὁ ἴδιος καθ' ὅδὸν καθίσταται Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρός». Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Ἀπόστολος διμιλεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸν του διὰ εἶναι «κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ» (Α' Κορ. 1, 1 κ.ά.) καὶ διὰ «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» ἔλαβε «χάριν καὶ ἀπόστολήν» (Ρωμ. 1, 4–5), μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ «εὐαγγελίζεσθαι τὰ ἔθνη» (Α' Κορ. 1, 17).

Στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολὴ του ὁ Ἀπ. Παῦλος εἶναι σαφῆς ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ: «ὅτε δὲ εὑδόκησεν ὁ ἀφορίσας μὲ ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν νιόν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν» (1, 15–16). Ἐπομένως δὲ Θεός ὁ ἴδιος «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» εἶναι ἡ πηγή, ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἔξουσία τῆς ἀποστολικότητος, ἀφοῦ «ἀφορίζει» τὸν ἀπόστολο «εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ» (Ρωμ. 1, 1) καὶ μάλιστα «ἐκ κοιλίας μητρός» (Γαλ. 1, 15).

Ἀκόμη οἱ ἐκφράσεις «κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ» καὶ «ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθράπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρός», ἔχαν συσχετισθοῦν μὲ τὰ βιβλικά γεγονότα τῆς ἐκλογῆς καὶ κλήσεως τῶν ἀποστόλων, ποὺ ἔγινε ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Διδασκάλου (οἱ Δάδεκα), ὡς ἀναστάτως Κυρίου (Βαρνάβας καὶ Παῦλος), ἢ ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι (Ματθίας κλπ.), βεβαιωνόμεθα διὰ τὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα πρέπει νῦ κατανοηθῆ βάσει ἐκκλησιολογικῶν, χριστολογικῶν καὶ πνευματολογικῶν προσποθέσεων. Ὁ ἀπόστολος, καλούμενος διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πατρός, χρίεται ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Ἡ τριαδολογικὴ αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος καθιστᾶ τὸν ἀπόστολον ἀληθινὸν ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς τὸν κατ' οὐσίαν ἐκφραστὴν ἐκκλησιολογικῶς τῆς παραδοσιακῆς πίστεως, διότι ὡς γνωστὸν παραδίδει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐκεῖνο μόνον «ὅ καὶ παρέλαβε», κατὰ τὴν ἀποστολικὴ ρῆσι: «γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον, δὲ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, δὲ καὶ παρελάβητε, ἐν φῷ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σύζησθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν... Παρέδωκα γάρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, δὲ καὶ παρέλαβον» (Α' Κορ. 15, 1–3).

2. Ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ κλῆσις τοῦ ἀποστόλου γίνεται πρὸς χάριν τῆς Ἐκκλησίας.

Στήν Β' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ οἱ «συνεργοί» καὶ «ἀδελφοί οἱ ἀπόστολοι» χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ ὅρου «ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν» καὶ «δόξα Χριστοῦ» (8, 23). Εάν δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς συσχετισθῇ μὲ τὸ γεγονός ποὺ διηγοῦνται αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴν στὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Παύλου, δτὶ δῆλ. ἡ κοινότης τῆς Ἀντιοχείας, μετά ἀπὸ νηστεία, προσευχὴ καὶ κατὰ τὴν λατρευτικὴν ὥρα, ἐπέθεσαν «τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς», γιὰ νὰ χρισθοῦν ἀπόστολοι, διότι «εἶπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, Ἀφορίσατε δῆ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέλλημαι αὐτοὺς» (Πράξ. 13, 1-3), θὰ κατανοήσωμε τὸ συμπέρασμα δτὶ ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ κλῆσις ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πρὸς χάριν τῆς κοινότητος καὶ δτὶ οἱ ἀπόστολοι εἶναι κατ' οὐσίαν «ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν», δπως ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος «ἀπόστολοι» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ θέσις ἀκριβῶς αὐτὴ τοῦ ἀποστόλου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν καθιστᾶ καὶ ἀλλητινὸν «δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφωρισμένον εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ» (Ρωμ. 1, 1). Πράγματι παρατηρεῖται πλήρης ταυτότης μεταξὺ τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ δούλου, δπως συμβαίνει στὸ Ἱεράν. 13, 16: «οὐκ ἔστιν δοῦλος μείζων τοῦ πεμψαντος αὐτόν». Καθὼς δῆλ., δοῦλος ἔξαρταιται ἀπὸ τὸν κύριο του, δμοίως καὶ ὁ ἀπόστολος ἀπὸ τὸν «πέμψαντα» αὐτόν.

Σκοπὸς δὲ τῆς ἐκλογῆς καὶ κλήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ διακονία τοῦ μυστηρίου τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ μόνον τῶν ἀνθρώπων, καθόδον «εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας» (Α' Κορ. 1, 21). Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ μετ' ἐμφάσεως μάλιστα δτὶ ἡ «διακονία τοῦ λόγου», ποὺ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν «δοῦλο» καὶ «κλητὸν» ἀπόστολο δέν εἶναι ἔνα μορφωτικὸ λειτουργῆμα, ἀλλὰ μιὰ ἐκκλησιολογικὴ λειτουργία-διακονία, ἀμέσως συνδεδεμένη μὲ τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς κοινότητος (Πράξ. 6, 4). Ἡ προσευχὴ καὶ ὁ λόγος, ὡς βασικὰ γνωρίσματα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς κοινότητος, συνιστοῦν, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ τὴν ἀποστολικὴν διάστασιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολικὴ ἔξουσία μὲ τὶς χριστολογικές τῆς προύποθέσεις διαγράφει τὴν ἀφετηρία τῆς καθόλου ιστορικῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ὡς κριτηρίου τῆς ἀληθινῆς ἐκκλησιολογίας.

Ο ἀπόστολος, ἐπομένως, διὰ τῆς ἐκκλησιολογικῆς του αὐτῆς τοποθετήσεως δείχνει δτὶ εἶναι σαφῶς ἔνας θρησκευτικὸς-ἐκκλησιαστικὸς παράγων καὶ δχὶ ἔνας πολιτικὸς ἡ κοινωνικὸς ἀντιπρόσωπος, δπως τὸν Θέλητος ἡ σύγχρονος φιλελευθέρα ιεραποστολική. Ο ἀπόστολος εἶναι φορεὺς μιᾶς μαρτυρίας ἡ πίστεως καὶ δχὶ κάποιων νέων ἰδεῖν ἡ νέων ἀντιλήψεων

περὶ ζωῆς καὶ κοινωνίας. Γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ώς ἀναμορφωτής κοινωνικῶν καταστάσεων, οὔτε ἀσφαλῆς καὶ δημιουργὸς πολιτισμῶν ἢ νέων ἐκπολιτιστικῶν τάσεων, ἀνεξαρτήτως ἐάν αὐτά ἔρχονται ἐξ αἰτίας τῆς νέας πίστεως ποὺ φέρει. 'Ο ἀπόστολος δὲν ἀποστέλλεται ν' ἀλλάξῃ ἡθη καὶ ἔθιμα, νόμους ἢ θεσμούς, ἀλλά νὰ δώσῃ μαρτυρίαν περὶ τῆς πίστεώς του νὰ ἀναγγείλῃ καὶ νὰ κηρύξῃ εἰς ἄπαντα τὸν κόσμο τὴν προσωπικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ του ἐμπειρία τῆς σωτηρίας.

Αὐτὰ σημαίνουν πώς ὁ ἀπόστολος, ἐνδι εἶναι καὶ αὐτὸς δομοὶς μὲ τοὺς λοιποὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ἀποστέλλεται καὶ δρᾶ καὶ ἑκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, διποὺς ἀκριβῶς καὶ ὁ προφήτης. 'Ο ἀπόστολος εἶναι ἔνα εἰδός προδρόμου γιὰ τὴν ἔλευσι Ἔκείνου καὶ γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυσι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ σὲ νέους γεωγραφικοὺς χώρους. 'Ακόμη σημαίνει ὅτι ὁ ἀπόστολος ἐνδι εἶναι ἔνας ἰδρυτὴς καὶ δργανωτὴς νέων ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς φύσεως τῆς ἀποστολῆς του, δὲν παραμένει ποτὲ ώς ἄμεσος προϊστάμενος ἢ Ἐπίσκοπος αὐτῶν καὶ δὲν περιορίζεται στὰ συγκεκριμένα γεωγραφικά δρια μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. 'Ο Παῦλος Εὐδοκίμοφ στὸ ἔργο του «Ὀρθοδοξίᾳ», γράφει ἐπ' αὐτοῦ: 'Ανάμεσα στὸν «ἀπόστολο» καὶ στὸν «ἐπίσκοπο» δὲν μπορεῖ νὰ χωρέσῃ σύγχυσι. 'Ο ἀπόστολος εἶναι ἀπ' τῇ φύσι του πορευόμενος, «ἐξέρχεται» στὸν κόσμο (σ. 179).

'Ο ἀπόστολος, ἐπομένως, εἶναι διάκονος καὶ δοῦλος τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, τοῦ συνόλου σώματος τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅχι μιᾶς συγκεκριμένης τοπικῆς κοινότητος· καὶ καθόσον ἡ συγκεκριμένη τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης εἶναι συγχρόνως ἡ καθόλου Ἐκκλησία, διακονεῖ αὐτήν, χωρὶς δῆμος νὰ περιορίζεται ἐντὸς αὐτῆς. Μέσα στὴν ἀποστολή του ὁ ἀπόστολος βιώνει καὶ ἐκφράζει τὴν οἰκουμενικότητα καὶ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας ὅχι μόνο σὰν μιὰ ἐσχατολογικὴ ἐνότητα, ἀλλὰ καὶ ώς μία ιστορικὴ συγχρόνως πραγματικότητα, τὴν ὁποία διενεργεῖ καὶ διακονεῖ στὴν καθημερινή του ἀποστολική πορεία. 'Ετσι ὁ ἀπόστολος «φιλοτιμούμενος» εὐαγγελίζεται «οὐχ ὅπου ὀνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομήσῃ» (Ρωμ. 15, 20).

Στὶς νέες πάντοτε γεωγραφικές διαστάσεις ἀποστέλλεται ὁ ἀπόστολος ώς «μάρτυς Χριστοῦ» (Λουκ. 24, 48) νὰ φανερώσῃ τὴν ἀλήθεια «συνιστῶν ἐαυτὸν» «πρὸς πᾶσαν συνειδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» (Β' Κορ. 4, 3). 'Επισῆς ἀποστέλλεται νὰ κηρύξῃ «οὐχ ἐαυτὸν» ἀλλὰ «Ἴησον Χριστὸν τὸν Κύριον» (Β' Κορ. 4, 5); νὰ πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς ἀληθινῆς πίστεως «φανερώνων τὸν Θεόν» (Β' Κορ. 5, 11); νὰ πρεσβεύσῃ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ καταλλάξῃ τὴν ἀνθρωπότητα «τῷ Θεῷ» (Β' Κορ. 5, 20) καὶ τέλος νὰ πιρακαλέσῃ «μή εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι» (Β'

Κορ. 6, 1). Καὶ δλα αὐτά, γιατί ὁ ἀπόστολος ἔχει βαθυτάτη τὴν πεποιθήση διτι ὡνδν καρόδς τῆς ἀπόστολικότητος πρὸς ἄπαντα τὰ ἔθνη εἰναι «εὐ-πρόσδεκτος» καὶ ἡ «ἡμέρα σωτηρίας» εἰναι ἐγγύς (Β' Κορ. 6, 2).

3. *'H ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἀφετηριακὸ ἀλλὰ καὶ κεντρικὸ γεγονός τῆς ἀπο-στολικότητος.*

Πρωταρχικὸ γεγονός γιὰ τὸν ἀπόστολο εἰναι νὰ ἔχει ἴδῃ καὶ ἐπικοινωνήση μὲ τὸν ἀναστάντα Κύριον. Ἡ χαρακτηριστικὴ περίπτωσις τοῦ Ἀπ. Παῦλου, καθὼς ἀσφαλῶς καὶ τὸν λοιπὸν ἀπόστολων, δείχνει τὴν κεντρικὴ καὶ οὐσιαστικὴ σημασία τῆς ἀναστάσεως γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀπόστολικότητος. Ἐκαστος ἐτῶν ἀπόστολῶν ἐκλήθη εἴτε ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν ἀναστάντα Κύριο, εἴτε διὰ εἰδικοῦ ἀποκαλυπτικοῦ γεγονότος, «διὶ» ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Γαλ. 1, 12), ἀπὸ τὸν δεδοξασμένο Κύριο. Ἡ σχέσις τοῦ ἀπόστολου μὲ τὸν ἀναστάντα καὶ δεδοξασμένο Κύριο εἰναι βασικὸ κριτήριο τῆς ἀληθοῦς ἀπόστολικότητος. Γ' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ ἀπόστολος θεωρεῖται πάντα ως ὁ ἀποκλειστικὸς «μάρτυρς» τῆς Ἀναστάσεως. Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὑπάρχουν σχετικὲς μαρτυρίες. Ἡ δμάς τῶν Ἐνδεκα ποὺ ἐκλήθησαν στὴν ἀπόστολικότητα δχι μόνον ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ ως Διδάσκαλὸν τῶν ἀλλὰ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάστασις καὶ ἀπὸ τὸν ἀναστάντα Κύριο, προκειμένου νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν «υἱὸν τῆς ἀπωλείας», τὸν Ἰούδα, διὶ ἀλλοῦ προσώπου, ἀναζητοῦντον αὐτὸν μόνο μεταξὺ τῶν μαρτύρων τῆς Ἀναστάσεως: «μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ σὺν ἡμῖν γενέσθαι ἔνα τούτων» (Πράξ. 1, 22). Αὐτὸ εἰναι ἔνα ἐνδεικτικὸ γεγονός διτι καὶ ὁ Ματθίας ἡταν «μάρτυρς» τῆς Ἀναστάσεως. Τὸ ἴδιο ἔχομε ἐνδείξεις καὶ γιὰ τοὺς λοιποὺς ἀπόστολους. Γ' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Ἀπ. Πέτρος θὰ διακηρύξῃ κατὰ τὴν δμιλία του τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀγρότερα σ' ἄλλες περιπτώσεις διτι «πάντες ἡμεῖς», ἐννοεῖται οἱ ἀπόστολοι, «έσμεν μάρτυρες» τῆς ἀναστάσεως (Πράξ. 2, 32-3, 15).

Ἄλλα καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὁ ὄποιος τοποθετεῖται σὲ ἄλλη κατηγορία σχέσεως πρὸς τὸν Ἀναστάντα, μὲ τὴν ἐρώτησι του: «οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα;» (Α' Κορ. 9, 1) δείχνει ἀκριβῶς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀπόστολου νὰ ἔχει ἴδῃ τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Μὲ τὴν ἐρώτησι του δὲ αὐτὴ ἐπισημαίνει συγχρόνως τὴν στενὴ καὶ δργανικὴ σχέσι τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἀπόστολικότητος. Ἡ ἀνάστασις δχι μόνο θὰ εἰναι τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀπόστολικοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ κήρυγμα τοῦ ἀπόστολου πρὸς τὰ ἔθνη καθίσταται ἀληθὲς καὶ ἔγκυρο μόνο ἐφόσον σχετίζεται μὲ τὸ σωτηριολογικὸ αὐτὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως: «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν» (Α' Κορ. 15, 14). Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν Του «ῳφθῇ ἐπὶ ἡμέρας πλείους», ὥστε οἱ ἀπόστολοι Του νὰ ἔχουν σαφῆ

έμπειρίαν της ἀναστάσεως και τοῦ ἀναστάντος, μὲ τὸν σκοπόν, κατὰ τὸ κῆρυγμά τους πρὸς τὰ θεῖνη, νὰ εἰναι ἀλήθεις ἀμάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν» (Πράξ. 13, 31). Δι' αὐτῶν τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος οἱ ἀπόστολοι ἀπέκτησαν προσωπικὴν ἐμπειρίαν ἐμφανίσεων τοῦ μηνύματος τῆς Ἀναστάσεως και κατέστησαν ἵκανοι ἀργότερα νὰ βεβαιώσουν τὸν λαό, λέγοντες, διτὶ «συνεφάγομεν και συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν» (Πράξ. 10, 41). Τὸ γεγονός τῆς προσωπικῆς σχέσεως Ἀναστάντος και ἀπόστολου εἰναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ προχειρίζει αὐτοὺς εἰς ὑπηρέτας και μάρτυρας τῆς Ἀναστάσεως : «εἰς τοῦτο γάρ ὅφθην σοι, προχειρίσασθαι σε ὑπηρέτην και μάρτυρα ὃν τε εἰδές με ὃν τε ὁφθήσομαι σοι» (Πράξ. 26, 16).

Ο ἀπόστολος διως δὲν σχετίζεται μόνο μὲ τὸ κῆρυγμα περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ και μὲ τὸ μήνυμα περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀνάστασι τοῦ Κυρίου. Καὶ ἡ δευτέρᾳ αὐτῇ μαρτυρίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος περὶ τῆς ἀναστάσεως πάντων χρειάζεται τὴν ίδια αὐθεντική ἀπόστολική μαρτυρία. Ο Ἀπ. Παῦλος στὸ 15ο κεφ. τῆς Α' Κορινθίους σχετίζει τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα, τὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ και τὴν ἀνάστασι πάντων ἡμῶν. Η ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἰναι ἀκριβῶς η πρόγευσις ἀλλὰ και η ἐγγύησις τῆς ιδικῆς μας ἀναστάσεως.

Η ἀπόστολικότης ἔρχεται ως μαρτυρία αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως. Και η μαρτυρία τῆς ἀναστάσεως ἀνήκει ἐν ἀρχῇ στὸ σῶμα τῶν Δώδεκα ἀπόστολῶν και ἐν συνεχείᾳ στὸ σῶμα τῆς καθόλου ἀπόστολικῆς Ἔκκλησίας.

4. *Ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς ἀπόστολικῆς ἔξουσίας.*

Απὸ τὰ ἀνωτέρῳ κατενοήσαμεν, ἐλπίζω, ἀρκετὰ τὴν ἐκκλησιολογικὴ σπουδαιότητα τοῦ ἀπόστολου και τῆς ἀπόστολῆς του. Χωρὶς τὴν ἀπόστολικότητα αὐτῇ γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ και σωτηρία τῶν ἀνθρώπων δι Χριστιανισμὸς θὰ ήταν ἔνα ήμικιστικὸ ιδεολογικὸ σύστημα. Γι' αὐτὸ ἐκ τῶν βασικωτέρων γνωρισμάτων ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἀπόστολο εἰναι η ἱεραποστολικότης του. Κατὰ τὴν βιβλικὴ θεολογία ἀπόστολος δὲν νοεῖται κάποιος ὁ ὄποιος δὲν θέτει τὸν ἔωτόν του στὸ ἔργο τῆς μεταναστασίου πορείας πρὸς τὰ θεῖνη. Ιδιαιτέρως μετά τὴν Πεντηκοστὴ βλέπουμε τοὺς ἀπόστόλους νὰ φθάνουν ἕως τὰ πέρατα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς πορείας εἰναι η μεταστροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος και η οἰκοδόμησι βιωμῶν και ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων σὲ νέους γεωγραφικοὺς χώρους. Η μεταστροφὴ αὐτῇ τῶν λαῶν ἐνέχει βαθύτατη ἱστορικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀπόστολικὴ ἱεραποστολικότητα. Ο παρὼν κόσμος εἰναι δι χρόνος διου δ Θεός διενεργεῖ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἔργα, ἀλλὰ και πραγματοποιεῖ τὴν σωτηρία και τὴν δο-

ξοποίησι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ἱεραποστολὴ καὶ ἡ ἀποστολικότης δείχνουν ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν κίνησι τῆς Ἐκκλησίας, τὴν προσωπικὴ γεωγραφικὴ μετακίνησι, ἀν θέλετε, τοῦ ἀποστόλου, γιὰ τὴν μαθητεία, τὸν βαπτισμὸν καὶ τὴν διδαχὴ τῶν ἑθνῶν: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς... καὶ διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα δσα ἐνετελλάμην» (Ματθ. 28,19).

Οἱ συνέπειες ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν θέσι αὐτὴ εἰναι βασικὲς γιὰ τὸν ἀπόστολο καὶ τὴν ἀποστολὴ του. Ἡ ἀνάποδη τῆς πίστεως ἐκ μέρους τῶν ἑθνικῶν (Ρωμ. 1, 5) οἰκοδομεῖται σ' αὐτὸ καὶ μόνο τὸ γεγονός τῆς Ἱεραποστολικῆς ἀποστολικότητος τῆς Ἐκκλησίας. «Ἐτσι κάθε ἀπόστολος εἰναι συγχρόνως καὶ ἔνας Ἱεραπόστολος, μὲ τὴν βιβλικὴ ἔννοια τοῦ δρου. Τοῦτο δμος δὲν σημαίνει δτι καὶ κάθε Ἱεραπόστολος εἰναι ἔνας ἀπόστολος. Στὴν Κ. Διαθήκη ἔχομε περιπτώσεις, δπως ἐκείνη τοῦ Ἀπολλῶ, ποὺ ἐνδ είχαν μιὰ καταπληκτικὴ ἐπιτυχία στὸν Ἱεραποστολικὸ χῶρο, δὲν ἡσαν δμος καὶ ἀπόστολοι. Ἡ Ἱεραποστολικότης εἰναι ἀπόρροια τῆς ἀποστολικότητος, δχι δμος καὶ ἀντιστρόφως. Ἡ συγκεκριμένη ἐντολὴ ποὺ λαμβάνει ὁ ἀπόστολος εἰναι νά κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐντολὴ αὐτὴ τὸν φέρνει σὲ ἄμεση σχέσι μὲ τὴν Ἱεραποστολὴ. Ο ἀπόστολος, «ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ» (Ρωμ. 1,1), τίθεται κατ' οὐσίαν «κῆρυξ καὶ ἀπόστολος», καθώς καὶ «διδάσκαλος ἑθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Τιμ. 2, 7· Β' Τιμ. 1, 11). Ἡ κηρυκτικὴ καὶ διδακτικὴ αὐτὴ ἀπόστολὴ, ὡς ἐκκλησιολογικὸ γεγονός, σχετίζεται ἀμέσως μὲ τὴν δημιουργία κοινοτήτων: «τὸ ἔργο μου ὑμεῖς ἔστε ἐν Κυρίῳ» (Α' Κορ. 9,1). «Υπ' αὐτῇ τὴν ἔννοια ἡ ἀπόστολικὴ Ἱεραποστολικότης ἐπέχει θέσιν ἐκκλησιολογικῆς λειτουργίας καὶ συσχετίζεται μὲ τὴν σύντασι καὶ ποίμανσι τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ δχι μὲ ἔνα ἀπλὸ διδακτικὸ λειτούργημα. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις ἐπὶ τῆς ἀπόστολικότητος ἀγνοεῖ τὴν σημερινὴ διάκρισι καὶ διάστασι ποιμενούσης καὶ διασκούσης Ἐκκλησίας, δπου ἡ μὲν διδάσκουσα θεολογία νά αισθάνεται ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν λειτουργικὴ κοινότητα, ἡ δὲ ποιμένουσα ἔξουσία νά κινηται καὶ νά δρῇ ἐρήμην τῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, σὰν νά εἰναι ἔνας ἀπλὸς κοινωνικὸς δργανισμός.

Διὰ τοῦτο ἡ ἀποστολικότης κρίνεται, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὸ ἔργο της, ποὺ εἰναι «ὁ καταρτισμὸς τῶν ἀγίων», ἡ «οἰκοδομὴ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ», τὸ «ἔργον διακονίας» καὶ ἡ «ένδοτης τῆς πίστεως» (Ἐφεσ. 4, 12), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος, ποὺ εἰναι τὸ εὐαγγέλιον «οἱ οὖν» καὶ μόνο σώζεται ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίας (Α' Κορ. 15, 2). Κριτήριο βασικό, ἐπομένως, τῆς ἀληθινῆς ἀποστολικότητος εἰναι τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος, τὸ μήνυμα ποὺ φέρει στὸν κόσμο καὶ δχι ἀπλῶς καὶ μόνο τὸ πρόσωπο τοῦ ἀπόστολου-εὐαγγελιστοῦ. Ἡ δρθότης τοῦ μηνύματος καὶ τὸ δρθό-δρθό-

δοξο θὰ λέγαμε σήμερα— ἥθος καὶ φρόνημα τοῦ κήρυκος-ἀποστόλου καθιστοῦν αὐτὸν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας φορέα τοῦ πρωταρχικοῦ ἐκείνου γεγονότος τῆς ἀποστολικότητος : «ἄλλά καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ὑμῖν παρ' ὅ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω... καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὅ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω» (Γαλ. 1, 8-9).

Ἐκ τούτων συνάγεται ἡ μεγίστη ἱστορικὴ σπουδαιότης καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὸν κόσμο, διτὶ ἡ ἀποστολικὴ ἔξουσία σαφῶς ἐδράζεται ἐπὶ τῆς βιβλικῆς σωτηριολογικῆς πραγματικότητος καὶ ἀποσκοπεῖ στὴν «οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. 4, 12) καὶ δχι στὴν «καθαιρεσίν» τῶν πιστῶν ἐκ τοῦ σώματος τούτου (Β' Κορ. 10, 8).

Ἡ ἱστορικὴ δὲ αὐτὴ σημασίᾳ τῆς ἀποστολικότητος καταξιώνει τὸν ἀπόστολο νά προβάλῃ ἔνα πρότυπο ζωῆς διά μέσου τῆς χριστιανικῆς κοινότητος πρὸς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Στὴν φύσι τῆς ἀποστολικότητος ἀνήκει ὁ ἀπόστολος νά διαφυλάσσῃ ἄλλα καὶ νά προωθῇ «ἷνως ἐσχάτου τῆς γῆς» τὸ πραγματικὸ ἥθος καὶ τὸ ἀληθινό φρόνημα ποὺ πρέπει νά χαρακτηρίζουν τὴν ζωὴν ἐνὸς πιστοῦ. 'Ο ἀπόστολος εἶναι ὁ τύπος τοῦ πιστοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ ἀπόστολος συχνὰ τονίζει : «μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κάγω Χριστοῦ» (Α' Κορ. 4, 16· 11, 1) ή «συμμιμηταὶ μου γίνεσθε, ἀδελφοί» (Φιλιπ. 3, 17) ή «αἱδεὶ μιμεῖσθαι ἡμᾶς (τοὺς ἀπόστόλους)» (Β' Θεσ. 3, 7), γιὰ νά ὑπάρξῃ ἡ βεβαιότης διτὶ «καὶ ὑμεῖς (οἱ πιστοὶ) μιμηταὶ ἡμῶν (τῶν ἀπόστόλων) ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου» (Α' Θεσ. 1, 6), ὥστε νά διαφυλαχθῇ στὴν ἱστορία διά τῆς ἀποστολικότητος ἡ «κανινή» μορφὴ ζωῆς, ποὺ ἤρθε δι Χριστὸς νά ἐγκαινιάσῃ στὸν κόσμο. Ἔκεινή δὲ ἡ ἀποστολικοεντρικὴ ἔκφρασις τοῦ Ἀποστόλου «γίνεσθε ὡς ἐγώ» (Γαλ. 4, 12) ἔχει μιὰ σαφῆ ἐκκλησιολογικὴ τοποθέτησι. Ὁταν μάλιστα συσχετισθῇ μὲ τὸ ἀντίστοιχο «κάγω ὡς ὑμεῖς» (Ἀντόθι) δείχνει πρὸς τὴν ἐκκλησιολογική μορφὴ ζωῆς, πρὸς τὸ ἥθος καὶ τὸ φρόνημα τῆς χριστιανικῆς καὶ ἀποστολικῆς κοινότητος. Ἡ «μιμήσις Χριστοῦ», ἐπομένως, γιὰ τὴν ἀποστολικὴ παράδοσι, εἶναι μιὰ «αὐθεντικὴ μίμησις τῆς παραδόσεως τοῦ Χριστοῦ» ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων στὴν ἱστορία, μιὰ ἀκολουθία καὶ πορεία εἰς «τάς ὁδούς τάς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Α' Κορ. 4, 17).

Αὐτῆς τῆς ἀποστολικῆς ζωῆς, ποὺ παρέχεται ὡς πρότυπο στὴν χριστιανικὴ κοινότητα, γνωρίσματα εἶναι ἡ μετάνοια καὶ ἡ ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κατάστασι καὶ μακρά μαθητεία, μετά τὴν ἀποδοχὴ τῆς κλήσεως, στὴν νέα πραγματικότητα ζωῆς. Γιὰ νά φθάσῃ ὁ ἀπόστολος στὴν κατάστασι τοῦ «πεπληροφορημένου» περὶ τῶν «ἐν ἡμῖν» σωτηριολογικῶν «πραγμάτων» (Λουκ. 1,1) καὶ νά καταλήξῃ νά γίνη ἀνπρέτης τοῦ λόγου (Λουκ. 1,2), χρειάζεται ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς ἱστορικῆς ἡ ἀποκαλυπτικῆς του «αὐτοπτείας» καὶ τὴν μακρὰν «ἐκκλησιολογικήν» μαθητείαν, ὥστε

νά καταστή γνώστης και μάρτυς και τῶν ἐντὸς τῆς κοινότητος γεγονότων τῆς ιστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας.

Δι' δὲλων αὐτῶν ὁ ἀπόστολος ἀποβαίνει, γιατὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα, μιὰ ζωντανὴ παράδοσις, γιατὶ στὸ πρόσωπό του συνδέονται δργανικά και ἀδιάσπαστα ἡ παράδοσις τοῦ παρελθόντος, ποὺ διὰ τῆς μαθητείας τοῦ ἐγχειρίζεται, μὲ τὴν σωτηριολογικὴν ἐμπειρία τοῦ παρόντος, ποὺ τοῦ ἐμπιστεύεται ἡ Ἐκκλησία νά μεταφέρῃ στὰ Ἑθνη.

5. Ἡ ἐσχατολογικὴ κατανόησις τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου.

Ἡ ἀποστολικὴ ἔξουσία ἐκτὸς τῆς ιστορικῆς τῆς σημασίας ἐνέχει καὶ ἐσχατολογικὴν ἐρμηνείαν, καθόσον κατέχει κεντρικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν γεγονότων ποὺ θὰ λάβουν χώραν μετά τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸ τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς τελικῆς τῶν πάντων ἀναστάσεως. Ὁ εὐαγγελισμὸς ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου εἶναι βασικὴ προϋπόθεσις τῆς πλήρους ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ στὴν γῇ: «τότε ἥξει τὸ τέλος», δτε «κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν» (Ματθ. 24, 14). Καὶ καθὼς ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ως ὁ Μεσσίας τῆς ἐσχατολογικῆς ἐποχῆς, «ἐποίει σημεῖαν» καὶ «τέρατα» καὶ «ἔξεβαλε» ἀὲν πνεύματι θεοῦ... τὰ δαιμόνια, ώς ιστορικὴν ἐγγύησιν τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ («ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», Ματθ. 12, 28), κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ οἱ Μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἀποστέλλονται, ώς ἀπόστολοι τοῦ ἴδιου ἐσχατολογικοῦ μηνύματος: «τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς παραγγείλας αὐτοῖς καὶ λέγων... πορευόμενοι κηρύσσετε, λέγοντες δτι ἡγγικεῖν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε» (Ματθ. 10, 5 - 8).

Ἡ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς ἐντολῆς πραγματοποιήθηκε, ώς γνωστόν, στὴν ζωὴ τῶν Μαθητῶν. Οἱ Μαθηταὶ - Ἀπόστολοι καὶ ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἀκόμη δοκιμαστικὴ ἀποστολικὴ περιοδεία ἀύποστρέψαντες διηγήσαντο αὐτῷ δσα ἐποίησαν» (Λουκ. 9, 10), δηλ.. δτι «δαιμόνια πολλὰ ἔξεβαλλον, καὶ ἤλειφον ἐλαϊφ πολλοὺς ἄρρωστους καὶ ἐθεράπευσον» (Μάρκ. 6, 13). Τὴν ἴδια ἐμπειρία τῶν «ἀποστολικῶν σημείων ἀποκτᾶ καὶ καθένας ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους καὶ μετά τὴν τελικὴ ἀναστάσην ἀποστολὴ τους. Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μᾶς διηγοῦνται, μὲ ἰδιαιτέρων ἔμφασιν, τὶς περιπτώσεις τῶν κορυφαίων ἀπὸ τὸν Ἀποστόλους, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Ὁ Ἀπ. Πέτρος ἐθαράπευσε τὸν «ἐκ κοιλίας μητρός» χωλὸν στὴν θύρᾳ τοῦ Ἱεροῦ (3, 1 κ. ἔξ.) καὶ ὁ Αἰνέας ἀπὸ τὴν Λύδδα, ὁ ὄποιος ἐπὶ ὀκτὼ ἡταν «παραλελυμένος», μὲ τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς τοῦ Πέτρου: «Αἰνέα, ἵται σε Ἰησοῦς Χριστός», «εὐθέως ἀνέστη» (9,32 - 34), ἡ δὲ Ταβιθά ἀπὸ τὸν ἴδιο Ἀπόστολο ἀναστήθηκε στὴν Ἰόπη (9, 36 - 41). Ὅμοιώς καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐπεμβαίνει θαυματουργικῶς στὴν περίπτωσι τοῦ ψευδοπροφήτου Βαριησοῦ (13, 6. κ. ἔξ.),

θεραπεύει τὸν χωλὸν στὰ Λύτρα (14,8 κ. ἑξ.) καὶ ἀνασταίνει τὸν νεανίαν Εὕτυχον στὴν Τρφάδα (20, 9 κ. ἑξ.).

Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ὁ ἀπόστολος σχετίζεται ἀμέσως καὶ μὲ τὴν μαρτυρία τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, καθὼς τονίσαμε πιὸ πάνω, μᾶς ὀδηγεῖ νὰ ἔξαρψμε ἀκόμη περισσότερο τὴν ἐσχατολογικὴν αὐτὴ διάστασι τῆς ἀποστολικότητος. Ὁ ἀπόστολος, σὰν πυρήνας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μᾶς δείχνει ἀπὸ τώρα τὴν νέαν ἐσχατολογικὴν πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δικου «ἐν δυνάμει πνεύματος» διενεργοῦνται δλα αὐτὰ τὰ «στημένα» καὶ τὰ «τέρετα» καὶ ἡ «έκδιωξις» τῶν δαμόνων (Ρωμ. 15, 19 κ. ἑξ.). Ἡ ήμέρα τοῦ Κυρίου, ἐπομένως, «ἐνέστηκεν» (Β' Θεσ. 2,2) καὶ γι' αὐτὸ δ ἀπόστολος «στέλλεται» καὶ «βιάζεται» νὰ φέρῃ τὸ σωτηριολογικὸ μήνυμα «ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8).

Ἡ κατανόησις τῆς δυναμικῆς αὐτῆς ἐσχατολογικῆς ἐρμηνείας τῆς ἀποστολικότητος καταξιώνει καὶ τὴν χριστιανικὴν ἱεραποστολήν. Γιὰ τὴν Κ. Διαθήκη, μιὰ ἀποστολικῆς φύσεως καὶ ὑφῆς ἱεραποστολή, δὲν νοεῖται σὲ κατάστασι ἀδρανείας, στασιμότητος καὶ ἀενάων προβληματισμῶν. Ὁ ἀπόστολος, ὡς φορεὺς μιᾶς δυναμικῆς ἀποστολικότητος, εἶναι κεκλημένος στὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς καὶ ἀποδεικνύει μὲ τὴν ἐν πορείᾳ παρουσίᾳν του δτι ἡ νέα ἐσχατολογικὴ ἐποχὴ τῶν «δυνάμεων» καὶ τῶν «σημείων» τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἡδη ἀνέτειλε στὸν κόσμο τοῦ παρόντος.

6. Τὸ μαρτύριο ὡς ὀδός καὶ κατάληξις τοῦ ἀποστόλου.

Στὴν φύσι τῆς ἀποστολικότητος ἀνήκει καὶ τὸ μαρτύριο. Ὁ ἀπόστολος προτον γευθῇ τοὺς καρποὺς τῆς νέας ἐσχατολογικῆς ἐποχῆς, τοῦ «καιροῦ» τῆς Ἀναστάσεως, θὰ ἔλθῃ προηγουμένως εἰς «*ακοινωνίαν τῶν παθημάτων*» τοῦ Χριστοῦ καὶ θὰ συμμορφωθῇ «*τῷ θανάτῳ αὐτοῦ*» (Φιλιπ. 3, 10).

Βεβαίως ἡ «*ακοινωνία*» στὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἶναι μιὰ γενικὴ κατάστασις δλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ δὲ ἄλλου ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς εἰσόδου ἐνὸς μέλους στὴν χριστιανικὴ κοινότητα διὰ τοῦ Βαπτίσματος. Τὰ παθήματα δμως καὶ τὸ μαρτύριο ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τίθενται γιὰ τὸν ἀπόστολο δχι μόνο ὡς ἔννα ἀναγκαῖο σωτηριολογικὸ γεγονός, ἄλλα καὶ ὡς ἀπαραίτητο γνώρισμα τῆς ἀποστολικότητος. Διὰ τοῦτο «*αεύδοκῶν* ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς καὶ στενοχωρίαις, ὑπὲρ Χριστοῦ» (Β' Κορ. 12, 10), τονίζει δ Παῦλος, διότι δ ἀπόστολος πάντα κηρύσσει «*Ιησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον (μάλιστα) ἐσταυρωμένον*» (Α' Κορ. 2,2). Ἡ δύναμις, ἡ ἀποστολικὴ, ἐδράζεται ἐπάνω στὴν γυμνότητα καὶ στὴν «*ἀσθένειαν*» τοῦ ἀποστόλου: «*ὅταν γύρι ἀσθενῶ, τότε δυ-*

νατός εἰμί» (Β' Κορ. 12, 10). Ἡ ἀποστολική συνείδησις εἶναι βαθύτατα χαραγμένη ἀπό τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ μαρτυρίου. Ἀλλη δόδος καὶ ἄλλη κατάληξις δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν ἀπόστολο παρὰ ἐκείνη τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ θανάτου: «δοκῶ γάρ, ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἔγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. . . . ἡμεῖς ἀσθενεῖς. . . . ἡμεῖς ἄτιμοι. Ἄχρι τῆς ἥρτιῶρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνιτεύομεν καὶ κολαφίζομεθα καὶ ἀστατοῦμεν καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ίδίαις χερσὶν λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι παρακαλούμενοι ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἔγενήθημεν, πάντων περίψημα, ἦως ἥρτιων (Α' Κορ. 9 - 13). Ὁ ἀπόστολος κινδυνεύει «πᾶσαν ὥραν» καὶ «καθ' ἡμέραν» ἀποθνήσκει (Α' Κορ. 15, 30 - 31) καὶ ἔναντι τῶν ἄλλων πιστῶν αὐτὸς ἐκτίθεται «ἐν κόποις περισποτέρως, ἐν φυλακαῖς περισποτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντος, ἐν θανάτοις πολλάκις. . . . δδοιοπορίαις. . . . κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἔθνων, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις, κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστίαις πολλάκις, ἐν φύγει καὶ γυμνότητι» (Β' Κορ. 11, 23 - 27· πρβλ. 6, 4 - 10).

Καὶ πάντα ταῦτα «ὑπὲρ τῆς παρακλήσεως καὶ σωτηρίας» (Β' Κορ. 1, 6) τῆς ἀνθρωπότητος, χάριν τῆς δόπιας πορεύεται ὁ ἀπόστολος καὶ προβαίνει στὴν ὁμολογία πίστεως (Ματθ. 10, 32), ὡς βασικοῦ στοιχείου μᾶς «πορευομένης» ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολικότητος.

B I B L I O G R A F I A

Γιὰ τὴν σύνταξι τῆς εἰσηγήσως αὐτῆς ἐλήφθησαν ὑπὸ δύον καὶ τὰ ἔξης εἰδικά μελετήματα:

G w a t k i n , H. M., Apostle, στὸ Hastings' Dictionary of the Bible. M o s b e c h , H., Apostolos in the New Testament, στὸ Studia Theological, vol. II (1949), σελ. 166 - 200. R e n g s t o r f , K. H., Ἀπόστολος, στὸ Theological Dictionary of the New Testament, (Ἄγγλ. μετ.), vol. I (1968), σελ. 407 - 447. S c h m i d h a l s , W., The Office of Apostle in the Early Church (Άγγλ. μετ.), London 1971. S h e p h e r d , M. H., Apostle, στὸ The Interpreter's Dictionary of the Bible. X a v i e r L é o n - D u p o u r , Apôtres, στὸ Vocabulaire de Théologie Biblique, στ. 71 - 76.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Πέμπτο Διεθνές Συνέδριο Βιβλικῶν Μελετῶν

*Οξφόρδη 3-7 Σεπτεμβρίου 1973

Μὲ συμμετοχὴ πολλῶν εἰδικῶν ἑρευνητῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καθὼς καὶ ἄλλων θεολόγων καὶ ἱερωμένων, ποὺ ἐνδιαφέρονται γὰρ τὶς βιβλικὲς σπουδές, συνῆλθε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1973 τὸ 5ο Διεθνὲς Συνέδριο Βιβλικῶν Μελετῶν στὴν Ὁξφόρδη.

Τὸ στοιχεῖο ποὺ ἐπικρατεῖ ἀπὸ ἄποψι ἀνικότητος στὰ Συνέδρια αὐτὰ τῆς Ὁξφόρδης εἶναι τὸ ἀγγλοσαζωνικό. Ἀπὸ ἀπόψεως κατευθύνσεων τὰ κύρια διακριτικὰ γνωρίσματα, ποὺ παρουσίασε τὸ 5ο Συνέδριο ἦσαν: α) Ἡ συμμετοχὴ καὶ συμβολὴ ὅλη καὶ περισσότερων ρωμαιοκαθολικῶν βιβλικῶν θεολόγων, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἀκούει κανεὶς ὅχι μόνον πολὺ ἐνδιαφέρουστες ἀλλά, μερικὲς φορές, καὶ πολὺ ριζοσπαστικὲς ἀπόψεις. β) Μιὰ πιὸ ἔντονα αἰσθητὴ στροφὴ τῶν προτεσταντῶν βιβλικῶν θεολόγων πρὸς τὴν παράδοσιν.

Τὸ πρόγραμμα ἑργασιῶν τῶν Συνεδρίων τῆς Ὁξφόρδης εἶναι συνήθως πλουσιότατο. Ἀπαρτίζεται ἀπὸ διαλέξεις (*lectures*), μακρὲς ἀνακοινώσεις (*papers*), σύντομες ἀνακοινώσεις (*communications*) καὶ κεντρικὰ θέματα (*Master Themes*). Τὸ πρωτόν ἀρχίζει μὲ βιβλικὲς μελέτες, σὲ δύο ή τρεῖς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ναοὺς τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπὸ διακεκριμένους ἐξηγητές. Ἀκολουθεῖ συνήθως μιὰ διάλεξις ἡ δύο μακρὲς ἀνακοινώσεις, καὶ ἐν συνεχείᾳ σὲ δεκαπέντε περίπου αἴθουσες ἐνὸς ὥρισμένου κτηρίου τοῦ Πανεπιστημίου διαβάζονται πέντε δεκαπεντάλεπτες ἀνακοινώσεις, ἡ μὰ μετὰ τὴν ἄλλη σὲ κάθε αἴθουσα, μὲ ἔνα διάλειμμα πέντε λεπτῶν στὸ μεταξύ, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπὸ μιὰ αἴθουσα στὴν ἄλλη μετακίνησις, κατὰ τὰ ἐνδιαφέροντα ἑκάστου συνέδρου. Τὸ ἀπόγευμα ἐνωρίς (3 - 5 μ. μ.) σὲ διάφορα κτήρια καὶ αἴθουσες τοῦ Πανεπιστημίου ἐργάζονται ὅμαδες ἐπὶ κεντρικῶν θεμάτων. Μιὰ ὥρα πρὸ τοῦ δείπνου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ κανεὶς τὴν ὥρα, ποὺ συζητεῖ τὸ κεντρικὸ θέμα (*Master Theme*) τοῦ ἐνδιαφέροντός του, καὶ νὰ παρακολουθήσῃ ὃνδι μακρὲς ἀνακοινώσεις ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ἡ ἐπὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀναλόγως καὶ πάλιν τῶν ἐνδιαφερόντων του. Μετὰ τὸ βραδινὸ φαγητό, συνήθως 8 - 9 μ. μ., κλείνει ἡ ἡμέρα μὲ μιὰ διάλεξι.

Ἄπ' αὐτὸν τὸν σκελετὸ τοῦ ἡμερήσιου προγράμματος τοῦ Συνεδρίου τῆς Ὁξφόρδης, καταλαβαίνει ὁ ἀναγνώστης τὸν μεγάλο πλοῦτο ποὺ παρουσιάζει, ἀπὸ ἄποψι καλύψεως τῆς ἑρεύνης, στὰ διάφορα πεδία τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης. Είναι γι' αὐτὸ ἀδόντο νὰ δώσῃ κανεὶς μέσα σὲ λίγες σελίδες μὰ περιγραφή, μιὰ ίκανοποιητικὴ ὀπωσδήποτε εἰκόνα τῶν Συνεδρίων αὐτῶν. Θ' ἀναφερθοῦμε ἐδεῦ μόνο σ' ὥρισμένες ἀπὸ τὶς διαλέξεις, θὰ δώσωμε τὸν κατάλογο τῶν κεντρι-

καῦν θεμάτων, καθὼς ἐπίσης καὶ κάποια ἰδέα ἀπὸ μερικὲς μακρότερες ἢ σύντομες ἀνακοινώστεις.

Τὸ ἑναρκτήριο λόγο στὰ βιβλικὰ Συνέδρια τῆς Ὀξφόρδης ἐκφυνεῖ συνήθως ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντοναρίας Dr. M. Ramsey, ὃς θεολόγος εἰδικὸς στὰ θέματα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐφέτος ἐμίλησε μὲ θέμα: «Ο Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος». Τὸν εἶχα ἀκούσει ἀπ’ τὸ ίδιο βῆμα πρὸ πενταετίας, μὲ θέμα τὴν «Νέα ἀναζήτησι τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ ἀπ’ τὴν σύγχρονη ἔρευνα», καὶ μείζε ἐντυπωσίασε. Ἐφέτος εἶπε ἐνδιαφέροντα πράγματα ἀλλὰ μᾶλλον πολὺ γνωστὰ στοὺς εἰδικούς. Στὸ πρώτο μέρος τοῦ λόγου του ἐμίλησε γὰρ τὴν κεντρικότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἵεραποστολὴ τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας. «Ο Ἰησοῦς ἐπιστεύθη, ἐκπρύχθη καὶ ἐρμηνεύθηκε. Ή Δημιουργία, τὸ κακὸ κι’ ἡ ἀμαρτία, ἡ σωτηρία ἐθεωρήθηκαν ὑπὸ τὸ πρῆσμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ο Ἰησοῦς ἐξαφάνισε τὴν πολικότητα (*duality*) μεταξὺ Δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος. Ἔγινε τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς Δημιουργίας. Στὸ δεύτερο μέρος τῆς ὀμιλίας του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐτόνισεν ὅτι, μετὰ τὴν διαμόρφωσι τοῦ Κανόνος καὶ μετὰ τὶς Συνόδους ἐχάθηκε μέσα στὴν σκέψι τῆς Ἐκκλησίας ὁ δυναμισμὸς τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς ὁ δυναμισμὸς ἀνανεώθηκε μὲ τὶς ἱστορικὲς σπουδὲς τοῦ 19ου αἰώνος. Κατὰ τὸν αἰώνα αὐτὸν ἔγιναν βασικὲς ἀλλαγὲς σχετικὰ μὲ βασικὰ πνευματικὰ θέματα. Π. χ. ἡ ἀπόλεια τῆς συνειδήσεως τῆς ἐνοχῆς, ἡ ἔννοια περὶ ἀποκαλύψεως ὑπέστητη ριζικὸ κλονισμὸ κτλ. Σήμερα, γίνεται ἀπ’ τὴν θεολογία ἡ προσπάθεια μιᾶς γένεας κατανόησεως τῶν παλαιῶν ἀληθειῶν. Πρέπει ὅμως νά ἀποφεύγονται οἱ μονομέρεις. Μή τέτοια μονομερῆ προσπάθεια ἀποτελεῖ ἡ θέσις τοῦ Bultmann, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁποίᾳ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπεσήμανε διὸ κυρίως ἀδυναμίες: ‘Ο σύγχρονος κόσμος εἶναι κάτι πολὺ εὐφύτερο ἀπ’ ὅτι πιστεῖει ἡ ὑπαρξιακὴ φιλοσοφία· ὑπάρχουν κι’ ἄλλες προσβάσεις γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐκτὸς τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Ο Bultmann δὲν λαμβάνει ὅσο πρέπει σοβαρὰ ὥπ’ δψιν του τὴν ἱστορία.

Ο Καναδός καθηγητὴς F. E. Bearé στὴν διάλεξί του «Ο Ἰησοῦς σὰν δάσκαλος καὶ σὰν θαυματουργός: τὸ πορτραΐτο του στὸν Ματθαῖο» ἐσημείωσε πόὺς ὁ Ματθαῖος δὲν εἶναι ἀλλὴ ἐπανάληψις τοῦ Μᾶρκου ὁ Ἰησοῦς κατὰ πρῶτο λόγο, παρουσιάζεται ὡς διδάσκαλος καὶ κατὰ δεύτερο, ὡς θαυματουργός, ἐνῷ στὸν Μᾶρκο ὁ Ἰησοῦς εἶναι κατ’ ἔξοχὴν ὁ ἀνθρωπὸς τῆς δράσεως. Γι’ αὐτό, στὸν Μᾶρκο, κατέχουν ἴδιάζουσα θέσι οἱ Μαθητὲς καὶ τὰ πλήθη. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὑποχωροῦν στὸν Ματθαῖο. Ἐπειτα, ὡς θαυματουργός ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι ὁ τυπικὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ του (*conventional*) θαυματουργός, ποὺ ζητεῖ δημοσιότητα. Στὸν Ματθαῖο, εἰδικότερα, ὁ Ἰησοῦς ὡς θεραπευτὴς φέρεται, κατὰ τὸν Ἡσαΐα, τὶς ἀσθένειες καὶ τὰ παθήματα μας.

Στὴν συνέχεια ὁ ὀμιλητὴς ἀναφέρθηκε στὴν συστηματοποίησι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ βρίσκομε στὸ Ματθαῖο, τοῦ ὁποίου τὸ Εὐαγγέλιο ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς ραββίνιον ἢ ιουδαϊζον. Ὁποις συμβαίνει πάντοτε μὲ τὸ θέμα αὐτό,

ό καθηγ. *Beare* έθιξε καὶ τὸ ζῆτημα τῆς σχέσεως τοῦ Ματθαίου πρὸς τὸν Παῦλο, ἐσημείωσε τὶς ὑφιστάμενες μεταξὺ τῶν διαφορὲς ἀλλὰ καὶ τὴν βαθύτερη στήν οὐσία τοῦ μηνύματος τοῦ Ἰησοῦ συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ διάλεξη τοῦ ἀμερικανοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ καθηγητοῦ στὴν Minnesota J. D. Quinn μὲ θέμα «Ἡ σχέσις τῶν Ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸ ἔργο Λουκᾶς—Πράξεις». Μὲ τὸ θέμα αὐτὸν ἔχει ἀπ’ τοὺς δικούς μας ἀσχοληθῆ ὁ συνάδελφος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κ. Νικόλαος Καρμάρης στὴν διδακτορική του διατριβή. Κι’ ὁ καθηγητής Quinn σημειώνει τὴν γλωσσικὴν συγγένειαν μεταξύ των. *‘Απ’ τὴν ἄλλῃ μερὶᾳ δμως ἐτόνισε πᾶς οἱ ἔρευνες μὲ τὸν ἡλεκτρονικὸν ὑπολογιστὴν στὶς ‘Ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου ἀναγνωρίζουν ὅχι ἕναν ἄλλα ἔξι συγγραφεῖς.* *‘Ισως αὐτὸν σημαίνει χρησιμοποίησι συνεργατῶν κατὰ τὴν συγγραφὴν των.* *Σ’* ἔνα ἀρχαῖο κείμενο ἄλλο πρᾶγμα εἶναι τὰ ἀποτυπώματα (*finger—prints*) τοῦ συγγραφέως, κι’ ἄλλο ὡς ποιογραφὴ ποὺ ἔχει στὸ τέλος.

Ἐμίλησε ἐν συνεχείᾳ περὶ τῶν γνωστῶν τριῶν ὑποθέσεων περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Παύλου πρὸς τὶς Ποιμαντικὲς ‘Ἐπιστολὲς (εἴναι δὲ συγγραφεῖς των—βάσει σημειωμάτων τοῦ Παύλου κάποιος ἔξδοκε τὶς ἐπιστολὲς—εἴναι ἐντελῆς ψευδεπίγραφες).’ Ο καθηγ. Quinn μὲ πολὺ πιεστικότητα ὑπεστήριξε τὴν ἀποψιν πᾶς οἱ Ποιμαντικὲς ἀποτελοῦν ἔνα εἰδος παραρτήματος (*Appendix*) στὸ ἔργο Λουκᾶς—Πράξεις, εἴναι δηλ. οἱ Ποιμαντικὲς ὁ «τρίτος» λόγος μετὰ τὸν «πρῶτο» (*Εὐαγγέλιο*) καὶ τὸν «δεύτερο» (*Πράξεις*). *Ἐτσι στὶς Ποιμαντικὲς ‘Ἐπιστολὲς,* ποὺ σχετίζονται, κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, στενότερα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Λουκᾶ, συνεχίζεται κατὰ κάποιο τρόπο ἡ ἱστορία τοῦ *Ἀποστόλου*, ποὺ διακόπτεται τόσῳ ἀπότομα στὸ τελευταῖο κεφ. τὸν Πράξεων.

Ο καθηγ. τοῦ Kenyon College, Gambier, κ. O. J. F. Seitz ὠμίλησε μὲ θέμα «Ἡ ἀπόρρηψις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου: ὁ Μᾶρκος συγκρινόμενος πρὸς τὴν πηγὴν τῶν Λογίων». Στὴν ἀρχὴν ὁ διμιλητῆς ἐξῆτασε τὰ χωρία περὶ ἀπορρίψεως ἐν σχέσει μὲ τὸν ἀποδοκιμασθέντα λίθο στὸν Ψαλμ. 118. *Ἐκ τῶν χωρίων στὸν κατὰ Μᾶρκον, δησού δὲ λόγος περὶ ἀπορρίψεως τοῦ Ἰησοῦ, ὁ καθηγ. Seitz θεωρεῖ ὡς ἀρχικὸν τὸ Μαρκ. 9, 12.* *Ἡ ἀπόρρηψις τοῦ Ἰησοῦ είλε τὴν ἔννοιαν ὅτι, ὡς ψευδοπροφήτης, ἐμπνέονταν ἀπὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα, ἢ δὲ ἀπόρρηψις στὸν Μᾶρκο εἴναι χαρακτηριστικὸν γνώμισμα τῆς ὅλης ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ.*

Ἐκ τῶν σχετικῶν χωρίων τῆς πηγῆς τῶν Λογίων ὁ σ. ἐξῆτασε τὰ χωρία Ματθ. 11, 18 ἔξ. καὶ Λουκ. 11, 29 - 30. *Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς ἀπορρίψεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς ἀμφότερα τὰ κείμενα δὲ διμιλητῆς συνήγαγε τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐνῷ τὰ Λόγια (Q) δὲν περιλαμβάνουν προρρήσεις περὶ ἀπορρίψεως καὶ πάθους, ἔχουν δημοκρατεῖσαν τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα περὶ ἀπορρίψεως μέσα στὴν λοιπὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ.*

Ἐκ τῶν διαπιστώσεων αὐτῶν ὁ διμιλητῆς ἔβγαλε ὀρισμένα συμπεράσματα: α) ὁ Ἰησοῦς ἐδοκίμασε ἀπόρριψιν στὸν Γαλιλαία. β) *Ἐκαμε συντροφιὰ μὲ ἀπέρρηψις μένουν.* γ) *Τὸν ἀπέρρηπταν σὰν ψευδοπροφήτη καὶ ὡς ἔχοντα πνεῦμα ἀκάθαρτο, τοῦ ἐξητοῦσαν δὲ σημεῖο γὰρ νὰ τὸν δυσφημίσουν (discredit) μεταξὺ τοῦ λαοῦ.*

δ) Τὸ χωρίο Μάρκ. 9, 12 ἔχει προτεραιότητα: Σ' αὐτὸ ὁ Ἰησοῦς ἀναφέρεται, ώς πρὸς τὴν ἀπόρριψιν του στὸν Ψαλμ. 118, γὰρ νὰ τονίσῃ τὴν βεβαιότητά του γιὰ τὴν ἀνταπόδοσι τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ στὸ τέλος.

'Ο καθηγ. στὸ St. Andrews, Rev. Dr. E. Best ἐμίλησε μὲ θέμα «Ἡ Μάρκειος ἀναθεώρησις (redaction) τῆς δημητσεως τῆς Μεταμορφώσεως». Στὴν ἀρχὴ ὁ ὄμιλητης ἀναφέρθηκε σὲ διάφορες ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ θέματος, ιδιαίτερα στὴν θεωρία περὶ σκηνῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀναστάντος στοὺς Μαθητές, ποὺ ὁ Μᾶρκος μετέτρεψε σὲ γεγονός τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Ἰησοῦ σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα περὶ τοῦ μεστιανικοῦ μυστικοῦ (Schmittals). Ἐπίσης ἔξήτασε δι' δλίγον τὸ θέμα, ἀνὴρ ὅλη σκηνὴ δείχνει πρὸς τὴν Ἀνάστασι ἥ πρὸς τὴν Παρουσία.

'Ο καθηγ. Best, πολὺ σωστά, συνέδεσε τὴν σκηνὴ τῆς Μεταμορφώσεως πρὸς τὴν ὄμολογία τοῦ Πέτρου ποὺ προηγεῖται, διετύπωσε δὲ τὴν πεκούθηστο ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ὅλης σκηνῆς είναι χριστολογικός. 'Ο Μᾶρκος θεωρεῖ τὴν ὄμολογία σὰν ἀνεπαρκῆ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μομφὴ κατὰ τοῦ Πέτρου. Στὴν σκηνὴ τῆς Μεταμορφώσεως ὁ Ἰησοῦς κηρύσσεται ἀπὸ τὴν Οὐρανία φωνῇ ὅχι ἀπλῶς ὡς Χριστὸς ἀλλ' ὡς Υἱὸς Θεοῦ. "Ετσι παρέλαβε ὁ Μᾶρκος τὴν ἀφήγησι περὶ τῆς Μεταμορφώσεως. 'Ἡ ἀναθεώρησις ποὺ ἐπέφερε, συνέδεσε τὴν ὅλη σκηνὴν πρὸς τὴν «μαθητείαν»: Στὴν ὅλη χριστολογικοῦ χαρακτῆρος σκηνὴ τῆς Μεταμορφώσεως ἔδικε τὸν τόνο τῆς «μαθητείας». Μὲ τὸ «αὐτοῦ ἀκούεται» τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ προσλαμβάνοντα τὴν αὐθεντία τοῦ Πατρός, καὶ δίνοντα στὴν σκηνὴ μὰν ἀλλὴ προσπτική. Ως πρὸς τὸν αἰνηγματικὸ στιχ. 9, 1 «εἰσί τινες τῶν ὃδε ἐστηκότων οἵτινες... κτλ.» ὁ καθηγ. Best δέχεται ὅτι ἀποτελοῦν τὴν κατάληξι τῶν ἀμέσως προηγουμένον λογίων περὶ μαθητείας, κι' ὅχι εἰσαγωγὴ στὴν σκηνὴ τῆς Μεταμορφώσεως.

'Ο καθηγ. τῆς K. A. στὴν Uppsala H. Riesenfeld ἐμίλησε μὲ θέμα «Ἐδαγγελικὴ Παράδοσις καὶ Κανόνας Πίστεως στὴν ἀρχική Ἑκκλησία». Τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε ἀναπτύξει καὶ στοὺς Δελφοὺς τὸ φιλονότορο τοῦ 1972 στὸ 2ο Συνάδριο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωποτικῆς Ἐταιρίας. 'Ανέλισε τὴν ἔννοια τῶν ὄρων «παραλαμβάνειν», «παραδίδοναι». 'Υπὸ τίς ἔννοιες αὐτὲς δὲν πρέπει νὰ ἔννοιμε τόσο τὸ Εὐαγγέλιο ὅσο τὴν θεολογικὴ τὸν ἔρμηνεία.

'Ἐν συνεχείᾳ ὁ ὄμιλητης ἀναφέρθηκε στοὺς διάφορους τύπους παραδόσεως: ἱεραποστολική, χριστολογική, ἥθική, ἐσχατολογική, μιστηριακή, λειτουργική. "Ολὰ αὐτὰ ἀνήκουν στὴν Regula Fidei et Vitae. Τὸ ἱεραποστολικὸ κήρυγμα (π. χ. τοῦ Παῦλου) πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὀχώριστο ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸ κήρυγμα (δηλ. τὴν ἴστορία τοῦ Ἰησοῦ)· εἰπάτες πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐντελῶς ἀπίδιαι πάνω ὑπῆρχαν χριστιανικὲς κοινότητες, ποὺ ἐνδιαφέρονται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ἴστορικὸ Ἰησοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο — ἴστορίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀποστολικοῦ κηρύγματος — ὑπάρχει ὅχι μόνο παραλληλισμὸς καὶ ἀλληλοσυμπλήρωσις, ἀλλὰ καὶ ἀλληλεπίδρασις.

Σὰν παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἀντιστοιχίας καὶ ἀλληλοσυμπληρώσεως ὁ καθηγ. Riesenfeld ἀνέφερε τὸ χωρίο Μαρκ. 9, 35 «εἴτες θέλειτε πρῶτος εἶναι ἔσται πάντων

εσχατος και πάντων διάκονος» και παράλλ. σὲ σύγκρισι μὲ τὸ χωρίο Φιλιππ. 2, 1 ἐξ. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ κείμενο ὁ ὄμιλητής παρουσίασε σὰν μεταφορὰ τοῦ παρα- πάνω λογίου στὴν συγκεκριμένη κατάστασι και σὲ χριστολογική γλῶσσα. Ἡθέ- λησε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ δείξῃ τὴν ἀλληλεπίδρασι εὐαγγελικῆς και ἀποστολικῆς παραδόσεως.

Ο καθηγ. Sündberg τοῦ Garrett Biblical Institut στὸ Evanston Illinois, U.S.A., ἐμίλησε μὲ θέμα «Ο κανόνης τῆς Βίβλου και ἡ χριστιανική διδασκαλία περὶ Θεο- πνευστίας». Ο καθηγ. Sündberg μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα ὑπεστήριξε τὴν ἄποψι πὼς δὲν ὑπῆρχε πρὸ τοῦ 70 οὔτε στὴν Παλαιοτίνη οὔτε στὴν Ἀλεξάνδρεια σχημα- τισμένος Κανόνης τῆς Γραφῆς. «Υπῆρχαν δύοις «αἱ Γραφαὶ», κι' αὐτὲς ἡ Ἑκκλησία ἐκληρονόμησε σὰν κάτι συνόνυμο μὲ τὸν Κανόνα. Στὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρχαν πολ- λοὶ Ἰουδαῖοι· ἐξ οὗ κι' ἡ ἐπιφύλαξις τῆς Ἑκκλησίας ὡς πρὸς τὶς Ἰουδαϊκὲς Γρα- φές. Στὴν Δύσι οὖμος τὰ πράγματα ἥσαν ἀλλοιώτικα. Ο καθηγ. Sündberg ὑπε- στήριξε πὼς οὔτε τὸν β' αἰῶνα μ.Χ. ὑπῆρχε κανόνη: Παράδειγμα ὁ Τατιανὸς και τὸ Διατεσσάρων ποὺ ἔφτιαξε. Ο κατάλογος τοῦ Muratori, ἀν κατάγεται ἀπ' τὸ τέλος τοῦ β' αἰῶνος, ἀποτελεῖ μεμονωμένο γεγονός. Ο Εὐσέβιος ἀπὸ τὶς συλλο- γῆς τῶν ἱερῶν κειμένων στὸν Εἰρηναῖο και στὸν Ωριγένη, ἔφτιαξε οὐσιαστικὰ τὸν πρῶτο κανόνα. Ἀν ἐκατάλαβα καλά, δι καθηγ. Sündberg ἥθελε μ' ὅλα αὐτὰ τὰ νὰ τονίσῃ πὼς ὅσο ἡ Ἑκκλησία δὲν εἶχε κλειστὸ κανόνα, δὲν εἶχε καθόλου κα- νόνα. Ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς ἴστορικὰ δὲν εἰσταθεῖ, γιατὶ δι κανόνας δὲν ἐκλείσει οὔτε τὸν δ' αἰῶνα, χωρὶς μ' αὐτὸν νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ πῇ πὼς ἡ Ἑκκλη- σία δὲν εἶχε κανόνα. Πρέπει, νομίζομε, νὰ δεχθοῦμε μέσα στὴν ζωὴ τῆς Χριστ. Ἐκκλ., μὰ περιόδο, ποὺ ἡ Ἑκκλησία, ἐνῷ εἶχε κανόνα, ἔμενεν ἐκκρεμές τὸ θέμα τοῦ κλειστήματος τοῦ κανόνος. Πάντως, μὲ ὅσα μᾶς εἴπε ὁ καθηγ. Sündberg ἔδειξε καθαρὰ πόσο εἰρέα ἥσαν τὰ περιθώρια τοῦ ὄρου «κανονικός» κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς αἰῶνες.

Τὸ ίδιο εἰρέα παρουσίασε και τὴν ἔννοια τῆς θεοπνευστίας κατὰ τὴν ίδια περίοδο. Υπεστήριξε τὴν ἄποψι πὼς ἡ περὶ θεοπνευστίας διδασκαλία ἦταν ἰου- δαϊκὴ διδασκαλία, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε στὴν Ἑκκλησία κατὰ τὴν περίοδο τοῦ σχη- ματισμοῦ τοῦ κανόνος. «Ἐφερε παραδείγματα ἀπὸ τὴν Α΄ Κλημ., τὸν Βαρινάβα, Ἱγνάτιο, Ἐρμᾶ κτλ. Ολοὶ αὐτοὶ θεωροῦν ἑαυτοὺς ὡς θεοπνεύστους. Τὸ ίδιο πρᾶγμα ὑποστήριξαν και τὰ κείμενα, ποὺ ἀνέφερε ἀπ' τὸν Εἰρηναῖο και τὸν Ωρι- γένη. Η θεοπνευστία δηλ. εἶχε πολὺ εἰρέα ἔννοια, και δὲν ἐχρησιμοποιήθηκε ὡς βάσις τοῦ καθορισμοῦ τῆς κανονικότητος τῶν Γραφῶν. Η θεοπνευστία δηλ. τῶν ἀγίων Γραφῶν ἀντιπροσωπεύει τὸ μέτρον τῆς ἐμπνεύσεως ἢ τῆς θεοπνευ- στίας τῆς Ἑκκλησίας.

Ο καθηγ. Sündberg ἐσημαίωσε, ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς ἀνεβίωσε τὴν ἰου- δαϊκὴ περὶ θεοπνευστίας διδασκαλία. «Οποις δείχνει τὸ παράδειγμα τοῦ προ- τεσταντη καθηγ. Sündberg, σ' ὥρισμένα συνέδρια, οἱ ὄμιλητὲς δὲν λιμανίζουν

πάντοτε έαυτούς και ἀλλήλους. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα κι' ἐπάνω στὶς Ἰδίες γραμμὲς ἔκινήθηκαν κι' οἱ διαλέξεις: Τοῦ Rev. J. Barr, καθῆγη, τῶν σηματικῶν γλωσσῶν στὸ Manchester μὲ θέμα «Τάσεις καὶ προοπτικὲς στὴν Βιβλικὴ Θεολογία», τοῦ καθῆγη στὸ Princeton B. M. Metzger, μὲ θέμα «Διαρκῆ (persistent) προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸν καινοδιαθητικὸν κανόνα» κ. ἄ.

Δὲν θάνατοφερθοῦμε σὲ ἄλλες διαλέξεις, γὰρ νὰ μείνῃ χῶρος στὸ τέλος γιὰ δυὸ λόγια περὶ τῶν «κυρίων θεμάτων (Master Themes) τοῦ Συνεδρίου». Ἀλλωστε, ὅσα ἐγράψαμε μέχρι τώρα δὲν ἀποτελοῦν μόνο ἡνακτόντα μέρος τοῦ προγράμματος, ἀλλ' ἀκόμη ἡνακτόντα μέρος ἀπ' ὅσα ἡμπόρεσε ὁ γράφων νὰ παρακολουθήσῃ. Δὲν ἔμνημοντεσμε π. χ. καμιὰ ἀνακοίνωσις, ἀν καὶ μερικὲς ἀπ' αὐτὸς ποὺ ἐδιάλεξαμε καὶ ἀκούσαμε ἡσαν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες καὶ ἔδιναν πολλὲς ἀφορμὲς γιὰ περιτέρω σκέψη καὶ ἔρευνα. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο, ἀλλωστε, εἶναι καὶ ὁ κύριος στόχος τῶν Συνεδρίων.

Πρίν ομος περάσω στὰ Master Themes, θὰ ίθελα νὰ πῶ δυὸ λόγια γιὰ τὴν ὄμιλα τοῦ καθῆγη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Manchester R. R. A. Hanson, μὲ θέμα «Μιὰ ἐπικίνδυνη ἀπόκλισις: Ἡ Καινὴ Διαθήκη στὸν ἄμβονα καὶ στὴν αἰθουσα διδασκαλίας». Πρόκειται γιὰ εἰδικοῦ τύπου ὀμιλία, ποὺ εἶχε δημος ἔχοντος στὸ ἐνδιαφέρον. Ἰδοῦ μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἐτόνισε ὁ καθ. Hanson: Οἱ δικηγόροι κι' οἱ γιατροὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐννημερώνονται σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξι τῆς ἐπιστήμης των· δὲν συμβαίνει δημος τὸ ἴδιο μὲ τοὺς κληρικούς. Αὐτοὶ δὲν ἔχουν χρόνο γιὰ θεολογικὴ ἐνημέρωσι· πολλοὶ δὲ ἀπ' αὐτοὺς τὴν θεωροῦν σὰν περιττὸ μπέρδεμα (complexity). Χαρακτηριστικὰ οἱ ἱεροκήρυκες διαφέρουν τῶν θεολόγων κατὰ τοῦτο, δτὶ οἱ θεολόγοι σήμερα ἔχουν μάθει νὲ ζοῦν μὲ τὴν ἀβεβαιότητα, ἐνῷ οἱ κληρικοὶ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀντιληφθῆ τὴν κρίσι γέρε μας. Ἐνῷ δὲ ἡ θεολογία ἐπιχειρεῖ μιὰ ἐπανάστασι γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαός μένουν χωρὶς ἐνημέρωσι. "Ενα συρρο πράγματα, εἶπε ὁ κ. Hanson, ἀκόμη κι' ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων, γίνονται ἔτσι, ὥστε νὰ δόηγοῦν στὸν σκοταδισμό. Ὁ καθῆγη Hanson ἐτελείωσε μὲ τὸ ἀπανιόδοξο προαίσθημα ὅτι στὴν πᾶλη μεταξὺ θεολογίας καὶ σκοταδισμοῦ, ὁ δεύτερος θὰ νικήσῃ.

Τὰ Master Themes τοῦ Συνεδρίου τῆς Ὀξφόρδης ἦσαν, κατὰ τὴν σύναξη τοῦ θέρους τοῦ 1973, τὰ ἔξη: 1) Παλαιοδιαθητικὴ ἐξήγησις, 2) τὸ Ιουδαϊκὸ ὑπόβαθρο τοῦ Χριστιανισμοῦ, 3) τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου, 4) τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννου, 5) Ὁ Ἄπ. Παῦλος, 6) Τὸ πρόβλημα τῆς περικοπῆς Φιλιππ. 2,5 - 11, 7) Ἡ πρὸς Ἐβραίους, 8) Βιβλικὴ Θεολογία, 9) Ἡ Ηδική, 10) Ἡ Βίβλος Σήμερα, Ὁ γράφων παρηκολούθησε σὰν Master Theme τὰ περὶ τοῦ κατὰ Ἰωάννου Εὐαγγελίου. Τὰς συζητήσεις στὸν κύκλῳ γιὰ τὸ κατὰ Ἰωάννην διηρύθησε ὁ M. A. Coulter, τοῦ Πανεπιστημίου Birmingham, διακεκριμένος ἔρευνητής τῆς K. A., ὁ ὥποῖς καὶ εἰσηγήθηκε πρότος μὲ θέμα: «Ἡ λειτουργικὴ προέλευσις τοῦ κατὰ Ἰωάννου Εὐαγγελίου». Μᾶς παρουσίασε τὸ Εὐαγγέλιο σὰν νὰ ἐγράφη γιὰ ν' ἀποτελεσθοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀναγνώσματα ἐνὸς κύκλου πενήντα ἡμερῶν. "Ἔχει γίνει τῆς

μόδας σήμερα στήν ἐπιστήμη τῆς Κ. Δ. τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα νὰ ἔξετάζωνται μέσα στὰ λειτουργικὰ πλαίσια τῆς ἀρχικῆς Ἑκκλησίας. Παρόμοιες προσπάθειες ἔρμηνειας τῆς «καταστάσεως ζωῆς» (*Sitz im Leben*) πίσω ἀπ' τις περικοπὲς τοῦ κατὰ Μάρκον καὶ κατὰ Ματθαίον Εὐαγγελίου ἔχουν γίνει ἀπὸ διάφορους ἑρευνητές. Ἐπανερχόμεθα στὸν Ἰωάννη. Ὅπως είναι γνωστό, τὸ τέταρτο Εὐαγγέλιο στήν Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξη Ἑκκλησίᾳ ἀναγνώσκεται ἀπὸ τὸ Πάσχα μέχρι τὴν Πεντηκοστή. Ὁ καθηγ. Coulter διετύπωσε τὴν θεωρία ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο ἔγραψε ὁ Ἰωάννης μὲ τὴν σκέψη νὰ δώσῃ στὴν Ἑκκλησίᾳ τὰναγνώσματα τῶν πενήντα ἡμερῶν πρὸ τοῦ Πάσχα, ἥ, σπως λέμε σήμερα, τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Ἀρχιζοντας ἀπ' τὸ πρᾶτο κεφ. φθάνει μέχρι τὸ 20 κεφ. καθορίζοντας γιὰ κάθε ἡμέρα τὸ ἀναγνωσμά της. Φυσικά, δὲν είναι δυνατὸν ἐδῶ νὰ μπορεῖ σὲ λεπτομέρειες. Κατὰ τὴν συζήτησι ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Coulter ἔγιναν φανερὰ τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀπίθανα στοιχεῖα τῆς θεωρίας αὐτῆς. Πάντως στὸν γράφοντα, δπως καὶ σ' ἄλλους, ἔκανε ἐντύπωσι ιδιαίτερα ὡ συσχετισμὸς τοῦ β' μέρους τοῦ Εὐαγγελίου (κεφ. 13 - 20), μὲ τὸ τελετουργικὸ τῆς 14ης τοῦ Νισάν (ἔορτὴ τοῦ Πάσχα) στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὸν ἀκόλουθο πίνακα:

14 Νισάν	Ἰουδαῖοι	Τεσσαρεσκαιδεκατῆται	Ἰωάννης
6 μ.μ.	ἀρχὴ νηστείας	(Βάπτισμα)	13 - 14
(R. Eliezer)			
Νύχτα-Νῆψις ποδῶν			
9 μ.μ.			15·17
Μεσονύκτιο			18,15 Σύλληψις τοῦ
3 π.μ.			Ἰησοῦ
			18,1 Φωνὴ τοῦ Ἀλέκτορος - Ἀρνητοῦ τοῦ Πέτρου.
6 π.μ.	Ἀρχὴ νηστείας (R. Jehudah)		18,28 Δίκη πρὸ Πιλάτου
9 π.μ.			19,1 Μαστίγωσις
Μεσημβρία	Σφαγὴ τῶν ἀμνῶν		19,13 ἕκτη ὥρα: Σταύρωσις
3 μ.μ.	Τέλος Νηστείας	Τέλος Νηστείας	19,28 Ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκει πρὸ τοῦ Σαββάτου.
15 Νισάν	Ἰουδαῖοι	Τεσσαρεσκαιδεκατῆται	Ἰωάννης
6 μ.μ.	Πασχάλιο Λεῖπνο	Πασχάλιο Λεῖπνο	

9 π.μ. *Haggadah* 'Ομιλία
12 μεσημέρι. Τέλος τοῦ Πάσχα

Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα

6 π.μ.	20,1 Ἀνάσταση
6 μ.μ.	20,19 ἐμφάνισις εἰς τὸ δόδεκα (ἐσπέρας)

"Η σκέψις ποὺ κάνει κανείς, σταν ἀκούῃ αὐτά, εἶναι: πολὺ ὑποθετικά ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐνδιαφέροντα πράγματα." Ο καθηγ. *Goulder*, προτείνοντας τὰ παραπάνω, προϋποθέτει ὅτι ἡ Ἀσία ἔμεινε ἀντιπανλιανική ὅτι ὁ ιουδαιοχριστιανισμὸς εἶχε ἐκεῖ τὸ όχυρό του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς καταπολεμούμενες ἀπ' τὸν Ἰησάτοι αἵρεσεις κι' ἀπ' τὸ πρόβλημα τοῦ Πάσχα μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ρώμης. Βάσει δὲ τῶν αὐτῶν ὁ καθηγ. *Goulder* συνάγει δύο συμπεράσματα: α) "Οτι τὸ κατὰ Ἰοάννην διασώζει παλαιστινὲς περὶ τοῦ Ἰησοῦ παραδόσεις, β) "Οτι ἦταν τὸ Εὐαγγέλιο τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν.

"Ο καθηγ. *B. A. Mastin*, ἀπὸ τὴν Οὐαλία, εἰσηγήθηκε τὸ θέμα „Ἐνα παραμελημένῳ χαρακτηριστικὸ τῆς Χριστολογίας τοῦ Δ' Εὐαγγελίου“ καὶ μᾶς ἐμίλησε γιὰ τὸν ὄρο «Θεός» σὰν χριστολογικὸ τίτλο στὸ Εὐαγγέλιο. Ο *Mastin* ὑπεστήριξε πὼς ἐνῷ στὸν Παῦλο, ὁ ὄρος χρησιμοποεῖται ὡς ἐν παρόδῳ, στὸν Ἰεράννη χρησιμοποιεῖται σκοπίμως. Στὸ 1,18 προτιμάει τὴν ἀνάγνωσι «μονογενῆς Θεός». «Ἀπὸ τὴν γραφὴν «μονογενῆς Κύριος» δὲν ἡμποροῦσε νὰ παραχθῇ τὸ «μονογενῆς Θεός» τὸ ἀντίθετο εἶναι τὸ φυσικότερο. Η μνεία τοῦ ὄρου Θεός στὸ 20,28 ἀποτελεῖ, στὸ τέλος τοῦ Εὐαγγελίου, μάν ἀντιστοιχία στὴν μνεία τοῦ ὄρου στὸ 1,1. Η χρῆσις τοῦ ὄρου ἐκφράζει ἴσως ὅχι κάτι τὸ ὄντολογικὸ ἀλλὰ τὴν θεότητα στὴν ἀποκάλυψι του πρὸς τὸν ἀνθρώπο (a functional christology), ἡ ἐσκεμμένη δὲ χρῆσις του ὀφελεῖται, κατὰ τὸν ὄμιλητή, σὲ δύο λόγους: α) στὴν διαμάχη μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Συναγωγῆς περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, κεφ. 5,18 «ἴσον ἔαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ». . . κ.τ.λ.). β) Στὴν ἀντίκρουσι τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεϊκοῦ τίτλου «dominus et Deus».

Τὴν τρίτη καὶ τελευταία εἰσήγησι στὸ *Master Theme* ἔκαμε ὁ καθηγ. *R. J. Campbell*, κοσμήτορ τοῦ *European Bible Institute*, μὲ θέμα: «Τὸ τέταρτο Εὐαγγέλιο καὶ ιστορικότης στὴν περικοπὴ Ἰωάνν. 2,13 - 17». Μετὰ ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά, ὁ ὄμιλητης παρουσίασε τὴν προσπάθεια στὴν σύγχρονή μας ἔρευνα γιὰ τὸν τονισμὸ στοιχείων τῆς ἀρχικῆς παλαιστινῆς χριστιανικῆς παραδόσεως μέσα στὸ τέταρτο Εὐαγγέλιο, γιὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ στὸν σχηματισμὸ τῆς εἰκόνος τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀκόμη γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὑπεροχὴ του ἔναντι τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, προσπάθησε δὲ νὰ δεῖξῃ ὅλα αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περικοπῆς τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ Ναοῦ στὸ Ἰωάνν. 2,13 - 17. Γιὰ νὰ μὴ καταπονεῖται ὁ ἀναγνώστης τοῦ παρόντος, εἰδίθε ἀμέσως πρέπει νὰ σημειώσει πὼς

τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ *Campbell* δὲν ήσαν πειστικά. Μπορεῖ ὅσα εἶπε νὰ ἔδειξαν κάποια ἀνεξαρτησία τοῦ σχετικοῦ ἐπεισοδίου κατὰ τὸ Δ' Εὐαγγέλιο ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παράδοσι τοῦ ἴδιου ἐπεισοδίου στοὺς Συνοπτικούς, διὸ πράγματα δημοσ. ἔμειναν ἀμετάθετα: α) δὲν ἐστάθηκε δυνατό νὰ πεισθῇ κανεὶς πώς τὸ ἐπεισόδιο ἔλαβε χώραν στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, δικαὶος θέλει τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, β) Δὲν εἶναι δυνατόν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἀγνοηθῆ ὁ ἐντονώτατα θεολογικός χαρακτήρας τοῦ ἐπεισοδίου στὸ Δ' Εὐαγγέλιο ἐν συγκρίσει μὲ τὴν θεολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἐπεισοδίου στοὺς Συνοπτικούς.

Τελειώνοντας πρέπει νὰ σημειώσῃ κανεὶς τὴν ἄριστη ὀργάνωσι τοῦ Συνδρίου, κι' αὐτὸ πολὺ περισσότερο, ἢν λάβῃ κανεὶς ὅπ' ὅψει του τὸν μεγάλο ἄριθμὸν ἐπιστημόνων καὶ ἐνδιαφερομένων, ποὺ μετέχουν στὰ Συνέδρια αὐτά.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Ο καθ. W. D. Davies και τὸ 4ο Εὐαγγέλιο: Μιὰ νέα θεωρία γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ «κατὰ Ἰωάννην».

Δυό είναι τὰ πρίσματα κάτω ἀπὸ τὰ όποια ἔξετάζεται στὴ σύγχρονη Καινοδιαθηκικὴ ἐπιστήμη τὸ ὑλικὸ τῆς εἰδαγγελικῆς παράδοσης. Τὸ πρῶτο είναι ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ ιδιαίτερο ἡ Ἑλληνιστικὴ γραμματεία τὸ δεύτερο, ἡ Ἐβραϊκὴ καὶ Ἀραμαϊκὴ γραμματεία καὶ γλῶσσα. Δυό είναι ἀναγκαστικά καὶ οἱ κύριες παρατάξεις τῶν σύγχρονων ἔρμηνευτῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Στὴν πρώτη ἀνήκουν αὐτοὶ ποὺ δίνουν βάση στὸ Ἀραμαϊκὸ ὑπόβαθρο δχὶ μόνο κάθε μεγάλης σχετικά Εβαγγελικῆς ἐνότητας, ἀλλὰ καὶ κάθε συγκεκριμένης ἁκφραστις. Αὗτοὶ φυσικὰ προϋποθέτουν μιὰ εἰδυγραμμὴ διαδοχῆ τῶν δυον συνέβησαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ Ἰστορικοῦ Ἰησοῦ μὲ δύο περιγράφονται στὰ Εὐαγγέλια καὶ ιδιαίτερα τὰ Συνοπτικά. Ἀναμφισβήτητα, ἡγέτης αὐτῆς τῆς Συντηρητικῆς λεγόμενης Σχολῆς είναι ὁ J. Jeremias, διδότιος καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Göttingen, ποὺ χωρίς ἀμφιβολία ἔχει κατορθώσει μόνο στὸ τομέα αὐτὸ δύο δοιαὶ μαζὶ οἱ ὑπόλοιποι τῆς ίδιας Σχολῆς. Στὴ δεύτερη κατηγορίᾳ ἀνήκουν δοιοὶ προϋποθέτουν ἵνα ἀναγκαστικὸ Ἑλληνιστικὸ ὑπόβαθρο, μιὰ καὶ ἡ Καινοδιαθηκικὴ γραμματεία, ἀπὸ χρονολογικὴ τούλαχιστο σκοπιά ἔξετασμένη, δὲν μπορεῖ παρὰ προίδην τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόδισμου νά είναι καὶ δχὶ τοῦ Ιουδαϊκοῦ. Ἀν σ' αὐτὴ τὴν προϋπόθεση προσθέσῃ κανεὶς τὴν ἐμπειρία τοῦ γεγονότος τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου, ποὺ τόσο ριζικὰ ἄλλαξε τὴ ζωὴ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, τὸ μόνο λογικὸ συμπέρασμα ποὺ ἀπομένει είναι πάλι κάθε δεσμὸς μὲ τὸν Ἰστορικὸ Ἰησοῦ ἔχει οδισιαστικὸ διακοπῆ. Ἀκαταπόνητος θιασώτης τούτης τῆς Ριζοσπαστικῆς λεγόμενης Σχολῆς ὑπήρχε ἀναμφισβήτητα στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια, ὁ R. Bultmann, διδότιος καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Marburg, ποὺ ἐπίμονο διακηρύσσει: «Ποτὲ πιστὸν ἀπὸ τὸ κήρυγμα χρησιμοποιῶντας τὸ σὰν πηγὴ γιὰ τὴν ἀναπαράσταση τοῦ Ἰστορικοῦ Ἰησοῦ» μὲ τὴν «Μεσσιανικὴ τοῦ συναίσθηση», τὴν «εἰσαπερικότητα» ἢ τὸν «ήρωασμό» του. Αὐτὸ δύταν ἀκριβῶς ἔνας Χριστός κατὰ σύρκα, ποὺ δὲν ὑπάρχει πιὰ. «Ο Κύριος δὲν είναι ὁ Ἰησοῦς τῆς Ἰστορίας, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς τῆς Πίστεως, ὁ κηρυχθεὶς Χριστός»¹. Αὐτὸ φυσικὸ δὲν σημαίνει πάλι οἱ δύο τάσεις δὲν διασταυρώνονται στὴν ἀναζήτηση τῶν τόσο σκοτεινῶν —ἀπὸ ἐπιστημονικά ἴστορικὴ ἀποφῆται ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μὲ τὴ στροφὴ τῆς ἀφρόδοκρεμας τῆς Ἀμερικανικῆς Βιβλικῆς Θεολογίας πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς περισσότερο φιλικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ Bultmann καὶ τῆς σχολῆς του², δύος ἐπίσης καὶ τὴν (ἀπὸ κεφαλὴ θεωρητικὴ ἀποψῆ) περισσότερο ὑστεραῖ ἀφετηρία τῆς σκέψης τοῦ Bultmann, ὁ Jeremias καὶ ἡ παρέα του ἔχουν πολὺ δρόμο νε διανέσουν γιὰ νά ἀνταρέψουν τὴν κατάσταση πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς δικῆς τους γραμμῆς, ποὺ, πρὸς τὸ παρόν τούλαχιστο, μόνο ἡρκετά πιθανόν φαίνεται νάναι. «Ἄν τελικά τὸ καταφέρουν, τότε χωρὶς ἀμφιβολίαν ἡ συμβολὴ τοῦ Jeremias στὴ Δυτικὴ Θεολογικὴ

1. R. Bultmann, *Glauben und Verstehen*, τομ. I (1943) σελ. 208.

2. Πρβλ., J. M. Robinson, H. Koester, R. H. Fuller, N. Perrin, κ.ά.

Σκέψη τῆς ἐπόμενης γενιᾶς θὰ είναι ἀνάλογη πρὸς τὴν συμβολὴ τοῦ Bultmann στὴν προηγούμενη ἡ τοῦ Barth στὴν προ-προηγούμενη³ ἡ ἀκόμη πιὸ λαμπὲν γιὰ τὸν Ὁρθόδοξο ἀναγνώστη, ἀνάλογη πρὸς τὴν συμβολὴ τῶν Ἀρεοπαγίτων Συγγραμάτων στὴν Μυστικὴ Θεολογίᾳ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας.

Ἄπο τὸν Ὁρθόδοξην σκοπιά, ἡ γραμμὴ τοῦ Bultmann, ποὺ γενικά είναι ἀποδεκτή καὶ στοὺς μαθητές τοῦ Barth³ είναι αὐτὴ ποὺ περισσότερο προστηγίζει τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολική Σκέψη, ἀλλ᾽ αὐτὸς είναι κάτι ποὺ θέλει λεπτομερέστερη ἀξέταση.

὾ O. W. D a v i e s , συνεκδότης πρὶν 10 ἀκριβῶς χρόνια τοῦ Χαριστήρου Τόμου στὸν πρόσφατον θανόντα G. H. Dodd, ἀνήκει οὐσιαστικά στὴν πρώτη κατηγορία τῶν Καιδοδιαθηκῶν. Οἱ ἔργασίες τοῦ P a u l a n d R a b b i n i c J u d a i s m (London, 1955), C h r i s t i a n O r i g i n s a n d J u d a i s m (Philadelphia, 1962), T h e S e t t i n g o f t h e S e r m o n o n t h e M o u n t (Cambridge, 1964) κ.ἄ. ἔχουν δουλευτῆι πάνω σ' αὐτὰ τ' ἄχναρια. Τὸ ίδιο ισχύει καὶ γιὰ τὸ τελευταῖο του βιβλίο ποὺ πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ σύντομα, καὶ τὸ ὅποιο ἀσχολεῖται μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο καὶ τὴ σχέση του μὲ τοὺς «Ἀγίους Τόπους» (Ιεροσόλυμα — Holy Space). Τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἡταν τὸ θέμα μιᾶς διάλεξης ποδῶστος ὑ Davies στὸ King's College τοῦ Λονδίνου (Ἐνα ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια ποὺ ἐπιστρέψθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Sabbatical ἀδείας του) τὸν περασμένο Φελεβάρι (15/2/74), καὶ τοῦ ὅποιον τὰ συμπεράσματα παραθέτουμε στὴ συνέχεια.

Ἡ θέση τοῦ Davies βασίζεται ἀποκλειστικά στὴ στενὴ σχέση ποὺ ὑπήρχε στὸν Ἰουδαϊσμὸν ἀνάμεσος στὸ Γιαχβέ, τοὺς Ἰσραηλίτες καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴ ἐπικράτεια, ποὺ δυστὸν χρόνια πέρνυαν, τόσο ταῦτις ονταν μὲ τὰ Ιεροσόλυμα καὶ ιδιαίτερα τὸ θρησκευτικὸν τους κέντρο, τὸ Ναὸν τοῦ Σολομοντοῦ. Τὴ σχέση αὐτῆι τὸ Βριτανικὸν ἀκόμη καὶ στὴν K.D. καὶ πολὺ περισσότερο στὸ 4ο Εὐαγγέλιο. Ἐκεῖ μιὰ νόμιμη ἀπόδοση τῶν δρῶν ποὺ χρησιμοποιεῖ διαμαρτυρίας μὲ διπλῆι (καὶ πολλές φορὲς συμβολικῆι) σημασία, μπορεῖ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντας ἐρμηνευτικὲς διαστάσεις.

Ἡ σημασία τοῦ «Ιεροῦ» στὸ κατὰ Ἰωάννην γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ στὰ πρῶτα κιόλας κεφάλαια (2.13—22). Ἐκείνῳ δημος ποὺ ἔχει οὐσιαστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐρμηνεία του είναι, χωρὶς ἀλλο, ἡ ἀνδρὸς τοῦ Ἰησοῦ στὰ Ιεροσόλυμα γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς Σκηνοποιγίας (κεφ. 7-8), δημος ἡ ρήξη ἀνάμεσος στὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς Ἰουδαίους φτωνει, ἀπὸ πλευρᾶς Ἰησοῦν, ἐσκευεμένα στὸ ἀποκορύφωμα τῆς. Πολὺ χαρακτηριστικὴ είναι γιὰ τὸν Davies ἡ χρησιμοποίηση ἀπὸ τὸν ἐναγγελιστὴ τοῦ δρου «ἔε κραξεν» (στ. 7.37), δημος ἐπίστης καὶ ἡ κατάληξη τῆς δῆλης περιοπῆς μὲ τὸ «Ἐγ γάλιμι» (στ. 8.58), ποὺ φαίνεται νὰ χρησιμοποιεῖται σὲ πλήρη ἀναλογία μὲ τὶς ρήσεις τοῦ Γιαχβέ στὴν Π.Δ. Αὐτὸς δημος ποὺ ἔχει ἀκόμη μεγαλύτερη σημασία είναι ἡ συνέχεια, δημος οἱ Ἐβραῖοι «ήραν... λίθους ήνα βάλλωσιν ἐπ' αὐτόν» Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη καὶ ἐξῆ ἡ θεν ἐκ τοῦ ιεροῦ (8.59). Αὐτὴ ἡ «εξοδος» ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν Davies σὺν μιᾷ συμβολικῆι ἀποχώρηση τοῦ Ἰησοῦ (καὶ τῆς Ἑκκλησίας φυσικῆι) ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸν. Είναι χαρακτηριστικὸν πόνος, σὲ μιὰ ἀλλὴ ἐπίσκεψη τοῦ Κυρίου στὸ ιερό (10.22 ἐξ.), τὸ μόνο ποὺ ἀναφέρεται ἐναγγελιστής, είναι πάς ὁ Ἰησοῦς, κατὰ ἀπὸ παρόμοιας συνθήκες, ἀπέλας «εξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν» (10.39).

Δὲν είναι δημος τὸ Ἰουδαϊκὸν κέντρο μόνο ποὺ ἀποκηρύσσεται, κατὰ τὸν Davies, ὁ Ἰησοῦς στὸ 4ο Εὐαγγέλιο. Διαδοχικὰ ἀποκηρύσσονται ὀλόκληρη ἡ Π.Δ., τὸ κέντρο λατρείας τῶν Σαμαρείτων, παράλληλα δημος καὶ τὸ Ἐθνικὸν Κέντρο λατρείας, ἐκπροσωπούμενο κατὰ τὸν Davies ἀπὸ τὴν Προβατικὴ κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδῶν.

Ἡ Π.Δ. φαίνεται νὰ ἀποκηρύσσεται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη στὸ πρῶτο κι ὅλας κεφάλαια,

3. Πρβλ., H. D i e m , Theologie : Dogmatik (1955).

ἄν δεχτούμε —καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ φυσικό— πώς ἡ κατακλείδα του «άμην ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα καὶ τοὺς ἄγγελους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» (1.51), σύν ἔνα Midrash στὴ Γένεση (28.12). ‘Η ἀποκήρυξη τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κέντρου ἀκολουθεῖ, παράλληλα μ’ ὅσα λέχτηκαν παραπάνω, στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο καὶ ἴδιαίτερα στὸ ἑδάφιο «λύσατε τὸν νυδὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερθαι αὐτὸν» (2.20).

Ἐκείνῳ ὅμας πού είναι ἀκόμη πιὸ σπουδαιὸ στὴν ἀνάλυση τοῦ Davies είναι ὁ τρόπος μὲν τὸν ὄποιο παρουσιάζεται ἡ ἀποκήρυξη τοῦ λατρευτικοῦ κέντρου τὸσο τῶν Σαμαρειτῶν δυσὶ καὶ τῶν Ἐθνικῶν. ‘Η πρώτῃ γίνεται φανερή, πάντα κατὰ τὸν Davies, στὸ 4ο κεφ. ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἐκπληκτικὴν ἐναλλαγὴ τῶν δρῶν «πηγῆ» καὶ «φράδω». Ὁ δρός «πηγῆ» φαίνεται νῦν χρησιμοποιήται ἐσκευέμενός ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς Σαμαρίτιδος στὸ ἑδάφιο : «ἡν δὲ ἐκεὶ πηγὴ τοῦ Ἱακώβ· ὁ οὖν Ἰησος κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὀδοιπορίας ἐκαθέζετο οὗτος ἐπὶ τῇ πηγῇ» (4.6) διόπεις καὶ μετὰ τὴν ἀναφορά τοῦ Ἰησοῦ στὸ «αιώνιον ὑδωρ» : ἀλλά τὸ ὄντωρ, ὁ δύσηρος αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὑδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιου» (4.14). ‘Αντιθέτα κατὰ τὴ διάκρισα τῆς συνομιλίας τοῦ Κυρίου μὲ τὴ Σαμαρίτιδα χρησιμοποιεῖται ἐσκευέμενά ὁ δρός «φράδω» (4.11,12). Σάν ἐπιπλέον μαρτυρίᾳ τῶν δυσῶν λέχτηκαν για ἐσκευέμενήν ἐναλλαγῆ τῶν δρῶν «πηγῆ—φράδω», ὁ Davies παρουσιάστηκε καὶ τὸ γνωστὸ ἀπόδρομεγμα «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (4.24), πού ὀσιαστικά ἀναφέρεται στὴν κατάργηση τῶν παραδοσιακῶν κέντρων λατρείας καὶ στὴ συνέχεια τοῦ ὄποιού δὲ Ἰησος παρουσιάζεται, κατὰ τὰ Ἰουδαϊκά πρότυπα⁴, σύν ἡ μόνη πηγὴ τῆς Ἀλῆθειας.

‘Αναφορικά, τέλος, μὲ τὴν ἀποκήρυξη τοῦ Ἐθνικοῦ κέντρου, ὁ Davies ἀποκρούοντας τὴν περὶ πηγῆς τῶν «Σημείων» θεωρία τοῦ Bultmann⁵, φαίνεται νῦν προσυνατολίζεται σὲ μιὰ περισσότερο «απογραφικήν προσέγγισην τοῦ θέματος γιὰ τὴν ὄποια είχαν γίνει νωρίτερα μερικοὶ ὑπαντιγοι ἀπὸ τὸν G. H. Dodd στὰ δυο ἐνδιαφέροντα ἔργα του πάνω στὸ κατὰ Ἰωάννην⁶. Βασιζόμενος λοιπὸν ὁ Davies στὶς παρατηρήσεις τοῦ J. Jeremias κυρίως δημος τὶς πιὸ πρόσφατες ἀνακαλύψεις τοῦ A. Duprèς, κατέληξε στὸ συμπέρασμα πώς ἡ Προβατικὴ Κολαψηθῆται τῆς Βηθσδάνης, διχὶ μόνο στὸ τμῆμα ἐκείνο τοῦ Νεοῦ τοῦ Σολομῶντος, πού δημοσίευνται «Ἄωτὴ τῶν Ἐθνικῶν πρέπει νῦν βρίσκονται, μά πος ἀκόμη πρέπει νῦν ἀντιπροσώπευε γιὰ τὸν Ἰωάννη—σὲ ἀντιπαρθέσην πρὸς τὸ «Ιερόν» — ἔναν Ἐθνικὸ κέντρο, παράλληλο πρὸς τὰ λατρευτικά κέντρα τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαμαρείτῶν.

‘Αν διλα τὰ παραπάνω πράγματα ἀλληδιάνων, τότε δὲν ἀπομένει παρά νῦν ἀναζητήσουμε παρόμοια στοιχεῖα καὶ στὴ διήγηση τοῦ Πάθους⁷ καὶ τέτοια στοιχεῖα ἀναμφισβήτητα βρίσκονται διέθουν. ‘Η διψησθ π.χ. τοῦ Κυρίου στὸ Σταυρὸ (ποὺ γιὰ τὸν Ἰωάννη δὲν είναι τίποτε ἄλλο παρὶ «Δόξαι») μέσου στὴν ἴδια τὴν Ἱερὴ Πόλη, δὲν είναι τίποτε ἄλλο παρά ἔνα στοιχεῖο παραπάνω, ποὺ δὲ Ἰησος διάλιτε συμμαχικά τὴ σημασία τῆς παραδοσιακῆς Holy Space.

‘Ετοι τὸ κατὰ Ἰωάννην φαίνεται νῦν κόβη κάθε δεσμὸ μὲ τὴν “Αγια Πόλη, κάτι ποὺ δὲν τὸ βρίσκουμε οὔτε καὶ στὸν ἴδιο Παῦλο, ποὺ παρ’ ὅλους τοὺς ἀγῶνες του ἐνέμαται

4. Πρβλ. «Ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοιο» (4. 26).

5. ‘Η θεωρία αὐτῆς παρουσιάστηκε πρόσφατα περισσότερο ἀναλυτικά ἀπὸ τὸν R. Fortina, *The Gospels of Signs* (Cambridge, 1969).

6. *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge, 1953) καὶ *Historical Tradition in the Fourth Gospel* (Cambridge, 1963).

στοὺς Ἰουδαῖοντας δὲν ἔπιεστε μολαταῦτο νῦ σχετίζεται κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τά' Ἱεροσόλυμα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ τέταρτο Ἐναγγέλιο γίνεται τὸ «Ἐναγγέλιο» ποὺ βρίσκεται ἐξ αὐτὸ κάθε περιορισμὸ καὶ σχέση μὲ τὴ Holy Space, καὶ γενικά, τὸν Ἰουδαϊσμό, καθ' ὀλοκληρία.

Ἡ συμβολὴ τῆς Συμβολικῆς Τοπολογίας στὴν ἐρμηνεία τῆς Κ. Διαθήκης ἔχει βασικὰ τὶς ἀρχές τῆς στοὺς E. Lohmeyer καὶ R. H. Lightfoot, ποὺ παρατήρησαν στὸ κατὰ Μᾶρκον μιὰ ἐσκεμμένη ἀντιπαραβολὴ ἀνάμεσα στὴ Γαλιλαία (τῶν Ἐθνῶν) καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ (τῶν Ἐβραίων). Ὁ Davies, ποὺ φαίνεται νῦ κινεῖται σὲ παρόμοια πλαίσια ἀναφορικά μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην, φαίνεται νῦ πιστεύει ἀνταπόκριση ἀκόμη καὶ στοὺς Ιδίους τοὺς ἀναγνῶστες του. Σὲ προσωπικὴ μας παρατήρηση, πῶς ἡταν δυνατὸ οἱ ἀναγνῶστες του, κάπου στὰ παράλια τῆς Μικρασίας, να ταυτίζουν τὴν Κολυμβήθρα τοῦ Σιλοάμ π.χ. μὲ Ἐθνικό κέντρο, ὁ Davies τόνισε τὴν τρομακτικὴ ἔκταση ποὺ είχαν τὰ προσκυνήματα (pilgrimages) γιὰ τοὺς Ἅγιους Τόπους, δχι μόνο στὸ τέλος τοῦ Α' μ.Χ. αἱ, ἀλλά ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχῇ τῶν Καππαδοκῶν, ἔνας ἀπὸ τοὺς ὄποιους, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανηνός, πρότρεψε τοὺς συγχρόνους του να πηγαίνουν ὅχι στὰ Ἱεροσόλυμα ἀλλὰ στὸ Θεό!

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ θεωρία τοῦ Davies φαίνεται νῦ προσφέρει κάπως καινούργιες διαστάσεις στὸ φλέγον θέμα τῆς Ἐρμηνείας τοῦ Τετάρτου Ἐναγγελίου, ιδιαίτερα ἀναφορικά μὲ τὴν ἐντονη ἀντιπαραβολὴ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ. Ἐξετασμήν διώς σύν δλο, ἡ θεωρία πάσχει ἀπὸ ἐλλειψη ἐπαρκῶν ἐνδείξεων μερικῶν στοιχείων μάλιστα, δπως π.χ. ἡ ταύτιση τῆς Προβατικῆς Κολυμβήθρας μὲ Ἐθνικό κέντρο, φαίνονται ἀρκετά παρατραβηγμένα. Τὸ ἀσθενέστερο διώς σημειο τῆς είναι χωρὶς ἀμφιβολία τὸ γεγονός πῶς δὲν ἔχαντει δλεὶς τὶς πτυχὲς τοῦ τόσο πολυυσητημένου «Πνευματικοῦ Ἐναγγελίου».

Πρὸς τὸ παρόν, δὲ μποροῦμε νῦ προχωρήσουμε παραπέρα: ἀπλῶς ἀναμένουμε τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Davies, δπου πιστεύουμε πῶς ἀρκετά σημεια πρέπει νῦ διαστηνιστοῦν, καὶ τὶς ἀντιδράσεις τῶν κριτικῶν.

ΠΙΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Alfred Wikenhauser—Josef Schmid, Einleitung in das Neue Testament
 (Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ.Δ.), δη τελείως ἐκ νέου ἐπεξεργασθείσου ἐκδοσις, ἐκδ.
 οίκος Herder, 1973, Freiburg Basel-Wien, σσ. XVI 677. 72 D.M.

Ἡ πρὸ εἰκοσατίας τὸ 1953 ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου A. W i k e n h a u s e r (ἀπεβ. 21 Ἰουνίου 1960), ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Κ.Δ. ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Freiburg ἐν Br. ἀρίστη καὶ διά φοιτητῶν λόγῳ τῆς περιεκτικότητος, ἐννιμερότητος καὶ σωρτειας αὐτῆ μοναδική Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ.Δ., ἡ μετὰ ταῦτα εἰς διαφόρους ἐκδόσεις ἐμπλουτισθείσα διὰ συμπληρωμάτων τῆς βιβλιογραφίας καὶ διακρατητείσας διαφόρων ἐπὶ μέρους προβλημάτων καὶ προσπαθειῶν ἐπιλογεως αὐτῶν καὶ ἀποκτήσαστα διεθνές καὶ διαχριστιανικόν κύρος, ἔξεδόθη εἰς δην ἐκδοσιν, τελείως ἐπεξειργασμένην ὑπὸ τοῦ J. Schmid, Καθηγητοῦ τῆς Ἐξηγητικῆς τῆς Κ.Δ. ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου καὶ συνεργάτου τοῦ A. Wikenhauser εἰς τὸ Regensburger Kommentar τῆς Κ.Δ.'Ο J.Schmid εἶναι μία τῶν πλέον ἐν Γερμανίᾳ, ὡς καὶ διεθνῶς ἀνεγνωρισμένων προσωπικοτήτων εἰς τὴν Ἐξηγητικήν. Ἐπέτυχε διά τῆς πλήρους νέας ἐπεξεργασίας καὶ διευρύστως καὶ τῆς βιβλιογραφίας καὶ τοῦ κειμένου τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ A. Wikenhauser νῦ καταστήσῃ ταῦτην καὶ πάλιν μνημειαδῆς ἔργον τῆς συγχρόνου καινοδιαθηκῆς ἐξηγητικῆς, ἥτις τὸσον προήγεται εἰς τὴν ἐποχήν μας τὴν ἔρευναν τῶν εἰσαγωγικῶν προβλημάτων.

Εις τὸν πρόλογον τῆς νέας ἐπεξεργασίας γράφει ὁ J. Schmid : «Η θυελλώδης κίνησις, ἐν τῇ ὄποιᾳ εὐρίσκεται ἀπὸ μερικῶν ἔτῶν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, δρεῖται νῦν ἔξασκήση τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν καινοδιαθηκικὴν ἤρευναν. Διὰ τοῦτο μία νέα Ἐκδοσις ἡτοῦ δυνατὸν νῦν κατεστῆ μόνον μία νέα ἐπεξεργασία, ἵτις λαμβάνει θέσιν αὐτοτελῶς πρὸς τὰ νέα προβλήματα καὶ ὑπολογίζει τὴν γενικὴν πρόοδον τῆς ἤρευνης. Κυρίως ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος διαφόρων καινοδιαθηκικῶν βιβλίων ἡτολὴ τῆς στιγμῆς μία τοποθέτησις ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν σημειρινὴν κατάστασιν τῆς διεθνοῦς τῆς Κ.Δ. ἤρευνης. Τὸ ἔργον τοῦ Wikenhauser δὲν θ' ἀλλάζει ἐν τῇ νέᾳ ἐπεξεργασίᾳ, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, δεστὶς κατέστησης τούτῳ διεθνῷ περιοπτον, εἰς πολλάριμα δμῶς προβλήματα θάξῃ νῦν ἐπεξεργασία νέας ἀπαντήσεως. Η βιβλιογραφία, ἐπὶ τῆς ὄποιας ἡδη̄ ὁ Wikenhauser ἀπόστησεν τημασίαν ἀπέδιεις εἰς τὴν πρώτην καὶ τὰς ἀκολούθους τρεῖς ἑκάδους, διημέρηνθή σημαντικῶς εἰς τὴν νέαν ἐπεξεργασίαν. Οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε παρεκκλίσεως κατὰ τὴν δομὴν τοῦ βιβλίου τοῦ Wikenhauser. Ως νέον μέρος δμῶς πρέπει νῦν προστεθῆ ἐν κεφάλαιον περὶ τῆς γλώσσης τῆς Κ.Δ. Η νέα ἐπεξεργασία δέον νῦν παράσχῃ μαρτυρίαν περὶ τῆς κριτικῆς στάσεως, διὰ τῆς ὄποιας ἡ σημειρινὴ τῆς Κ.Δ. ἤρευνα δέον νῦν λάβῃ υπ' ὅψιν τὴν ἔξελιξιν τῶν τελευταίων ἔτων. Ἰδίως ἀπομακρύνεται ἡ νέα ἐπεξεργασία τῆς ἀνταποκρισίου εἰς τὸ περὶ τῆς γνησιότητος πρόβλημα παρὰ διαφόρων καινοδιαθηκικῶν βιβλίων τῆς ἐπιφυλακτικῆς στάσεως τοῦ Wikenhauser. Οὐδεμία δμῶς ἀμφιβολία εὑνίστασι, διτὶ ἡνὶ ἀυτῇ ἐκφερομένῃ ἔξελιξις κατὰ πάντα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πνεύμα αὐτοῦ καὶ διτὶ καὶ ὁ ἴδιος, ἐάν νῦν ἐπέξη τὴν ἔξελιξιν τῶν τελευταίων ἔτων εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς θεολογίας θάντηρηγειται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ θάντηρηγειται τὸν ἐπιφυλακτικὸν αὐτοῦ τρόπον τῆς ἐκφράσιας διά σωφεστέρας γλώσσης» (σσ. VI/VII). Πράγματι, ἐάν συγκρίνῃ τις τὴν 3ην ἔκδοσιν (1959) πρὸς τὴν νῦν δην τοι-αύτην, θεωταὶ καὶ ἐπιπλοαῖς, διὰ τῆς ἀρμήσησος τῶν σελίδων μόνον, διαπιστοῖ διτὶ, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς μὲν τὴν 3ην ἔκδ. είναν 455, εἰς δὲ τὴν δην ἔκδ. 677. Ἐπίσης εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν παρελείφθησαν καὶ διπαστοὶ αἱ εἰς τὴν 3ην ἔκδ. μνημονεύματα ἐν τούται ἐκάστης βιβλιογραφίας ἐν τοῖς Εἴδαγγελοῖς, τῷ Συνοπτικῷ προβλήματι, Πράξει, Ποιμαντικῆς Ἔπιστολαῖς καὶ τῇ πρὸς Ἐβραίους ἀποφάσεις τῆς Πατικῆς ἐπὶ τῆς Βίβλου Ἐπιτροπῆς.

Ἐν τῇ εἰσιγωγῇ (σσ. 1-22) ἔξετάζονται §1 «Ἐννοια καὶ ἔργον τῆς Εἰσιγωγικῆς ἐπιστήμης, §2 Σύνοψις τῆς ιστορίας τῆς Εἰσιγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ §3 Βοηθητικά μέσα πρὸς μελέτην τῆς Κ.Δ. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος (σσ.23-64), τὸ διοικὸν διαλαμβάνεται τὸν Κανόνα τῆς Κ.Δ. προστεθῆ εἰς τὴν 3ην «Ο Κανὼν τῆς θνητικῆς συριακῆς ἐκκλησίας ὡς τρίτον θέμα «Ο Κανὼν τῆς ἀρμενικῆς καὶ γεωργιανῆς ἐκκλησίας» (σσ.58-9). Εἰς τὸ δευτέρον μέρος «Τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ.», ἡ §11 «Γενικά ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῆς Κ.Δ.» διεμορφώθη εἰς «Γενικὴ βιβλιογραφία ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χειρογραφογνωσίας (handschriftenkunde) καὶ ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῆς Κ.Δ.» (σσ.65-6). Ἐν τῇ §12 «Τὰ Ἑλληνικά χειρόγραφα» (σ.79) παρελείφθη ἐκ παραδομῆς ίσως, ἀν καὶ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ Corrigenda, ὁ τίτλος I. Ἀριθμός, περιεχόμενον, ἥλικια καὶ σημειώσεις χαρακτηριστὸς τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀν καὶ ὑπάρχῃ εἰς τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων. Λίγων ὅρθως ἡλαζεν ἡ σειρά τῶν θεμάτων 2 καὶ 3 καὶ ἑισθή ὡς 2. «Οἱ σημαντικότεροι καινοδιαθηκικοὶ πάταροι» (σσ. 81-86) καὶ ὡς 3. «Τὰ σημαντικότερα κεφαλαιογύρωματα χειρόγραφων» (σσ. 86-94), ἀμφότερα δὲ διημερύθησαν λίαν καὶ ἐπλουτίσθησαν, προστεθῆ δὲ ὡς 5. Τὰ ἐκλογάδια ἡ περικοπάρια (Lektionarien) (σσ. 98-100). Ἐν τέλει τῆς §13 «Αἱ παραπομπαὶ καὶ τὰ ὑπομήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων» εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν προστεθῆ ἀνευ ἀριθμήσως τὸ θέμα «Μεταφράστεις», διπερ ὡς ἐπερπετεῖ τοῦ τεθῆ ἐπεξεργασίας τῆς γενικός τίτλος εἰτὲ ὡς προλεγόμενα τῆς §14 «Η λατινικὴ μετάφραστις». Παρελήφθη εἰς τὴν παράγραφον ταύτην ὁ τίτλος τοῦ Ιου θέματος «Η παλαιολατινικὴ μετάφραστις», δεστὶς ὑπάρχει εἰς τὴν 3ην ἔκδοσιν. Εἰς τὴν §16 «Η συριακὴ μετάφραστις» προστεθῆ εἰς τὸν τίτλον τοῦ 4ου θέμα-

τοῖς», «Ἡ φιλοξενιανή μετάφρασις» και «ἡ συρο-ηρακλειανή». Τελείως διαφόρως διεμορφώθη, ἀν καὶ διεφύλαξε τὸν προηγούμενον τίτλον αὐτῆς ἡ §17 «Ἡ κοπτικὴ μετάφρασις», ἐμπλουτισθεῖσα διὰ τῆς μεσοαιγυπτιακῆς καὶ φαγιουμιτικῆς διαλέκτου καὶ τῆς ἀχμιμικῆς μεταφράσεως, ὡς καὶ αἱ §18 «Ἡ ἄρμενικὴ μετάφρασις» καὶ 19 «Ἡ γεωργιανή μετάφρασις», προστεθή δὲ ὡς §20 «Ἡ αἰθιοπικὴ μετάφρασις». Ἡ §22 (21 εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «Ἡ σμηρινὴ θέσις τῆς ἑρεύνης τοῦ καινοδιαθηκικοῦ κείμενου ἀνενεῳρήθη, ἐπλουτίσθη καὶ διεπλατύνθη εἰς τὸ 4ον θέμα : ατὸ κείμενον τῆς Κοινῆς διὰ τῶν ὑποδιαιρέσεων α) χαρακτηρισμὸς τοῦ Κ-κειμένου, β) ἡ ἐξ ἐπόφεως κριτικῆς κειμένου ἄξια τοῦ Κ-κειμένου, γ) τὸ βιβαντινὸν κείμενον καὶ τὸ Textus Receptus· ὡς 5ον θέμα προστεθή ἡ ἀντερικὴ κριτικὴ». Ἔπιστης νέα είναι καὶ ἡ §23 «Ἡ γλώσσα τῆς Κ.Δ.» μὲ τὰ θέματα 1. Προσμετάστις, 2. «Ἡ Κοινή, 3. «Ἡ Ἑλληνικὴ τῆς Κ.Δ., 4. Οἱ ἐπὶ μέρους καινοδιαθηκιοὶ συγγραφεῖς, ἣτις κατακλείει τὸ 2ον μέρος «Τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ.».

Εἰς τὸ τρίτον μέρος : «Ἡ σύστασις τῶν συγγραφῶν τῆς Κ.Δ. (σσ.203 ἔως 658), τμῆμα πρώτον : Τὰ Εὐαγγέλια καὶ αἱ Πράξεις (σσ. 203-379), τμῆμα δεύτερον : Αἱ ἐπιστολαὶ (σσ. 380-630) καὶ τμῆμα τρίτον : Τὸ προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ.Δ. (σσ. 631-658) ἀρευνῶνται ὥπερ τὰ προβλήματα ὑπὸ τελείων νέων προοπτικῆν. Εἰς τὴν §25 (23ην τῆς 3ης ἑκδ.) «Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον» διασκευάσθη τὸ 3ον θέμα «ἰδιορρυθμία καὶ σκοπός» εἰς «φιλολογικός καὶ θεολογικός χαρακτήρα τοῦ Εὐαγγέλιου τοῦ Μάρκου». Εἰς τὴν §26 «Τὸ κατὰ Ματθαίον Εὐαγγέλιον» ὡς τρίτον θέμα ἀρευνῶνται «αἱ πηγαί», τὸ δὲ 3ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. «Ἡ φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ ἰδιορρυθμία» χωρίζεται εἰς θέμα 4. «Ἡ φιλολογικὴ ἰδιορρυθμία καὶ 5. «Ἡ θεολογικὴ ἰδιορρυθμία». Τὸ 4ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. μὲ τίτλον «ἡ ἀρχικὴ γλῶσσαν ἐνεσταματώθη διασκευασθὲν τελείων εἰς τὸ 3ον θέμα «Αἱ πηγαί». Εἰς τὴν §27 «Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον» ἐνεσταματώθη τὸ 2ον θέμα «ἡ ὡραῖα ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις καὶ ἀπελεύθεσται μετὰ τὸ 3ον θέματος «οἱ συγγραφεῖς τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιου (καὶ τῶν Πρᾶξ.)» τὸ 3ον θέμα μὲ τίτλον «οἱ συγγραφεῖς τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιου (καὶ τῶν Πρᾶξ.)». Ως 3ον θέμα παριστένεται τὸ 4ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. «αἱ πηγαὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιου καὶ ἡ ἐπεξεργασία αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ΑΚ.Ν., ὡς 4ον τὸ 5ον τῆς 3ης ἑκδ. «Ἡ φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ ἰδιορρυθμία καὶ ὡς 5ον τὸ δον τῆς 3ης ἑκδ. «Κύκλος ἀναγνωστῶν, τόπος καὶ χρόνος τῆς συγγραφῆς». «Τὸ συνοπτικὸν πρόβλημα» §28 τῆς νέας ἑκδ. συνιεμήθη λίαν εἰς δύο στιλίδας εἰς τὴν νέαν ἑκδ. (σσ.273/4), ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. περιελάμβανε 6 στιλ. (σσ. 163-169). Αἱ προστάθμειαι ἐπιλέστεος τοῦ συνοπτικοῦ πρόβληματος εἰς τὴν 3ην ἑκδ. είναι ἐποπτικώτερα τὰ τῆς νέας ἑκδ. διὰ τῶν ὑποτίτλων ἡ διαστέλλομένων γραμμάτων : «ἰστορικὴ ἐπισκόπησις», «ἡ τὸν πρωτευαγγελίου ὑπόθεσις», «ἡ τῆς παραδόσεως», «ἡ τῆς χρησμοποιήσεως», «ἡ περὶ τῶν δύο πηγῶν θεωρία»· ἡ σημειωνὴ θέσις τοῦ προβλήματος ὡς 5ον θέμα καὶ ὡς δον «Σύνοψις τῶν πορισμάτων». Εἰς τὴν νέαν ἑκδ. δὲν ὑπάρχει ἐπίστης τὸ ἐποπτικὸν σχῆμα ἐπὶ τοῦ συνοπτικοῦ πρόβληματος (σ. 182 τῆς 3ης ἑκδ.). Παρότι τὴν συντομίαν δύος τῆς νέας ἐκδόσεως συμπληροῦνται πολλὰ σημεῖα τῆς 3ης ἑκδ.. Ιδίως ἐκτενεστάρει είναι ἡ διακριμάτευσις τῆς 4ης ὑποθέσεως τῆς «τῆς χρησμοποιήσεως», ἐνθεὶς δύος παραλείπεται ἡ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. μνημονεύομένη θεωρία τοῦ P. Benoit (σσ.171/2). Εἰς τὴν νέαν ἑκδ. ὑποστηρίζεται ἡ λύσις τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς περὶ τῶν δύο πηγῶν θεωρίας, ἐγκαταλείπεται δὲ ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἡρακλειαστί γραφέντος πρωτοΜατθαίου. «Ἡ μορφοίστορια τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων ἡλλαζεν ἀφ' ἐνδέ τίτλον «Ιστορία τῆς μορφῆς καὶ τῆς συντάξεως τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων» καὶ ἀφ' ἐτέρου διάρθρωτιν καὶ περιεχόμενον, διαιρεῖται δὲ 1. «Ἡ μορφοίστορικὴ μέθοδος» (σσ.290-296), 2. «Ἡ συντακτικοίστορικὴ μέθοδος» (σσ.296-298), ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. 1. «Ἡ μορφοίστορικὴ θεωρίης τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων (σσ. 183-195) καὶ 2. Δικαιόμα καὶ δρις τοῦ μορφοίστορικοῦ τρόπου τῆς θεωρήσεως (σσ. 195-199). Εἴναι λάβη τις πρὸ διφθαλμῶν σύνολον τὸ συνοπτικὸν πρόβλημα δύοις μετά τῶν

προσπιθειδων ἐπιλύσεως αὐτοῦ, τότε τοῦτο καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἑκδόσεις καταλαμβάνει τὸν αὐτὸν σχεδὸν χῶρον (σσ.272-289) τῆς νέας ἑκδ., σσ. 162-182 τῆς 3ης ἑκδ.).

Εἰς τὴν §30 «Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον» ἐπλουτίσθη λίαν ἡ βιβλιογραφία (σσ. 299-303). Εἰς τὸ Iov θέμα «Περιεχόμενον καὶ δομήν» ἡ ὑποδιαιρεσίς «Πρῶτον κύριον μέρος· Δρᾶστις τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ κόσμῳ 1,19-12,50» τῆς 3ης ἑκδ. μετεβλήθη εἰς «Ἀνθοποκάλυψις τοῦ Ἰησοῦ πρὸ τοῦ κόσμου». Τὸ 2ον θέμα «Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις» τῆς 3ης ἑκδ. διμορφώθη εἰς «Τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως» (σσ. 305-314), α) ἡ μαρτυρία τῆς ἀρχαίας ἑκκλ. παράδοσεως (σσ. 306-312) καὶ β) ἡ ἀτομαρτυρία τοῦ Ἐντέγελον περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ (σσ.312-313), διπερ ἀπέτελε τὸ 3ον θέμα εἰς τὴν 3ην ἑκδ. Τὸ 4ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. ᾧ φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ ίδιορρυθμία εἰς τὴν νέαν ἑκδ. ἐχωρίσθη εἰς θέμα 3 ἢ φιλολογικὴ ίδιορρυθμίαν (σσ. 314 ἕως 316) καὶ θέμα 7ον ἢ Ἱωάννειος θεολογίαν (σσ. 332-335). «Ὦς 4ον θέμα εἰς τὴν νέαν ἑκδ. τίθεται «οὐδὲ Ἰωάννης καὶ οἱ Συνοπτικοί» (σσ. 317-321), διπερ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ὑπάρχει ὡς 5ον θέμα «ἢ σχέσις τοῦ Ἰωάννου πρὸς τοὺς Συνοπτικούς» (σσ. 216-218). «Ὦς 5ον θέμα εἰς τὴν νέαν ἑκδ. ὑπάρχει «φιλολογικὴ κριτικὴ πρὸς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον» (σσ. 321-327), τὸ δοτον ὑπὸ τελείως διάφορον τίτλον «ἢ ἐντῆς καὶ ἀκέραιότητος τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου» (σσ. 218-221) ὡς 6ον θέμα ὑπάρχει εἰς τὴν 3ην ἑκδ. «Ὦς 6ον θέμα ὑπάρχει «ἢ προάλευσις τοῦ ιωαννεῖου κόδιμου τῶν ἴδιων» (σσ.327-332), διπερ ὡς 8ον θέμα ὑπάρχει εἰς τὴν 3ην ἑκδ. (σσ. 223-226). «Ὦς 8ον θέμα εἰς τὴν νέαν ἑκδ. ὑπάρχει «ἢ ιστορικὴ ἀξία τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου» (σσ.335-341), ὡς 9ον (7ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «οὐδὲ σκοπὸς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγ.» καὶ ὡς 10ον (9ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «οὐδὲ χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς».

Αἱ Πράξεις §31 τῆς νέας ἑκδόσεως (29 τῆς 3ης) εἰς μὲν τὴν 3ην ἑκδ. εἶχον τὴν ἔξις διάρθρωσιν: βιβλιογραφία (σσ.227/8), 1. περιεχόμενον καὶ δομή (228-230), 2. δονομα καὶ σκοπός (230-232), 3. αἱ πηγαὶ (232-234), 4. ιστορικὴ ἀξιοπιστία (234-242), 5. χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς (242-244) καὶ 6. ἡ διπλῆ τοῦ κειμένου μορφή, εἰς δὲ τὴν νέαν ἑκδ. τῆς ἔξις: βιβλιογρ. (σσ. 344-347), 1. περιεχόμενον καὶ δομὴ (347-350), 2. φιλολογικὸς χαρακτήρ (350 ἕως 352), 3. ἡ σχέσις τῶν Πρ. πρὸς τὸ κατὰ Λκ. Εὐαγγ. (352-354), 4. αἱ πηγαὶ τῶν Πρ. (354-361), 5. ἡ θεολογία τῶν Πρ. (261/2), 6. ἡ ιστορικὴ ἀξία τῶν Πρ. (363-369), 7. οἱ λόγοι τῶν Πρ. (369-71), 8 χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς (372-374), 9. ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου (374-376) καὶ 10. τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως (376-379). Τὸ περὶ τῶν συγγραφέων πρόβλημα εἰς πολλὰ καινοδιαθηκά ἔργα ἐκτίθεται ὑπὸ τὸ πνεύμα τῶν νεωτέρων πορισμάτων τῆς ιστορικοκριτικῆς δρεύνης, ἐν σχέσει δὲ ὡς πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Λουκᾶ γίνεται διάκρισις μεταξὺ θρύλων καὶ ιστορικῶς ἡταραλισμένων παραδόσεων. Εἰς τὴν §32 «Τὰ γράμματα τῆς Κ.Δ. ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαίων γραμμάτων» (σσ. 380-385) (245-248 τῆς 3ης ἑκδ.) ἔχομεν ἐπίσης διαφοράς μεταξὺ τῆς 3ης καὶ τῆς νέας ἑκδόσεως. Εἰς τὴν 3ην ἑκδ.: Βιβλιογ. 1. τὸ μέγεθος τῶν ἀρχαίων γραμμάτων (σ. 245), 2. ἡ καταγραφὴ τῶν γραμμάτων (245/6), 3. τὸ σχέδιον τοῦ γράμματος (das Briefformular) (σσ.246-48), 4. γράμμα καὶ ἐπιστολὴ (248): εἰς τὴν νέαν ἑκδ.: βιβλιογραφία κατὰ πολὺ ἐκτενεύεται, 1. τὸ γράμμα ὡς φιλολογικὸν γένος ἐν τῇ Κ.Δ. (σσ. 380-384), 2. τὸ σχέδιον τοῦ γράμματος (384/5), 3. γράμμα καὶ ἐπιστολὴ (σ. 385). Εἰς τὸν χρονολογικὸν πίνακα τῆς §33 «Ἡ πορεία τοῦ βίου τοῦ Ἀπ. Παύλου» (σ. 397) (257 τῆς 3ης ἑκδ.) ὑπάρχει μέχρι τῆς 3ης ἡ Ιερουσαλήμ συλλήψεως (περὶ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ 58) ἡ δεξιὴς διαφορά μεταξὺ τῆς 3ης καὶ νέας ἑκδόσεως:

	3η ἑκδόσις	Νέα ἑκδόσις
Στροφὴ τοῦ Παύλου (3 σύν 14 ἦτη πρὸ τῆς Ἀποστολ. συνόδου (Γαλ. 1,18.2,1)	περὶ τὰ 34	32-33
Πρώτη ἐπίσκεψις ἐν Ιερουσαλήμ 3 ἔτη μετά τὴν στροφὴν	δὲν ὑπάρχει	περὶ τὰ 34

Διαμονή ἐν Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ	δὲν ὑπάρχει	34/5—περ. 44
Πρῶτον ἱεραποστολ., ταξείδιον	μεταξὺ 46 καὶ 49 (δι’ ἀμφοτέρας τὰς ἐκδόσεις)	
‘Ἀποστολικὴ σύνοδος	49 (δι’ ἀμφοτέρας τὰς ἐκδόσεις)	
Δεύτερον ἱεραποστολικὸν ταξείδιον	ἀνοιξὶς 50—φθινοπ. 53 49 μέχρι φθιν. 52 ἡ 53	
διά τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος (προσθήκη ν.ἔ.)		
Τρίτον ἱεραποστ. ταξείδιον.	ἀνοιξ. 54—ἀνοιξ. 58	ἀνοιξ. 53 ἡ 54—ἄν. 58

Εἰς τὴν νέαν ἐκδοσιν (σσ. 397/8) μετὰ τὸν χρονολογικὸν πίνακα προστείθη «Τὰ γράμματα τοῦ Παύλου ἐν γένει». Εἰς τὴν §34 «Τὸ πρῶτον πρὸς Θεοὺς/νικεῖς γράμμα» (σσ.399–404), εἰς τὴν σ.401 εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς συγγραφῆς «κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 52» προστείθη ἐντὸς παρενθέσεως (ἡ ἐνδεχομένως τοῦ προτηγουμένου ἔτους), ἐν συνεχείᾳ δὲ παρατίθεται ἡ δλητή περὶ τὴν χρονολογίαν ταῦτην διένεξις ἡ ἐν παρενθέσει τοῦ ἔτους 51 ἡδη (σσ.401/2). Εἰς τὴν §35 «Τὸ δεύτερον πρὸς Θ/κεῖς γράμμα» (404–409) εἰς «τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος» (406–409) ἐρευνάνται ὑπὸ τελείων νέων σκοπιάν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἐρευνῶν τοῦ W.Trilling, Untersuchungen zum 2 Thess. (ἐρευναὶ εἰς τὴν 2 Θεσσ.), Erfurt 1972, κατατίθεται εἰς τὴν ἐκδοσήν τῆς μεταπαύλειου προελεύσεως, ἐνῷ ὁ Wikenhauser εἰς τὴν 3ην ἑκδ. (σ. 263) παρεδέχετο τοῦτο ὡς γνήσιον: «Οὕτω παραμένουσι βεβαίως ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς γνησιότητος ἀλλυτα προβλήματα, ἄπινα δημος ἀδυνατοῦσι νῦ κλονίσσωσι τὴν παύλειον προελευτινόν». Εἰς τὴν §36 «Τὸ πρὸς Γαλάτας γράμμα» (σσ. 409–420) τὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς νοτιογαλατικῆς θεωρίας αὐξάνονται ἀπὸ 2 εἰς 4 καὶ ἐπεκτείνεται τὸ πρῶτον ἐπιχειρήμα. ‘Ἐκπίσης ἐμπλουτίζονται τὰ θέματα ἀφορμὴ καὶ σκοπός» (415–17), «Χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς» (417–19) καὶ προστίθενται ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς ‘γνησιότητος’ (σ. 419) Εἰς τὴν §37 «Τὸ πρῶτον πρὸς Κορινθίους γράμμα» (420–432) ἀναπτύσσεται ἐκτενέστερον «ἡ ἀφορμὴ τοῦ γράμματος» (425–428), προστίθεται δὲ «ἡ γνησιότης καὶ ἐνότης τοῦ Ιου πρὸς Κορ.» (428–432). Εἰς τὴν §38 «Τὸ δεύτερον πρὸς Κορ. γράμμα» (432 ἥσος 448) ἐπεκτείνθη τὸ 3ον θέμα «ἡ προστορία» εἰς σσ. 435–439, ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ἐκτίθεται τοῦτο εἰς μίαν μελίδα μόνον, ὡς 4ον θέμα ἀντὶ ὅλης σκοποῦ τίθεται «ἡ γνησιότης καὶ ἐνότης τοῦ γράμματος» (σσ. 439–442), ἐν τῶν ὅποιων «ἡ ἐνότης» ἀπετέλει εἰς τὴν 3ην ἑκδ. τὸ 5ον θέμα. ‘Ως 5ον προστείθη εἰς τὴν νέαν ἑκδ. «τὸ πρόβλημα τοῦ τεσσάρων κεφαλαίων γράμματος» (Κεφ. 10–13)» (442–448). Εἰς τὴν §39 «Τὸ πρὸς Ρωμαίους γράμμα» (σσ.449–462) εἰς τὸ δον θέμα «ἡ ἀκέραιότης τοῦ γράμματος» προστείθη καὶ «ἡ γνησιότης» καὶ ἔχομεν «Ἡ γνησιότης καὶ ἀκέραιότης τοῦ γράμματος» (σσ.458–462). Εἰς τὴν §40 «Τὸ πρὸς Κολοσσαῖς γράμμα» (σσ.463–475) προστείθησαν ὧν 5ον θέμα «ἡ γλώσσα τοῦ πρὸς Κολ..» (σσ.470/71) καὶ δον «θεολογικαὶ ἴδιοτροπίμαι τοῦ πρὸς Κολ..» (471–473), τὸ δον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. «τόπος καὶ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ πρὸς Κολ..» (Ἐφεσ. καὶ Φιλήμ.) μετεβλήθη εἰς 7ον «χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς» (σσ. 473–475). Εἰς τὴν §41 «Τὸ πρὸς Φιλήμονα γράμμα» (σσ.475–479) ἀναπτύσσονται περισσότερον τὰ θέματα 2 καὶ 3 τῆς 3ης ἑκδ. «ἀφορμὴ καὶ σκοπός» (475/6) καὶ ‘γνησιότης καὶ σημασία» (476–479), ἄπινα ἐκεῖ καταλαμβάνουσι μόνον μίαν σελίδα. Εἰς τὴν §42 «Τὸ πρὸς Ἐφεσίους γράμμα» (σ.479–496) τελείως διαφόρως διηρθρόθησθαι ἡ δλητή παράγραφος μετά τὸ Ιον θέμα «περιεχόμενον καὶ δομήν». Παραμέθετο πρῶτον τοὺς τίτλους τῆς 3ης ἑκδ.: 2. ‘Η διεύθυνσις (σσ.302–304), 3. ‘Η γνησιότης (304–307), ἷτις ὑποδιαιρεῖται: 1. Γλώσσων καὶ διφών, 2. Διδασκαλία, 3. ‘Η σχέσις τοῦ πρὸς Ἐφεσ. πρὸς τὸ πρὸς Κολ.. Εἰς τὴν νέαν ἐκδοσιν ἔχομεν: 2. ‘Η ἐπιστολιμαία μορφὴ τοῦ πρὸς Ἐφεσ. γράμμ. (σσ.481/2), 3. ‘Η διεύθυνσις (482–486), 4. Τὸ περὶ τῆς γνησιότητος πρόβλημα (486–489), 5. Λεξιλόγιον καὶ διφών (489–91), 6. ‘Η σχέσις τοῦ πρὸς Ἐφεσ. πρὸς τὸ πρὸς Κολ.. (491–495), 7. Σκοπός καὶ χρόνος συγγραφῆς τοῦ πρὸς Ἐφεσ. (495/6). Εἰς τὴν §43 «Τὸ πρὸς Φιλιππησίους γράμμα» (σσ.496–507) ἔγνετο ἐναλλαγὴ τῶν θεμάτων 4 καὶ

5 και ἐκτενεστέρα ἐπεξεργασία· ἔτεθή δηλ.. 4. Γνησιότης και ἐνότης (σσ.500-503) και 5. Χρόνος και τόπος τῆς συγγραφῆς (σσ.503-507).

§44 «Τὰ ποιμαντικά γράμματα» ἔξετάζονται εἰς τὴν νέαν ἑκδ. εἰς μίαν μόνον παράγραφον, ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. εἰς τὰς παραγρ. 42,43,44,45. Ἐκτὸς δημος τῆς ἐμπλουτι οὐθείσης λίαν βιβλιογραφίας και τῆς ἐκτενούς αὐτῶν διαπραγματεύσεως (σσ.507-543) ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. σσ.313-324) ἔρευνθαι και ὅπο τελείως ἐτέρας προῦποθέσεις και ἔτερου δομῆν. Εἰς τὴν νέαν ἑκδοσιν. «1. Γενικά» παρελείφθη ἡ τελευταῖς πρότασις τῆς 3ης ἑκδ. «Τὸ κυρίως πρόβλημα τῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων είναι τὸ πρόβλημα ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα αὐτῶν (σ.314). Εἰς τὴν νέαν ἑκδ. ἔχομεν τὴν ἔκτης διάρροστιν: 1. Γενικά, 2. Περιεχόμενον και δομὴ τῶν τριῶν γραμμάτων (509-512), 3. Ἡ ἐν τοῖς τρισὶ γράμμασι προϋποτιθέμενή ἱστορική κατάστασις και ἡ σχέσις τοῦ Παύλου πρὸς τὸν Τιμόθεον και Τίτον (σσ.512-514), 4. Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων (σσ.515-537): α) ἡ ὅρθιας ἱστορική κατάστασις τῶν τριῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων (517-521), β) ἡ γλώσσα τῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων (521-524), γ. ἡ θεολογία τῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων (524-527), δ) οἱ ἐν τοῖς ποιμαντικοῖς γράμμασι καταπολεμούμενοι αἵρετικοι διδάσκαλοι (527-28), ε) τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα (die Gemeindeverfassung) (σσ.528-32), ζ) χρησιμοποιηθεῖσαι πηγαὶ (532-35) η) ἡ ἀποστασία τῶν ὑπόθεσις (535/6), θ) ὁ φιλολογικὸς χαρακτὴ τῶν ποιμαντικῶν γραμμάτων (536/7): 5. Χρονολογία τῆς συγγραφῆς (537/8), 6. Ψευδωνυμία, μετὰ βιβλιογραφίας (538-541), ἐπιτυχέστερος θά ἡτο ὁ δρός ἐπερωνυμία, ἐνθα ἔξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως ψευδωνύμων (καλύτερος θά ἡτο ὁ δρός ἐπερωνύμων) ἦργων ἐν τῇ Κ.Δ. και τὸ βασικόν πρόβλημα, ἐάν τοιαῦτα ἥργα ἐν γένει δύνανται νὰ εὑρίσκονται εἰς τὸν κανόνι τῶν καινοτοι διαθητικῶν ἥργων. Ὁ Schmid παραλλήλως πρὸς τὸν δρόν ψευδωνυμία (pseudonimität) χρησιμοποιει και τὸν δρόν ψευδεπιγραφία (Pseudoeipigraphie). Είναι τῆς γνώμης δτι «έντος τῆς Κ.Δ. δύνανται νὰ τεθῇ τὸ πρόβλημα ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν γνησιότητα κυρίως μόνον εἰς τὰ γράμματα, διότι μόνον αὐτά, ἔξαιρεσί τῆς πρὸς Ἐβραίους και τῆς Ἰης Ἰωάννου, μνημονεύουσι τοῦ δύναμος τοῦ συγγραφέως. Τὰ Ἔδαγγέλια και αἱ Πρεξείναι τοῦ δύναντιον ἀνάνυνα, και δτα ἔξετάζεται ἐν αὐτοῖς τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος των, τοῦτο σημαίνει ἀπλῶς και μόνον, ἐν ἡ μαρτυρίᾳ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς πυραδόσεως περὶ τῶν συγγραφέων αὐτῶν δύνανται νὰ γίνη δεκτή ὡς ἱστορική ἡ οὐχί» (σ. 539), καταλήγει δὲ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸ συμπέρασμα : «Οἱ λόγοι οἱ προβαλλόμενοι παρὰ τοῖς, ποιμαντικοῖς ἐναντιον τῆς παυλείου αὐτῶν προσέλεσσας, ἔχουσι τοιούτον βάρος ὅτε διέβελι τοῦ ὑποκύψη εἰς αὐτοὺς ἐκαστος ἀμερόδηπτος κριτής» (αὐτόθι). Τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ είναι: «Παρὰ τοῖς ποιμαντικοῖς προστίθεται προσέτι ὡς ἰδιάζον χαρακτηριστικόν, δτι ταῦτα είναι τὸ πρῶτον παραδειγμα τοῦ φιλολογικοῦ γένους τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως (Kirchenordnung), τῶν ὄποιον ἡ τοῦ βρούς ἰδιορυθμία συνίσταται ἐν τούτῳ, δτι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Διδαχῆς μέχρι τοῦ 4ου αἰώνος ἡξίουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀπόστολικον». «Ἐάν ἡ Διδαχὴ διισχυρίζεται δτι κηρύττει «τὴν διδαχὴν τοῦ Κυρίου διά τῶν δώδεκα ἀπόστολῶν τοῖς ἐθνεσιν, οὕτω γράφει ὁ συγγραφεὺς τῶν ποιμαντικῶν τὰς διατάξεις αὐτοῦ διά τὸν βίον τῆς ἐκκλησίας και τοὺς λειτουργούς (Amtsträger= τοὺς φορεῖς τοῦ ὑπουργήματος) ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑπὸ τὸ δομομα τοῦ Παύλου, ἐν τῷ δποὶ αὐτόχρημα διαβλέπει τὸν «Ἀπόστολον» (σ. 541). Γεννᾶται δημος τὸ ἔρωτημα, διατὶ νὰ ἐκλέξῃ ὁ συγγραφεὺς τῶν Ποιμαντικῶν τὸν τύπον τῶν γραμμάτων, διόποιος δὲν είναι δύνατον ὡς ἡ ἐπιστολὴ νὰ θεωρηθῇ φιλολογικὸν γένος, διά τοῦτο δὲν είναι δύνατον νὰ παραβληθῇ και πρὸς τὴν διδαχήν, ἐνῷ είχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τόσα ἀλλα φιλολογικὰ γένη και διεύτερον πᾶς ἐξηγοῦνται τὰ διάφορα τέλειος προσωπικά στοιχεῖα, τὰ δόποια ὑπάρχουσιν εἰς τὰ γράμματα και οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν και τοὺς λειτουργούς, ἵν' δσον ὁ συγγραφεὺς «οὐδεὶς ἀμε-

σος μαθητής τον Παύλου είναι, παρά άνήρ τῆς δευτέρας, έαν μὴ μάλιστα τῆς τρίτης χριστιανικῆς γενεᾶς» (σ.537);

§45. Η πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολὴ (σο.542-562) ἐπλουτίσθη εἰς τὴν νέαν ἑκδ. κατὰ πολὺν ἡ βιβλιογραφία (σο.542/3). Τὸ 1ον θέμα «περιεχόμενον καὶ δομὴ» ἀπαντᾷ μόνον ὡς «1. Δομὴ» (σ. 544). Τὸ 3ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. «ὁ φιλολογικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐπιστολῆς» ἔγενετο 2ον εἰς τὴν νέαν ἑκδ. (σο.545-547), τὸ 4ον «οἱ παραλῆπται τῆς ἐπιστολῆς» ἔγενετο 3ον (547/8), τὸ 2ον θέμα «ἡ ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις» καὶ τὸ 5ον «ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς» ἀπετέλεσαν τὸ 4ον θέμα τῆς νέας ἑκδόσεως «ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς» (σο.549-560) μὲ τὰς ὑποδιαίρεσις α) ἡ παράδοσις τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας (549-556), β) ἡ γλώσσα (556/7), γ) θεολογία (557/9) ὡς 5ον δὲ θέμα ἔξετάζεται «χρόνος συγγραφῆς καὶ κύκλος ἀναγνωστῶν» (561/2), ἐκ τοῦ δικοίου μόνον «ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς» ὑπῆρχεν εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ὡς 5ον θέμα.

Καὶ αἱ Καθολικαὶ ἐπιστολαὶ ἐπλουτίσθησαν συμφένως πρὸς τὰς νεωτάτας ἑρεύνας καὶ κατὰ τὴν βιβλιογραφίαν καὶ κατὰ τὴν διαταραχότερην (σο.563-630). §46. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώνου (σο.563-579) ἐκράτησε τὸν αὐτὸν κύκλον θεμάτων μὲ διάφορον σειράν: 1. περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς (564/5), 2. τὰ πεπρωμένα αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχαὶ Ἐκκλησίᾳ (565-568) διεσκευάσθη καὶ ἀνεπτύχθη, 3. ὁ φιλολογικὸς χαρακτὴρ (568-571) ὕστατως ἀνεπτύχθη καὶ διεπλαύθη, 4. ὁ χριστιανικὸς χαρακτὴρ τῆς Ἰακώβου (571-573), ὡς πάμπτον θέμα εἰς τὴν 3ην ἑκδ., διεσκευάσθη καὶ ἐπλουτίσθη 5. ὁ συγγραφεὺς (573 ἥκως 577), ὡς 6ον θέμα εἰς τὴν 3ην ἑκδ., ἀνεπτύχθη λίαν. Ἔλλειπει ἀπὸ τὴν νέαν ἑκδ. τὸ 4ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. «οἱ ἀπόδεκται τῆς ἐπιστολῆς». Οὓς 6ον θέμα τῆς νέας ἑκδ. ὑπάρχει «ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς» (σο.587/9), ὡς 8ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ., ἐνῷ τὸ 7ον νέας ἑκδ. §48. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰούδαιου (σο.579-584). Ἐνταῦθα εἰς τὴν νέαν ἑκδ. προστέθη εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀναγνωστῶν καὶ ὁ φιλολογικὸς χαρακτὴρ, εἰς δὲ τὸ 4ον θέμα «συγγραφεὺς καὶ γνησιότητη» (582-584) ἔξετάζονται καὶ τὰ θέματα 5. «χρόνος τῆς συγγραφῆς» καὶ 6. «ἀπιμαρτυρίῳ τῆς ἐπιστολῆς» τῆς 3ης ἑκδ. Εἰς τὴν §49 (50 τῆς 3ης ἑκδ. 356-363) «Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου» (σο. 589-603 ἐκτὸς τῆς ἀκτενεστάρας ἀναπτύξεως τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων ἔχοντων καὶ διαφοράς εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὅλης: τὸ 1. Περιεχόμενον καὶ δομὴ παραμένει τὸ αὐτό. Ός 2. ἐτέθη ἀιστορίᾳ τοῦ κανόνος καὶ τοῦ κειμένου» (σο. 592/3) τὸ δικόιον ἀπαντῆ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ὡς 6. «Ἡ ἐπιμαρτυρίᾳ τῆς ἐπιστολῆς». Τὸ 3ον θέμα «οὐκέτις ἀναγνωστῶν», ὡς 2ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ., εἶναι ἔκτενέστερον, (593/4), ὡς καὶ τὸ 3ον τῆς 3ης ἑκδ., ὡς 4ον εἰς τὴν νέαν ἑκδ., «ἀφορμῇ καὶ σκοπός» (594/5). Τὸ 5ον θέμα «Ἡ ἐνότης τῆς ἐπιστολῆς» (σο. 595-98) δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν 3ην ἑκδ., Τὸ 6ον θέμα «Συγγραφεὺς καὶ παραλῆπται» (σο. 598-602) περικλείει τὰ θέματα 4. «συγγραφεὺς καὶ γνησιότητη» καὶ 5. «τόπος καὶ χρόνος τῆς συγγραφῆς» τῆς 3ης ἑκδ. Ο Schmid καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα: «Δέν είναι δυνατὸν νῦν ἐγράφω πρὸ τοῦ 70· Καὶ οὕτως ἐμπίπτει ἀναγκαστικῶς εἰς χρόνον, δοτὶς κείται πέραν τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς τοῦ Ἀπ. Πέτρου» (602). §50. «Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ Πέτρου (602-613) καὶ ἐνταῦθα ὡς 2ον θέμα (4ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) τίθεται «ἡ ἐπιμαρτυρίᾳ» (604/5), ὡς 3ον «οἱ κύκλος ἀναγνωστῶν αὐτῆς» (605). (2ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.), ὡς 4ον (3ον τῆς 3ης ἑκδ.) «ἡ σχέσις τοῦ 2Πέτρ. 2 πρὸς τὸ κεφ. 3 καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰούδαιου» (605-609), ἐνῷ εἰς τὴν 3ην ἑκδ. φέρει τὸν τίτλον «Ἡ σχέσις τῆς 2Πέτρ. πρὸς Ἰουδ.». Ός 5ον θέμα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἑκδ. «τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος» (σο.609-613). §51. «Ἡ πρώτη Ἰαμάννου (σο. 614-626). Τὸ 1. περιεχόμενον καὶ δομὴ τῆς 3ης ἑκδ. ἔγινεν εἰς τὴν νέαν ἑκδ. «δομὴ», ἐν τῇ δικοίᾳ περιλαμβάνεται καὶ ἡ διάρθρωσις (614-16). Τὸ 2ον θέμα «ὁ συγγραφικὸς χαρακτὴρ» ἔγινεν «ὁ φιλολογικὸς χαρακτὴρ» (σ. 616/7), ἀκολουθεὶ 3ον «ἡ ἐνότης τοῦ γράμματος» (617/8), ὡς 5ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ., 4ον ωἱ ἀιστορικαὶ προϋποθέσεις τῆς Ἰαμάνν. (619-21), διπερ ἐν μέρει ὑπάρχει εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ὡς 3. ὁ σκοπός τῆς ἐπιστ., 5ον «σχέ-

σις πρός τὸ κατὰ Ἰωάνν. Εὐαγγ.» (621–23), ὡς 4ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ. «συγγραφεῖς καὶ σχέσις πρὸς τὸ 4ον Εὐαγγ.», ὡς 6ον (5ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «τὸ ἐνιαίον (Einheitlichkeit) τῆς Ἰωάνν.» (623/4), ὡς 7ον (6ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «Ἐπιμαρτυρία» (624–5), ὡς 8ον (7ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) «τὸ Ἰωάνν. κόδμα» (625/6), §52. Η 2 καὶ 3 Ἰωάνν. (625–30) εἰς τὸ 3ον θέμα «ἀφορμή καὶ σκοπός ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν» (627–29)), διπερ ἀποτελεῖ τὸ 4ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ., συμπεριελθόμενη καὶ τὸ 3ον αὐτῆς «οἱ παραληπταὶ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστ.».

Ως 3ον τμῆμα τοῦ 3ου μέρους «Τὸ προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ.Δ.» ἔξετάζεται §53 (54 εἰς τὴν 3ην ἑκδ.) ή 'Αποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου (σσ. 631–658) ὑπὸ πληροεστέρων διάρθρωσιν. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν προσετέθη καὶ 1. Τὸ βιβλιογραφία τῆς 'Αποκαλυπτικῆς γραμματείας (σ. 631), ἐκτὸς τῆς ἐπηγνημένης βιβλιογραφίας εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν 'Αποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου (σσ. 631–33). Ως 3ον θέμα ἔξετάζεται «ἡ ιουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ» (633–37), τὸ όποιον ὑφ' ἔτερων μορφὴν ἔρευνται ὡς 2. «ἡ ἰδεορρύθμια τοῦ βιβλίου εἰς τὴν 3ην ἑκδ. Τὸ 1ον θέμα τῆς 3ης ἑκδ. ἀπεριχόμενον καὶ δομῇ» ἔξετάζεται ὡς 2ον (637 ἔως 640), ὡς 3ον «ἡ ἐνότης τῆς 'Αποκ. καὶ τὸ πρόβλημα ὡς πρὸς τὰς χρησιμοποιηθείσας πηγάς» (640–43), ὡς 4ον «ἡ τύχη τῆς 'Αποκ. ἐν τῇ ἀρχαιᾳ 'Εκκλησίᾳ» (643–48), εἰς τὴν 3ην ἑκδ. ὡς 6ον ὑφ' ἔτερων μορφὴν καὶ τίτλον «κενονικὸν κέδρος (Geltung)», ὡς 5ον «οἱ συγγραφεῖς» (648–653), ὡς 3ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ., ὡς 6ον «οἱ χρόνος τῆς συγγραφῆς» (653–55) ὡς 4ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ. μὲ τίτλον «χρόνος καὶ τόπος τῆς συγγραφῆς», ὡς 7ον δὲ «ἡ ἐρμηνεία» (655–58), ὡς 5ον εἰς τὴν 3ην ἑκδ.

Τὸ ἔργον κατακλείσουσι πίνακες προσώπων (σσ. 659–674) καὶ πραγμάτων (675–677). Ο πίναξ τῶν περιεχομένων εὑρίσκεται ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου μετά τούς προλόγους εἰς τὴν 1ην ἑκδ. καὶ τὴν νέαν ἐπεξεργασίαν (σσ. v–vii) εἰς τὰς σσ. ix–xii, ἀκολουθεῖ δὲ ὁ πίναξ τῶν βραχυγραφιῶν σσ. xiv–xvi.

Ἐν τῷ ἔργῳ οὐδεμία σχεδὸν μνεία γίνεται τῶν Ὀρθοδόξων ἔρευνητῶν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν Ἐξηγητικὴν τῆς Κ.Δ. καὶ τὰ προβλήματά της, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τῷ ἡγεσίᾳν τοῦ Β. 'Αντωνιάδου γενομένης κατ' ἐντολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκδόσεως τῆς Κ.Δ. (1904) (σ. 169), τῆς ἐργασίας τοῦ Σ. 'Αγοριδίου, Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐν τῷ τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ, Θεσ/νική 1966 (σ. 302), τῆς Σ. 'Αντωνιάδου, L'Évangile de Luc, Esquisse de Grammaire et de Style, Paris 1930 (σ. 197 καὶ 248) καὶ τῆς Εἰσηγητικῆς εἰς τὴν Κ.Δ. τοῦ Β. 'Ιωαννίδου, 'Αθηνai 1960, τὸν όποιον ἀναφέρει μεταξὺ τῶν Προτεσταντῶν. 'Ας ἐπιτραπῇ ἐνταῦθα μία παρατήρησις. 'Αντι νά χωρίσωνται τά βοηθήματα εἰς Καθολικά, καὶ Προτεσταντικά, εἰς δὲ τὰ δύοτερα νά γίνεται μνεία καὶ 'Ορθοδόξων, θὰ ἡτο προτιμωτέρα ἡ διάκρισις μεταξὺ Καθολικῶν καὶ μη, διέ νά ἀποφευχθῇ οὕτω πάσισ παρεξήγησις. Παρά τὴν πληρότητα τῆς βιβλιογραφίας σημειώμεν τὴν Ἑλλειψιν τῶν λεξικῶν J. B. Bauer, Bibeltheologisches Wörterbuch (1958), 2α ἑκδ. 1962, τὸ Praktisches Bibellexikon τοῦ ἑκδ. οἰκου Herder καὶ τὸ τρίτον Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament ὑπὸ τὴν ἑκδ. τῶν L. Coenen, E. Beyreuther καὶ H. Bieterhard, Wuppertal 1972 ἡ τρίτη ἑκδ. Πάντως τὸ κολοσσιαίον τοῦτο ἔργον διαπραγματεύεται τὰ προβλήματα μετά πάσης συφηνείας, λαμβάνει ύπ' ὅψιν τὴν νέαν προβληματολογία καὶ προσφέρει ἐκτενεστάτην ὑλην καὶ βιβλιογραφίαν μέχρι τῆς τελευταίας λέξεως τῆς καινοδιαθηκικῆς ἐπιστήμης.

Πρόκειται γιά ένα ένδιαιφέρον βιβλίο. Στήν άρχη μιλάει για τὴν εἰκόνα τοῦ τρίπτου σύμπαντος καὶ γιὰ τὴν σχέσι τῆς εἰκόνος πρὸς τὴν Βασιλιάδνα. Ἡ ἀρχαϊκὴ Ἑλληνικὴ εἰκόνα δὲν ἔχει καθωρισμένο σχῆμα γιὰ τὸν κόσμο. Τὸ πτολεμαϊκὸ σύστημα ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν συγγραφέα, νίκη τοῦ βασιλωνιακοῦ πνεύματος ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ (σ. 117).

Στήν Παλαιᾶ Διαθήκη οἱ ἔννοιες τοῦ χώρου ἐπηρεάζονται πολὺ ἀπὸ τὶς κεντρικὲς θεολογικὲς ἔννοιες τῆς Ισραηλιτικῆς θρησκείας. Στὸν ιουδαισμὸν ἀλλάζουν τὰ πράγματα : ὁ χῶρος ἀποκτᾶ στὸν ιουδαισμὸν αὐτοῖς. Ἀναμφισβήτητα πρόκειται γιὰ βασιλωνιακὴ ἐπιδρασι, δπως καὶ γιὰ ἐπιδρασι τῆς πτολεμαϊκῆς εἰκόνος τοῦ κόσμου. Οἱ Ἀποκαλυπτικοὶ συγγραφεῖς σ' σ' δύο γράφουν περὶ δράσεων καὶ ἀναβάσεων στοὺς οὐρανοὺς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἀστρονομία. Οἱ ἔννοιες τοῦ μῆκους τοῦ πλάτους καὶ τοῦ ὑψους ἐκφράζονται τόσο ἐντονα, ὥστε ἡ ισχὺς τῶν νόμων αὐτῶν τοῦ χώρου νὰ ἀνάγεται καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Θεοῦ, στὸν οὐράνιο κόσμο.

Στήν Καινῆ Διαθήκη ἔχουν ἄλλοιώτικα τὰ πράγματα. Ὁ Ἰησοῦς συνεχίζει τὴν παράδοσι τῆς Παλαιᾶς Διαθῆκης : ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δὲν δρίζεται ἀπὸ τὴν ἀστρονομία τοῦ χώρου. Κι δὴ Ἰησοῦς προϋποθέτει τὴν εἰκόνα ἐνὸς τρίπτου κόσμου, ἀλλ᾽ ἡ αὐτονομία τοῦ χώρου σπάζει, δταν τοῦτο ὑπηρετῇ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Στήν καθαυτῷ περιοχῇ τοῦ Θεοῦ οἱ σχέσεις τοῦ χώρου πουθενά δὲν περιγράφονται καθαρά. Ὑπάρχουν μόνο δριακοὶ στημάτια μεταξὺ τοῦ ἐδαν καὶ τοῦ ἐκεῖ στὶς ἀφηγήσεις τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως, τῆς Μεταμόρφώσεως, τῆς Καθόδου στὸν "Αδη, τῆς Ἀναλήψεως". Ὁ οὐρανὸς κόσμος ἀναφέρεται ἐδδ ὡς «ἄνω», δηλ., σάν τρίτο πάτομα τοῦ κόσμου σ' ἄλλες διμοι περιπτώσεις αὐτὸ τὸ «ἄνω» παρουσιάζεται σάν μια πραγματικότης, ποὺ δταν ἔρχεται κάτω, δημιουργεῖ μιὰ τέταρτη διάστασι. Ὁ Θεός δὲν περιορίζεται στὶς τρεῖς κοινὲς διαστάσεις. Ὅπου ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔρχεται πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δὲν περιορίζεται δὲ ἐρχομός τῆς ἀπὸ τὴν αὐτονομία τοῦ χώρου στὶς γνωστὲς διαστάσεις τοῦ μῆκους, τοῦ πλάτους καὶ τοὺς ὕψους. Αὐτὸ τὸ παλαιοδιαθηκικὸ καὶ κανοδιαθηκικὸ στάσιμο τῆς αὐτονομίας τοῦ χώρου ὑπέστη μέστι σὲ ιουδαιοχριστιανικοὺς κύκλους τὴν ἐπιδρασι τοῦ ιουδαισμοῦ καὶ σὲ Ἑλληνοχριστιανικοὺς κύκλους τὴν ἐπιδρασι τῆς πτολεμαϊκῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν συναφῶν ἀστρονομικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ὁ συγγραφεῖς ὑποστηρίζει πῶς τέτοιες ἐπιδρομές ζένων ἰδούν ὑπέστη ἡ Ἐκκλησία, δπως μιὰ περιοχὴ ποὺ προσβάλλεται κατὰ καιροὺς ἀπὸ διάφορα εἰδη ἀσθενειῶν πιστεύει δμως δτι, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκρουστ τὰ ἀλλότρια αὐτὰ στοιχεῖα. Ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος π.χ. δέχεται πὼς ἡ θύρα ποὺ ὦν τὸν φέρει στὸν κόσμο είναι τὸ στόμα τῶν θηρίων. Γενικά, δπου συναντάει κανεὶς τὴν βιβλικὴ ἔννοια τοῦ παντοδυνάμου, ζῶντος Θεοῦ, ἐκεὶ είναι ἐπίσης ζωντανή καὶ ἡ γνῶσις τῆς παρουσίας Του σὲ δλα.

Εἶχαμε μέχρι τῶρα ἀρκετές μελέτες γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ βιβλικοῦ χρόνου. Είναι κλασικὸ στὸ είδος του τὸ βιβλίο π.χ. τοῦ O. Cullmann: Ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Χρόνος. Ἐλλείπε μιὰ καλὴ μελέτη γιὰ τὴν βιβλικὴ ἔννοια τοῦ χώρου. Υστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἐπήριψαν οἱ ἔννοιες αὗτες στὴν περὶ ἀπομνημόνευσης τῆς K. Διαθῆκης προσπάθεια τοῦ Bultmann, ἡ μελέτη τοῦ E. Lerle ἀποκτάει ιδιαίτερη σημασία, ἀφοῦ δείχνει δτι ἡ δη ἡ Π. Διαθῆκη, δπως καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς, δταν ἀδύονται ἀπὸ θεολογικὰ κριτήρια, ἀπομνημόνευουν τὶς ἔννοιες τοῦ χώρου τῆς ἐποχῆς των.

Griffiths D. R., *The New Testament and the Roman State*, Swansea, John Penry Press, 1970 σελ. 117.

Στήν άρχη δ σ. δίνει τό γενικό λουδαϊκό και έθνικό υπόβαθρο ἐπί τού θέματος. 'Ἐν συνεχείᾳ ἔξετάζει τις σχέσεις μὲ τὸ κράτος στὰ Εὐαγγέλια, δπως παρουσιάζονται σ' ὠρισμένες ἀπόψεις τῆς ζωῆς και τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. 'Ιδιαίτερα ἔξετάζονται τὸ λόγιο περὶ τοῦ φόρου στὸν Καισάρα και τὰ περιστατικά τῆς δίκης τοῦ Ἰησοῦ (σελ. 56). Στήν συνέχειᾳ ἔξετάζει σχέσεις 'Ἐκκλησίας και ρωμαϊκοῦ κράτους στὸ βιβλίο τῶν Πράξεων (σελ. 72), στὶς 'Ἐπιστολές τοῦ Παύλου και λοιπές 'Ἐπιστολές (σελ. 67) στήν Α' Πέτρου και στήν 'Ἀποκάλυψι τοῦ Ιωάννου (σελ. 106). 'Ἡ ἐργασία τελειώνει μὲ τὸ συμπέρασμα (σελ. 124). 'Ο συγγραφεὺς διακρίνει κάποιαν ποικιλίαν θέσεων τῶν διαφόρων συγγραφέων τῆς Κ. Διαθῆκης ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Κρίνοντας τις θέσεις αὐτές ἀπὸ τὴν δική μας σύγχρονη σκοπιά, προβιαίνει σὲ δυό ἀξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις; 1) 'Ὑπάρχει μεγάλη διαφορά, μεταξὺ ἑκείνων και ἡμῶν, στὴν ἀντιληφή περὶ τοῦ κράτους. 'Ἡ μὴ ἀποδοχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ imperium γιὰ ἑκείνους ἐσήμανε ἀναρχία και χάος; δὲν ισχύει τὸ ίδιο γιὰ μᾶς σήμερα. 2) 'Ἡ ἐσχατολογικὴ ἐμφασία στὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθῆκης δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται σύν ἑνὶ εἰδὸς φυτῆς και ἀποσπάσεως ἀπὸ τὴν πραγματικότητα (escapism). Βεβαίως τὸ μέλλον ἐπηρεάζει τὸ παρόν, κι αὐτὴ ἡ διπλῆ σχέσις πρὸς τὴν παρούσαν ζωὴν, ἐπιδροῦσσε γενικῶς στὴν διαμόρφωσι τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων τῶν σχέσεων τῆς ἀρχικῆς 'Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ρωμαϊκό κράτος.

Σ.Α.

Braunert Horst, *Das Mittelmeer in Politik und Wirtschaft der Hellenistischen Zeit*, Verlag Ferd. Hirt, 1967.

Κάθε μελετητὴ τῆς ἑποχῆς τῆς Κ. Διαθῆκης ἔνδιαφέρει ἀσφαλῶς τὸ πολιτικὸ και οἰκονομικὸ milieū τῆς Μεσογείου. Γιατὶ ἡ Ράμη στὰ βασικά συνέχισται ἐπιτυχῶς ἢ ἀνεπιτυχῶς τὴν πολιτικὴ τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου. 'Ο Ἰησοῦς και οἱ 'Ἀπόστολοι τῆς νίας πίστεως Βέησουν και ἔδρασαν ὑπὸ τὶς συνθῆκες αὐτές.

Σύν κλασικῷ παράδειγμα συνδέσεως ἐμπορίου και πολιτικῆς στὴν Μεσόγειο κατὰ τὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια παρουσιάζει ὁ Braunert κυρίως τὸ παράδειγμα τῶν Πτολεμαίων. 'Ἡ πολλαπλὴ σχέσης ἀπὸ τὴν μητέρα γῆ, τὴν Ἐλλάδα, ἐσήμαινε, σ'ένα στάδιο τούλαχιστον, τὴν ἐξυπέρεττοι τῶν νέων βασιλείων και συγχρόνως τῶν συμφερόντων τοῦ μητρικοῦ ἐλληνικοῦ πυρήνος. Τὸ ἔνδιαφέρον τῶν Πτολεμαίων ἐστράφη κατ' ἄρχας πρὸς τὴν Συρία, τὴν Κύπρο και τὴν Μ. 'Αστια γιὰ ξυλεία, πίστη και διάφορα μέταλλα. 'Ἡ διαρροὴ στόλου ἔγινε ἀναγκαῖα. 'Ἡ Αἴγυπτος πολὺ σύντομα, δὲν εἰσῆγε μόνον εἰδὸν ἀναγκαῖα γι' αὐτήν, ἀλλ' εἰσῆγε πρώτες ὄλες, ποὺ ἐπεξεργάζονταν βιομηχανικά γιὰ ἔξαγωγή. Αὐτὸν ἐσήμαινε ἀνάγκη ἀκόμη μεγαλυτέρου στόλου. Δεν ἐπρόκειτο οὔτε γιὰ τὴν ἀσφάλεια οὔτε γιὰ τὴν αὐτάρκεια τῆς χώρας, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἐμπόριο.

'Ἡ ὑπερπαραγωγὴ δημητριακῶν στὴν Αἴγυπτο' ἡ εἰσαγωγὴ ἀλόγων, ἐλεφάντων και μετάλλων ἀπὸ τὶς βορειοδυτικές ἀφρικανικές περιοχές και τὴν Σικελίαν' ἡ εἰσαγωγὴ τῶν εἰδῶν πολυτελείας ἀπὸ τὴν 'Ανατολήν' ἡ βιομηχανία τοῦ πυτόρου, τῶν ὑαλικῶν και τῶν ὑφασμάτων στὴν Αἴγυπτο. Αὗτοι εἶναι οἱ παράγοντες, ποὺ ἀπωτοῦσσεν στόλον ἰσχυρὸν στὴν Μεσόγειο. 'Ἄς σημειευθῇ διτὶ ὃ στόλος αὐτὸς ἐπετύγχανε τοὺς σκοπούς του δχι μὲ πολεμικὰ ἀλλά μὲ πολιτικὰ μέσα.

Έξι αιτίας τῶν παραγόντων αὐτῶν έγινε πολὺ γρήγορα αἰσθητή ἡ ἀνάγκη λιμένων - βάσεων. Έτσι ἡ Ρόδος καὶ τὸ ναυτικό τῆς δίκαιο ὑψώθηκαν καὶ ἐπεκράτησαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆς. "Οπως, ἐπίσης, έγινε αἰσθητή ἡ ἀνάγκη τῆς κατωστροφῆς τῆς πειρατείας. Αὐτὸ δὲ τὸ πρότυπο δργανώσας ἐμπορίου καὶ πολιτικῆς στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο ἔπηρε ἡ Ρώμη μέσω τῆς Σικελίας, διαν υἱοθέτησε τὴν Lex Hieronica.

Τὸ δὲτ διεινέ ἐνωμένη οἰκονομικὰ ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ Μεσόγειος ὥφειλετο βασικὰ σὲ κοντόφθαλμη πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων: ἀσκήσαν πολιτικὴ δυνάμεας πρὸς Ἀνατολάς, χωρὶς αὐτὸ νά εἶναι ἀναγκαῖο, κατέστρεψαν τὴν Ρόδο ὡς ἐλεύθερο λιμάνι μετά τὴν μάχη τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ., ἔκαναν τὴν Δῆλο ἐλεύθερο λιμάνι, καὶ ἔγκαταστάθηκαν ἐκεῖ μεγάλοι ἐμπορικοὶ οἴκοι ρωμαίων καὶ ἄλλων ιταλῶν ἐμπόρων. Δυστυχῶς δμος ἡ Δῆλος δὲν ἡμπόρευε νά ἀντικαταστήσῃ τὴν Ρόδο. Ἡ πειρατεία καὶ πάλι ἐλυμαίνετο τὰ πάντα, μέχρις δου ὁ Πομπήιος μὲν ἐπιχειρήσεις κατὰ ξηρά καὶ κατὰ θάλασσα ἀντιμετώπισε αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Πάντως, ἡ Ρώμη δὲν κατώρθωσε νά διατηρήσῃ τὴν ἐνότητα πολιτικῆς καὶ οἰκονομιας σ' δλη τὴν Μεσόγειο, δικαὶς τὸ είχαν ἐπιτύχει τὰ Ἑλληνιστικὰ βασιλεία στὴν Ἀνατ. Μεσόγειο πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως.

Σ.Α.

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ

Μέχρι τοῦ φθινοπώρου κυκλοφορεῖ ὁ Α' τόμος τῶν Ἀποκρύφων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Κείμενα - Εἰσαγωγαὶ - Σχόλια), ὑπὸ τοῦ Καθηγ. Σ. Ἀγουρίδου. Ο τόμος αὐτὸς περιλαμβάνει: Τὰ Ἰοβηλαῖα, τὶς Διαθῆκες τῶν XII Πατριαρχῶν, τὸν Ἐνώχ καὶ τὴν Ἐπιστολὴν Ἀριστέα (κείμενα, μεταφράσεις τῶν κειμένων δου ἐπεβάλλετο, εἰσαγωγὴς καὶ σχόλια). Ἡ ἐκτύπωσις γίνεται εἰς τὰ Τυπογραφεῖα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος.

BULLETIN OF BIBLICAL STUDIES

VOL. 2

JUNE 1974

NUMBER 7

CONTENTS

S. AGOURIDIS: The Sermon of the Mount	Page 183
S. PAPADOPoulos: The presbyters and the tradition of Papias	» 218
G. PATRONOS: Apostle and Mission	» 230
CHRONICLES: Fifth International Meeting of Biblical Studies, Oxford, 3 - 7 September 1973 (S. Agouridis)	» 248
BOOK REVIEWS: Prof. W. D. Davies and the 4 Gospel (P. Vassiliadis). A. Wi- kenhauser — J. Schmid, Einleitung in das Testament (K. B. Kal- linikos). Lerie Ernst, Das Weltbild der Bibel, Evangelische Ver- lagsanstalt. D. R. Griffiths, The N. Testament and the Roman State. B. Horst, Das Mittelmeer in Politik und Wirtschaft der Hellenistischen Zeit (S. Agouridis)	» 257

EDITIONS
“ARTOS ZOES,”
ATHENS